

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Qayıbli Sevinc Cavanşir qızı

(magistrin soyadı, adı, atasının adı)

Sosial iqtisadi inkişafda internetin yeri və səmərəsi

MÖVZUSUNDA

MAGISTR DISSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı	060509	Kompüter elmləri
İxtisaslaşmanın şifri və adı	İİM 020006	İqtisadi informasiya sistemləri
Magistr proqramının rəhbəri:	t.e.n dos. Hüseynov E.H	
Elmi rəhbər:	t.e.n DOS. Hüseynov E.H	
Kafedra müdiri:	t.e.n,dos. Bayramov H.M	

BAKİ - 2017

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
 I FƏSİL.DÜNYA ÖLKƏLƏRİNİN SOSIAL İQTİSADI İNKİŞAFINDA İKT-nin ROLUNUN VƏ ƏHƏMİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	
1.1.İnternetdə elektron iqtisadi modellər(e-biznes,e-kommersiya,e-bank).....	7-18
1.2.Rəqəmsal dünya iqtisadiyyatı.....	18-26
1.3.İdarəetmədə informasiya texnologiyalarının səmərəliliyi.....	26-34
 2 II FƏSİL. İNTERNETDƏN İSTİFADƏ PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ.....	
2.1 Internetin cəmiyyətlərin və iqtisadiyyatın inkişafında səmərəliliyi və informasiya təhlükəsizliyi.....	37-53
2.2 Sosial şəbəkələr: problemlər və proqnozlar.....	54-64
 III FƏSİL.AZƏRBAYCANDA SOSIAL İQTİSADI İNKİŞAF ZAMANI İNTERNETDƏN İSTİFADƏNİN TƏHLİLİ	
3.1 Azərbaycan iqtisadiyyatının sosial iqtisadi inkişaf göstəriciləri.....	65-74
3.2 İqtisadi inkişafda şəbəkələrin istifadə istiqamətləri.....	75-77
3.3 ÜDM-un artımında şəbəkələrin çəkisi,qiymətləndirmə.....	78-85
 NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR 86-89	
 İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI..... .90-92	
 SUMMARY.....93	

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: İnformasiya telekomunikasiya texnologiyaları (İKT) Azərbaycanda iqtisadiyyatın prioritet sahələrindən biridir. İKT-nin geniş tətbiq olunması ölkənin inkişafına xidmət göstərir. İnformasiya mühitində milli təhlükəsizliyin təmini nöqteyi-nəzərdən böyük əhəmiyyət kəsb edir. Son 10 illikdə respublikamızda İKT sektorunda dinamik inkişaf müşahidə olunmaqdadır. Bu tendensiya yaxın gələcəkdə bu sahədə energetikadan sonra ölkə iqtisadiyyatının aparıcı istiqamətlərindən biri ola bilər. 2003-cü ildə qəbul edilmiş “İKT-də milli inkişaf strategiyası” son illərə uyğun şəkildə fəaliyyətin əsasını – informasiya cəmiyyətinə keçidi təyin etdi. Ölkənin iqtisadi gücünün zəruriliyi elmin müxtəlif sahələrində elmi biliklərin genişləndirilməsini tələb etməkdədir. Azərbaycanda kiçik və orta innovasiya sahibkarlığının inkişafı, elektron avadanlığın və bir sıra proqram təminatlarının ixracı və idxalı üzrə regional bazanın təşkil edilməsi, ölkənin səmərəli tranzit informasiya mərkəzinə çevrilərək formalaşan informasiya cəmiyyətinin yaranmasına təkan verdi. Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyev ölkədə qəbul edilmiş bir çox strateji proqram və layihələrin reallaşmasında, həmçinin sosial-iqtisadi inkişafın yeni mərhələsində İnternetdən istifadənin prioritet vəzifələrinin yerinə yetirilməsində xüsusi iqtisadi zonaların mühüm rol oynaya biləcəyini qeyd etmişdir.

Inkişaf etmiş və inkişaf mərhələsində olan ölkələr informasiya telekommunikasiya texnologiyalarının bir sıra üstünlüklərindən yararlanır. İnformasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsinin səviyyəsi müxtəlif ölkələrin intellektual potensialının, iqtisadiyyatın bir sahələrində inkişafının vacib göstəricilərindəndir.

Müəyyən illər ərzində internet iqtisadiyyatı dünyada ən yüksək inkişaf tempinə malik olan sahələrdən biri olmuşdur. Hazırda dünyada baş vermiş böhranlar nəticəsində texnologiya sənayesinin geriləməsinə baxmayaraq, bir sıra müəssisələr internet

iqtisadiyyat sahəsindəki inkişafını genişləndirmiş və istehlakçılar məhz internetdən istifadə edərək daha çox əmtəə və xidmətlər əldə etmişlər. Bu xidmətlərə elektron ticarət, elektron biznes, elektron kommersiya bu xidmətlərə aid edilir. Ölkəmizdə və digər regionlarda bu xidmətlər günü gündən inkişaf etməkdədir. 5 il bundan əvvəl Ebay Amazon kimi böyük kütləyə malik saytlar və digər internet portallarının internet üzərindən alqı-satğı edilsədə, bu müəyyən kütlə tərəfindən qəbul olunurdu. Lakin hazırda bu xidmətlər daha da genişlənilib. Hazırda ölkəmizdə Instagram üzərindən biznes quranların sayı getdikcə artmağa davam edir. Bunların hər birində ödəniş qanuna uyğun şəkildə aparılır. İnternet üzərindən satışlar Pay-Point adlanan aparat vasitəsilə ödənilir və yaxud ödəniş kartının kodlarının istifadə edərək istənilən məhsulu əldə edə bilərik. Bu proseslərin baş verməsi internetin həyatımızda vacibliyini göstərir. İnternet vasitəsilə görülməli bütün işlər bizim minimal vaxt itirməyimizə səbəb olur, buda çox vacib aspektdir. Günümüzdə internet iqtisadiyyatı bir çox dünya ölkələrinin iqtisadiyyatlarında az paya malik olduğuna baxmayaraq, internetin inkişaf sürətinə diqqət yetirdikdə yaxın illər ərzində öz mövqeyinin daha da möhkəmləndirəcəyi, inkişaf edəcəyi qənaətinə gəlmək olar.

İnternetin iqtisadiyyatda məhsuldarlıq və inflyasiyaya böyük təsiri vardır. Müəssisə və istehlakçı internet iqtisadiyyatından istifadə etməklə özünə lazım olan əmtəələrin və xidmətlərin axtarılmasına çəkilən vaxt və çəkilən xərci minimallaşdırmağa nail olurlar. Nəticədə ölkədə internet iqtisadiyyatın tətbiqinin genişləndirilməsi rəqabətin artımı, xərclərin azalmasına normal şərait yaradır və müəssisələrin qiymət qoyma siyasətlərinin dəyişdirilməsi iqtisadiyyatda inflyasiyanın minimum enməsinə səbəb olur.

Elm sahəsində meydana çıxan ideyalar çox sürətlə istahsal sferasına çatmalı və məhsula çevrilməlidir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, texnika və texnologiyanın seçilmiş sahəsində lider olmaq istəyən ölkələr bu sahədəki bilikləri ilk növbədə “öz evlərində”

istehsal etməyə başlayırlar. Məsələ ondadır ki, innovasiya dövrünün minimal qısa olması zəruridir, innovasiya dövrünü sürətləndirmək isə alim və texnoloqların birgə işi hesabına əldə edilə bilər. Buna görə də elm və istehsalın ən uğurlu inteqrasiya formalarından biri kimi texnoparkların təcrübəsi çox maraqlıdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti ölkədə qəbul edilmiş bir çox strateji proqramların və layihələrin reallaşmasında, həmçinin social-iqtisadi inkişafın yeni mərhələsində prioritet vəzifələrin yerinə yetirilməsində xüsusi iqtisadi zonaların mühüm rol oynaya biləcəyini qeyd edərək 2007-ci ilin martın 6-da «Azərbaycan Respublikasında xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması haqqında» farman imzalanmışdır. 2009-cu il 14 aprel tarixdə qəbul edilmiş «Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında» Qanun Azərbaycan Respublikasında xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması və idarə olunması ilə əlaqədar hüquqi və iqtisadi münasibətləri tənzimləyir, həmin zonalarda sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili qaydalarını müəyyən edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın əsas məqsədi internetin iqtisadiyyatda rolunun, bir sıra xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi, konseptual əsaslarının tədqiq edilməsi, internetin iqtisadiyyata təsir edən göstəricilərinin kompleks olaraq təhlili və inkişaf istiqamətlərinin aydınlaşdırılmasından ibarətdir. Kompüter şəbəkələrinin etibarlılıq göstəriciləri, informasiya sistemlərində uyğun olaraq verilənlərin qorunması prosesi, texniki vasitələrin nasazlıq olmadan işləmə göstəricilərinə dair elmi praktiki cəhətdən işlərin öyrənilməsi, ümumiləşdirilmə aparılaraq praktiki əhəmiyyətli təkliflər verməkdir. İnternet şəbəkəsində işləyən zaman praktikada rastlaşdığımız çatışmamazlıqların müəyyən dərəcədə qarşısının alınması yollarının tapılması da məqsədlərimizdən biri olmuşdur. Bununla yanaşı informasiya sistemlərində uzunmüddətli fəaliyyəti təmin edən məsələləri bir araya gətirərək təlimat hazırlamaq tədqiqatın məqsədləri sırasına daxildir. İnternet şəbəkəsində işləyən zaman praktikada rastlaşdığımız çatışmamazlıqların müəyyən dərəcədə qarşısının alınması

yollarını tapmaq da məqsədlərimizin əsasını təşkil edir. Tədqiqatın əsas obyektı kimi səmərəlilik və etibarlılıq göstəriciləri götürülmüşdür. Klassik göstəricilərdən əlavə KŞ-də informasiyanın qorunması halları, keyfiyyət göstəriciləri də tədqiqat obyektı kimi araşdırılır.

Tədqiqatın predmet və obyektı: kimi informasiya kommunikasiya texnologiyalarının ölkə və dünya iqtisadiyyatında geniş tətbiqi, internet vasitəsi ilə iqtisadiyyatın inkişaf istiqamətlərinin əhatəli öyrənilməsi.

Tədqiqatın nəzəri əsasları bir sıra iqtisad elmi klassiklərinin müasir qərb iqtisadçılarının tədqiqatları həmçinin tədqiqatlarının fərdi yanaşılmasını təşkil edir. Dissertasiyanın yazılmasında iqtisadi nəzəriyyə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, internet iqtisadiyyat, elektron kommersiya və digər elmlərin müddəalarından geniş istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Bu dissertasiya işində ölkəmizdə və dünya informasiya texnologiyaları bazarında müasir hesab edilən İnternetlə bağlı olan marketinq prinsipləri və bu sahədə əsas yanaşmalar yeni müstəvidə və dəyişən şəraitdə tədqiq edilir. Sosial şəbəkələrdə olan dəyişikliklər, şəbəkənin istifadə istiqamətləri elmi yeniliklər dissertasiya işində öz əksini tapmışdır. İnförmasiya və komünikasiya texnologiyaları sahəsində iqtisadiyyatın yeni və mütərəqqi sahəsi formasında yanaşılması məsələlərinə diqqət göstərilir, informasiya və kommunikasiya texnologiyalar bazarının iştirakçı heyəti və həmin bazarın tərkib elementləri müxtəlif formatda işıqlandırılır və tədqiq olunur.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənilməsi metodikası. Tədqiqatın müasir tələblərə cavab verilməsi üçün geniş miqyaslı nəzəri və praktiki cəhətdən ehtiyac duyulan materiallardan, ələxsus bir çox ölkələrdə informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları bazarında mövcud olan marketinq prinsipləri və əsas yanaşmalar əsasında tədqiq olunmasına həsr olunmuş bir sıra elmi jurnallardan əsərlərdən, qəzet məqalələrindən, bir çox dərslıkdən, dünya ölkələri üçün həmin bazarların vəziyyətini xarakterizə edən rəsmi statistik göstəricilərdən istifadə edilmişdir. Tədqiqatın işlənilməsi

metodikası dialektik metodik üsullara, bununla yanaşı dialektik materializm metoduna söykənir. Habelə tədqiqatın həyata keçirilməsi üsulları arasında təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili üçün bəlli olan üsullardan, bir sıra spesifik, eləcə də situasiyalı təhlil, sistemli yanaşma konsepsiyası və başqa bu kimi metodlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti: Dissertasiya işi giriş hissədən, üç fəsildən, nəticə və təkliflərdən ibarətdir, məzmunu 92 səhifədə göstərilmişdir. Dissertasiya işinin sonunda istifadə edilmiş çoxsaylı ədəbiyyatların və bir çox veb saytların siyahısı ilə yekunlaşdırılmışdır.

FƏSİL 1. DÜNYA ÖLKƏLƏRİNİN SOSIAL İQTİSADI İNKİŞAFINDA İKT-nin ROLUNUN VƏ ƏHƏMİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

1.1 İnternetdə elektron iqtisadi modellər(e-biznes,e-kommersiya,e-bank).

İqtisadiyyatın inkişaf dövrü zamanı innovativ element hesab olunan e-kommersiya texnologiyasının tətbiq olunmasının və bunun üçün müvafiq olaraq müəyyən infrastrukturun formalaşması məsələləri, eləcə də e-kommersiyanın inkişaf xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir. Bu xüsusiyyətlər içərisində E-kommersiya texnologiyasının alıcılara və satıcılara yaratdığı bir sıra imkanlar, e-kommersiyanın beynəlxalq iqtisadi zonada mövqeyinin önə çıxarılmasına səbəb olan üstünlüklər, electron şəkildə biznesin firma daxilində fəaliyyətinin əsas kommersiya tsiklinin mərhələlərinə uyğun olan bir çox funksiyaları göstərilmiş, onun tətbiq edilməsi üçün tənzimlənmə məsələləri şərh edilmişdir. İnternetdən istifadə etməklə elektron ticarət, virtual iqtisadiyyat, e-kommersiya, e-kommersiya infrastruktur, kommersiya tsikli innovativ element, e-kommersiya sistemləri İnternet iqtisadiyyatı, elektron biznes, biznes-biznes (B2B) modeli, biznes(B2C) modelləri ilə yaxından tanış olacağıq.

Ölkəmizdə müasir və əlverişli iqtisadi mühit formalaşır. Hazırkı iqtisadi inkişafın innovativ xarakterli olması diqqət çəkir. Özəl hesab edilən bu bölmənin çəkisi artmaqda davam edir. Sahibkarlığın inkişaf etməsinə görə dövlət müəyyən strategiyalar hazırlayır və sahibkarlığın inkişafı üçün örnəklər göstərilir. Belə bir şəraitin olması, bütövlükdə, iqtisadiyyatın və sahibkarlığın, özəl bölmənin inkişaf etməsinə innovativ bir element olaraq e-kommersiya texnologiyasının tətbiq olunması və bunun üçün bir çox müvafiq infrastrukturun formalaşması bilməsi və iqtisadi səmərəliliyin artması bilməsinə köməklik

göstərəcəkdir. Elə buna görə də e-kommersiyanın tətbiq olunması və inkişaf etmə xüsusiyyətlərinin hərtərəfli tədqiq olunması mühüm əhəmiyyətə malik hesab edilir. İqtisadi proseslərin və biznes proseslərinin yeni İKT əsasında idarə olunması həm konseptual cəhətdən, həm də tətbiqi cəhətdən qlobal hadisə hesab olunur. Hazırkı dövrdə e-kommersiyanın, e-biznesin iqtisadiyyatın inkişaf etməsinə təsiri ondan ibarətdir ki, artıq həm e-kommersiya, həm də e-biznes cəmiyyətin əksər sahələrini əhatə edir. Elektron kommersiya sifarişçinin istəyinə, şəxsi tələblərinin formalaşmasına güclü təsir edə bilmə imkanları təklif edir, bununlada bazarlar ya kökündən dəyişir, yadəkı tamamilə müasir tipli yeni bazarlar yaradır. Cəmiyyətin seçilən üzvləri mal və xidmətlərin əldə edilməsinə, informasiya əlyetərliliyinə, hökumət orqanları ilə qarşılıqlı əlaqədə tam olaraq yeni imkanlara malik olur. Həmin vaxt seçim imkanı vaxt və coğrafi məhdudiyyətlərdən asılı olmayacaqdır. Əgər bazarın standart mallarla təchiz edilməsi problemi həll oluna bilirsə, demək ki, istehlakçı şəxs müəyyən zaman müddəti ərzində müasirləşən, xüsusi istək və tələblərinə uyğun olan əksər məhsulları da əldə etmək arzusunda olacaqdır. Bundan əlavə fərdi olaraq alıcılıq qabiliyyətinin istehsal sistemi və həmçinin planlaşdırma sistemi ilə, faktiki şəkildə münasib qiymət və keyfiyyətin yüksək dərəcədə saxlanılması şərtilə xüsusi olaraq sifarişlərin verilməsi sistemiylə əlaqələndirmək istehsalçı şəxslərin bacarıq və qabiliyyətinin müəyyən edicisi olacaqdır. Həmin problemləri müasir texnologiyaların köməyilə daha effektiv üsullarla həll etmək mümkündür. Bu texnologiyalar istehlakçılara yüksək alıcı küləsinə malik olan, maksimal dərəcədə istehlakçılar auditoriyasına daxil ola bilmək, bundan əlavə istehlakçılara öz sifarişlərini yoxlanılaraq idarəetmə sisteminə daxil olmaq imkanı verir. Biznesin bir sektoru olan e-kommersiya təkrar istehsal olunmanın bütün dövriyyəsinin paylama və mübadilə sferasına əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliklər gətirir. E-kommersiya texnologiyaları alıcılar və satıcılar bir sıra əlverişli imkanları eyni dərəcədə istifadə etməyə imkan yaradır. Bunlara misal olaraq: 1. Biznes prosesinin qlobal miqyasda həyata keçirilməsi. Elektron kommersiya sistemi həmçinin xırda tədarükçülərə və sifarişçilərə də dünya səviyəsində bizneslə məşğul olmaq üçün şərait yaradır. 2.

Satıcıların rəqabətə davamlılıq səviyyəsinin yüksəlməsi. Elektron kommersiya tədarükçü şəxslərə “sifarişçiyə yaxınlaşma” hesabına rəqabətə davamlılıq dərəcəsini yüksəltmək üçün imkan yaradır. Bir sıra şirkətlər satışdan əvvəl və satışdan dərhal sonra geniş dəstək irəli sürür. 3. Satışın fərdi şəkildə keçirilməsi. Elektron kommersiyadan istifadə zamanı istənilən şirkət hər bir sifarişçinin məlumatlarını əldə edə bilər onun haqqında informasiya ala bilər və avtomatik şəkildə onun tələb və istəklərinə uyğun olan məhsulları və xidmətləri təklif edə bilər. 4. Sorğu zamanı operativ reaksiya verilməsi. E-kommersiya tədarük edən şirkətdən sifarişçi şəxsə göndərilmiş əmtəənin yolunu qısaltmağa imkan yaradır. O həmçinin maliyyə, zaman itkilərini minimuma endirməyə imkan verən optimal çıxış yolu təklif edir. Bəzi hallarda isə məhsul və xidmət elektron üsullarla ünvana çatdırıldıqda məsafəyə yetərincə qənaət edilir. 5. Məsrəflərin minimumlaşdırılması. Elektron üsulla sövdələşmə, xidmət xərclərinin dəyərinin aşağı salınması. Elektron qarşılıqlı əlaqədən istifadə edən hər hansı biznes-proses hər iki tərəfin xərclərini azaltmaq qüvvəsinə malikdir. 6. Biznesin inkişafı üçün yeni imkanlar. E-kommersiya anlayışı bütövlükdə yeni məhsul və xidmətlərin yaranmasına şərait yaradır. E-kommersiya sadəcə məsrəflərin azaldılması üçün deyil, həm də prinsip olaraq cəmiyyətin iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi məqsədilə paylama və mübadilə proseslərində əhəmiyyətli olduğunu sübut etmişdir. Müasir iqtisadiyyatın inkişafı zamanı elektron kommersiya təkrar istehsal dövriyyəsi prosesində mübadilə və paylama proseslərinin əhəmiyyətinin artması ilə əlaqədar olaraq iqtisadiyyatın inkişaf etməsinə yeni töhfələr verməkdədir. E-kommersiyanın əsas önəmli xüsusiyyətləri və üstünlükləri ən müasir informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsinə əsaslanan e-kommersiyanın ən əsas xüsusiyyəti alıcı və satıcı arasındakı bir sıra əlaqələrin İnternetdən istifadə edərək həyata keçirilməsidir. Elektron kommersiyanın fərqli xüsusiyyəti kimi onun təşkilatdaxili və təşkilatxarici amillərini əsas götürərək, o cümlədən də təşkilatın özündə əlverişli bazar mühitinin yaranması ilə əlaqədar problemlərinin kompleksləşdirilməsini göstərmək olar. Bu isə e-biznesin iqtisadi cəhətdən inkişafın vacib mənbələrindən birinə çevrilişinə şərait

yaradır. İKT kommersiya informasiyalarının interaktiv şəkildə və sürətli mübadilə olunmasını təmin edir, bu da əksər hallarda baş verəcək anlaşılmazlıqları aradan qaldırır. Bununla yanaşı əvvəlcədən qəbul olunan məsuliyyətli qərarların, bağlanmış sazişin parametrlərinə uyğun tam, dəqiq və dürüst şəkildə informasiya əldə edənə kimi onların icrası prosesini təxirə salmaq imkanı vardır. E-biznes iqtisadi mühitinin bir sıra problemlərinin həll edilməsinin bir çox yeni üsullarını təqdim edir. Elektron kommersiyanın icra edilməsi üçün onun beynəlxalq zonalarda mövqeyinin əsaslanmasına səbəb olan bir sıra üstünlükləri vardır:

- Açıqlıq, iqtisadiyyatın bu və ya digər sahələrində fəaliyyətdə olan istənilən İnternet istifadəçisi bu şəbəkəyə istənilən zaman asanlıqla qoşula bilər. İstənilən firma və ya şirkət İnternet vasitəsilə əmtəənin istehsal olunması və satışı istiqamətində birgə əməkdaşlığı həyata keçirmək üçün əlverişli ticarət və yeni iqtisadi tərəfdaş tapa bilər.

- Standartlıq, İnternet imkanları bütün istifadəçilər üçün eyni imkanlar yaradır.

- Dolğunluq, Müqayisəli sürətdə geniş seçimin həyata keçirilməsi üçün şərait yaradır. Bunun nəticəsində müxtəlif növ malların nomenklaturası genişləndirilir. Nəticə olaraq istehlakçılar mallar barədə daha geniş informasiya alır.

- Sürət, müasir informasiya vasitələri ilə informasiyanın axtarışına sərf edilən zamanı minimuma endirir ki, bu da xüsusilə qiymətləndirilir.

- Öz-özünə inkişaf, Elektron biznesin iştirakçıları arasında verilənlərin unikal və fərqli banklarının proyektini quraraq xüsusi malların təkliflərini fəal surətdə qiymətləndirir.

- Əlverişlilik. Ənənəvi biznesə məxsus olan əlavə xərclər E-kommersiyada mövcud deyil. İnternetdən bilavasitə təklif olunan mallar, müəyyən qaydaya uyğun olaraq, alıcılar üçün daha ucuz və sərfəli başa gəlir.

- Operativlik. İnternet-biznesdə istifadə edilən texnologiyaların köməyi ilə firmalar ən fərqli operativ marketingə aid olan informasiyaları, həmçinin bazar qiymətləri haqqında vacib informasiyaları əldə edirlər.

- Fasiləsizlik. Sutkanın 24 saati ərzində biznes prosesləri bütün iştirakçılar tərəfindən heç bir istinad olmadan həyata keçirilə bilər ki, milli və beynəlxalq bazarlarda e -ticarətin rəqabətliliyinin artmasının əsas müəyyənəddici faktoru hesab olunacaqdır.

- İnteraktivlik, məhsulların alıcıları və satıcıları heç bir vasitəçiyə ehtiyac olmadan bir-birilə münasibət qura və əlaqədə ola bilərlər.

- Səmərəlilik. İnformasiyanın yazı tipindən rəqəm tipinə çevrilməsi nəticəsində şirkətin rəsmi olaraq yerinə yetirdiyi əməliyyatları ilə bağlı kağız işlərinin həcmi daha da azalması kommersiya sazişlərinin səmərəliliyini artırır və elektron bazarda iştirak edənlər arasında əks əlaqəni möhkəmləndirir.

- Əhatəlilik. İnternet biznesi alıcı və satıcıların fəaliyyət mühitini, regional və digər əlaqədar bazarlara inteqrasiyasını sürətlə genişləndirmək imkanına malikdirlər.

- Uyğunlaşdırılma. İnternet-biznes ən sərfəli uyğunlaşdırma və əlaqələndirmə xüsusiyyətlərinə malikdir. Ümumilikdə bu üstünlüklər bir-birilə qarşılıqlı əlaqədədir. Lakin onların praktikada həyata keçirilməsi bir çox şərtləri özündə əks etdirir, misal olaraq, İnternet vasitəsilə ötürülmüş hər bir informasiya faktiki olaraq verilənlərin strukturundan, verilənlərin texnologiyasından və s. asılıdır. E-biznesdə müxtəlif növ texnologiyaların tətbiq olunması sahibkarlıq fəaliyyətində gözlə görünəcək qədər rəqabət üstünlükləri yaradır. Aparılmış əməliyyatların müxtəlif olması mal və xidmətlərin reklamını və hərəkətini, bazarın əsas konyukturasının öyrənilməsini, e-ticarəti və ödənişləri, tədarük olunmuş mal və xidmətlərin lazımı yerə çatdırılmasını və satışdan sonrakı mühafizə olunmasını təmin edir. Sifarişlərin rəsmiləşdirilməsi də daxil edilməklə, məhsulun istehsalçı və istehlakçı arasında ümumi olaraq kommersiya əməliyyatları – ödənişlərin edilməsi, çatdırılma, hesabların açıqlanması proseslərinin hər biri İnternet şəbəkəsinin köməkliyi ilə həyata keçirilir. E-ticarət sistemləri təbii olaraq ənənəvi ticarət sistemlərinə görə daha çox təhlükəsizlik riskinə malikdir, bu səbəbdən e-iş sistemləri bu risklərə qarşı tamamilə qorunmalıdır. İnternet üzərindən e-ticarət ənənəvi bir müəssisədən daha çox girişi olan çox sayda adam var. Müştərilər, təchizatçılar, işçilər və çox sayda

adam gündəlik olaraq müəyyən bir e-ticarət sistemini istifadə və gizli məlumatlarının etibarlı qalmasını gözləyir. Hackerlər, e-biznes təhlükəsizliyinə istiqamətli ən böyük təhdidlərdən biridir. E-biznes üçün bəzi məşhur təhlükəsizlik qayğısı, müəssisə və müştəri məlumatlarını gizli saxlamaq, məlumatların orijinal olub olmadığını və məlumatların bütövlüyünü daxildir. E-ticarət təhlükəsizliyini və informasiya təhlükəsizliyini qoruma üsullarından bəziləri, fiziki təhlükəsizlik tədbirlərinin yanında məlumat yığma, məlumatların ötürülməsi, anti-virus proqramı, təhlükəsizlik divarları və bir neçəsini sıralamaq üçün şifrələmə üsullarını daxildir. Elektron biznesin əsas funksiyalarının kommersiya mərhələləri ilə əlaqələrin yaradılması potensial olaraq onun dərk edilməsi ilə yanaşı, praktiki cəhətdən mövcud konkret üstünlüklərindən istifadəsi hesabına səmərəliliyin yüksəlməsinə də təkan verir. İnternetin mövcud olması hesabına bir sıra şirkətlər verilmiş sifarişlərin yerinə yetirilməsinin və ünvana çatdırılmasının rəsmiləşdirilməsi funksiyalarını distribütora yönləndirmək əvəzinə, həmin sifarişləri öz üzərinə götürməsi adi hala çevrilib. Distribütorlar malların anbarlarda yerləşdirilməsini IT mütəxəssislərinin öhtəliyinə verərək virtual bir məkana daxil olurlar. Alıcı, satıcı və vasitəçilər İnternet üzərində mal və xidmətlərin transmilli virtual bazarlarının yaradılmasında əsas mövqedədir. Elektron kommersiya anlayışı firma və ticarətin digər iştirakçılarının texniki və texnoloji təchizatını stimullaşdırır, və fəaliyyətin sonrakı artım səviyəsini təmin edir. Xüsusi olaraq ticarət iştirakçıları qlobal bazara çıxdığı vaxt nəzərə çarpır. Nəzərə alsaq ki, e-kommersiyanın inkişaf etməsi mal və xidmətlərin dünya bazarına daha tez və rahat daxil olmasını təmin edir, ənənəvi mövcud maneələri aradan qaldıraraq korporasiya nümayəndələrinin qlobal sazişlərə qoşulmasına şərait yaradır. Elektron kommersiya biznes nailiyyətinin başlıca amilinə çevrilərək iqtisadi yüksəlişin intensivləşməsində və keyfiyyətində böyük əhəmiyyətə malikdir. Artıq istehsalın həyata keçirilməsinin və istehsal dövriyyəsinin avtomatlaşdırılmasının texniki və iqtisadi vasitəsi kimi E-kommersiya göstərilir. Ümumi olaraq, İnternet texnologiyaları elektron biznesin, elektron kommersiyanın inkişafı üçün güclü təkan olmuş, insan fəaliyyəti üçün

vacib spesifik sahə olan İnternet iqtisadiyyatı və virtual iqtisadiyyat yaranmışdır. Digər tərəfdən sənaye cəhətdən inkişaf edən ölkələr arasında iqtisadi və sosial inkişafı sürətləndirmək məqsədilə İnternet iqtisadiyyatına çox yüksək miqdarda vəsait qoymuşlar. Sahə mütəxəssislərinin fikrinə görə, biznes-biznes (B2B) modelinə uyğun fəaliyyət göstərən elektron bazarın tərkibində Avropa sektorunun həcmi günü-gündən artmağa davam edir. İqtisadiyyatda yüksəlişin baş verməsi, iqtisadiyyatın ardıcıl və dinamik olaraq inkişafı bir sıra kommersiya şirkətlərinin İnternet-iqtisadiyyatında fəallıq səviyyəsindən asılıdır. Yeni riyazi model və metodların tətbiq edilməsi ilə həyata keçirilən virtual-biznesin nəzəriyyə və metodologiyasından geniş istifadə olunması, İnternet şəbəkələrində məşhur informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsinin reallaşdırılması həm iqtisadi məsələləri, həm də ciddi hesab edilən sosial problemləri səmərəli üsulla həll etməyə imkan yaradır. Bundan əlavə, elektron kommersiya sisteminin reallaşdırılması və həllini gözləyən külli miqdarda iqtisadi-təşkilati və bir çox hüquqi problemlər doğurmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, ənənəvi iqtisadiyyatda işlənib hazırlanan kommersiya və sahibkarlıq fəaliyyətinin reallaşdırılmasının metodologiyasının praktik olaraq istifadəsi İnternet mühitində yararlı hesab olunmur. Kommersiya və virtual biznes sistemlərində iqtisadi cəhətdən əsaslandırılan idarəetmə üsulları, layihələr və investisiya məsələlərinin işlənib hazırlanması ilə əlaqədar metodiki və vacib nəzəri məsələlər öz həllini tapa bilməmişdir. Sərfəli şəkildə işləyə bilən elektron kommersiya sisteminin formalaşma bilməsi üçün zəruri hesab edilən nəzəri və metodiki əsaslar hələ də işlənilməmişdir. Bir sıra İnternet şirkətlərinin və onların tərkibinə daxil olan məşhur elektron mağazaların alternativ variantları arasından daha səmərəli variantın seçilməsi üçün elmi əsas olan metodlar və virtual biznesin səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün hansısa metod mövcud deyil. Günümüzdə elektron kommersiyada həll edilən məsələlər sırasında, çox aşağı dərəcəli iqtisadi effektivliyi ilə xarakterizə edilən iqtisadi, investisiya məsələlərinin həll edilməsinə birməqsədli yanaşmadan istifadə olunmasına əsaslanır. Həqiqətdə bu məsələlərin çox hissəsi çoxkriteriyalı iqtisadi-riyazi modellərin qurula bilməsi üçün və

onların reallaşması üçün uyğun olan riyazi metodların tətbiq olunmasını tələb edir. Onların istifadə olunması sinergetik cəhətdən effekt almağa kömək edə bilər. Qeyd edə bilərik ki, İnternet şəbəkələrində e-biznesin vacib komponenti olaraq elektron kommersiya sisteminin formalaşma bilməsi, yaranması və inkişafının metodiki və nəzəri məsələləri zəif işlənib hazırlanmışdır. Həmin yöndə çoxkriteriyalı yanaşmalardan istifadə edilərək onların işlənməsi və iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin tədqiq olunması vacib bir məsələ olaraq qarşıda durur. Elə buna görə də İnternet şəbəkəsində elektron kommersiyanın iş prinsipinin qurulması ilə əlaqədar olaraq metodiki və nəzəri məsələlər və onların formalaşması prosesinin iqtisadi cəhətdən effektivliyinin əsaslandırılması, fəaliyyətin son nəticələrinin müəyyənləşdirilməsi, bununla yanaşı çoxməqsədli modellərin qurulması və onların reallaşdırılması müvafiq olaraq metod və alqoritmlərin işlənməsi yetərincə mühüm əhəmiyyətə malikdir. Uyğun kompleks məsələlərin həlli üçün ayrılıqda modul xarakterli bir neçə alt məsələnin həllininin aşkarlanmasını tələb edir.

1. elektron kommersiya sistemlərinin tərkibinin yəni, elektron mağazaların formalaşmasının əsas prinsiplərinin elmi dərəcədə dəqiqləşdirilməsi;
2. İnternet iqtisadiyyatı modeli üçün ümümləşmiş strukturun işlənməsi, elektron kommersiya sisteminin daxil olunması;
3. elektron kommersiyanın iqtisadi cəhətdən müxtəlif modellərə uyğun olaraq daha məqsədə uyğun tətbiq sahələrinə əsaslandırılması;
4. elektron kommersiyanın digər ticarət növlərinin ənənəvi formalarından fərqli olan xüsusiyyətlərinin ümümləşdirilməsi;
5. elektron kommersiyanın zəruri elementlərinin tərkib hissələrinin əsaslandırılma bilməsi və onların bir sıra zəruri xüsusiyyətlərinin təhlil edilməsi;
6. Yaradılan elektron mağaza üçün irəli sürülmüş əsas iqtisadi tələblərin İnternet şəbəkəsi üzərində təhlil edilməsi;

7. Elektron kommersiya sisteminə daxil edilən çoxkriteriyalı kimi həll olunmuş məsələlər üzərində alternativ planlar çərçivəsində optimal hesab olunan plan üzərində müəyyənləşdirilməsi prosesinin ümumiləşdirilmiş bir şəkildə əsas riyazi modelinin işlənilməsi.

Elektron kommersiyasının icrasının tənzimlənməsi Elektron kommersiyasının icrasının hüquqi əsasları, adətən, elektron imza və elektron ticarət haqqında qanunlara əsasən tənzimlənir. “Elektron ticarət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Dövlət qanununa əsasən elektron ticarətin təşkil olunması və yerinə yetirilməsinin hüquqi əsaslarını, onun iştirakçılarının hüquq və öhtəlikləri, həmçinin elektron ticarət haqqında qanunvericilikdə baş verən pozğunluqlara görə məsuliyyətləri müəyyən edir. Əsas olaraq bu anlayışlardan istifadə edilmişdir: 1. elektron ticarətlə bağlı informasiya sistemlərindən istifadə olunmaqla malların alqı və satqısı, onlara xidmətlərin göstərilməsi və bir sıra işlərin görülməsi üçün yerinə yetirilən fəaliyyət; 2. elektron ticarətin nümayəndələri – elektron ticarətin icrası zamanı təchizatçı, sifarişçi və elektron sənədlərin dövriyyəsi üçün vasitəçisi olaraq çıxış etmiş fiziki və hüquqi şəxslər; 3. təchizatçılar – malları satan şəxslər yəni elektron ticarət iştirakçıları; 4. alıcılar yəni sifarişçi şəxslər – malları alan və işləri sifariş edən elektron ticarət nümayəndələri; 5. elektron sənəd dövriyyələri üçün vasitəçilər – elektron sənədləri göndərən şəxslər və sənədlər alan şəxslər içərisində elektron sənəd dövriyyəsi xidmətlərini göstərmiş fiziki və yaxud hüquqi şəxslər. Həmin qanunun tətbiq edilməsi sahəsi maliyyə bazarları, həmçinin qiymətli kağızlar və sığorta bazarı istisna edilməklə, respublikamızda bir sıra digər sahələrdə həyata keçirilmiş elektron ticarətə aid edilir. Elektron ticarətdə hüquqi tənzimlənmələr bir sıra prinsiplərə əsaslanır: 1) iştirakçıların iradə cəhətdən sərbəst olması; 2) iştirakçıların hüquqlarının bərabər olması; 3) mülkiyyətdə toxunulmazlıq 4) iştirakçıların əmlaklarının müstəqil olması 5) müqavilələrin azad şəkildə olması; 6) mal və xidmətlərin, maliyyə vəsaitlərinin sərbəst olaraq hərəkəti; 9) hüquqların məhkəmə şəraitində müdafiəsinə təminatın verilməsi 7) ədalətli və azad rəqabətin mövcudluğu; 8) sahibkarlıq fəaliyyətinin heç bir maneə

olmadan həyata keçirilməsi; E-ticarət əməliyyatları, elektron məlumatların dəyişdirilməsi səbəbiylə orijinallığı yaratmaq üçün daha böyük çətinliklər yaradır. Bir e-ticarət prosesindəki hər iki tərəf də, xüsusilə bir müştəri bir sifariş verdikdən sonra elektron olaraq bir payment göndərdiyində, digər tərəfin iddia etdiyi adam olduğuna dair zəmanət almaq istər. Bunu təmin etmək üçün geniş bir yol, bir virtual xüsusi şəbəkə (VPN) texnologiyası istifadə edərək bir şəbəkəyə və ya etibarlı tərəflərə çıxışı məhdudlaşdırır. Bir texniki kombinasiyası istifadə orijinallıq qurulması daha da böyükdür və bu texnikalar "bildiyiniz bir şey" (məs. Şifre ya PIN), "ehtiyacınız olan şey" (yəni kredit kartı) və ya "olduğunuz şey" (Yəni rəqəmsal imzalar və ya səs tanıma metodları). Bununla birlikdə, e-ticarətdə çox vaxt, "bir şey", alıcının "sahib olduğunuz bir şey" (digər bir deyişlə kredit kartı) və "bildiyiniz bir şey" (yəni kart nömrəsi) nəzarət edərək olduqca güclü bir şəkildə təsdiqlənmişdir Elektron ticarətin həyata keçirilməsi üçün xüsusi lisenziya və ya hansısa sənəd tələb edilmir. Hansısa lisenziya tələb olunan xüsusi sahələrdə elektron ticarətlə məşğul olan satıcı qanunvericiliyə uyğun olaraq müəyyən edilmiş qaydalarda həmin fəaliyyətə tələb edilən xüsusi razılıq (lisenziya) sənədi almalıdır. Elektron ticarətdə müqavilələr elektron şəkildə satıcı və alıcı arasında elektron sənəd formasında bağlanılır. Hazırda, internet məkanında meydana gəlmiş e-kommersiya ənənəvi sahibkarlığın inkişaf etdiyi qədər geniş və hərtərəfli hesab edilir. E-kommersiyanın üstünlüklərinin ən əsas səbəbi, istehsalda tranzaksiya xərclərinin xeyli aşağı salınmasıdır. Bundan əlavə, qarşıya qoyulan əsas məqsəd təkcə tranzaksiya xərclərinin minimuma endirilməsi deyildir. Məsələ ondadır ki, son məhsulun dəyərinin minimuma endirilməsində iqtisadi səmərəliliyin əldə olunması, daha effektiv və keyfiyyətli, yüksək dərəcəyə malik olan istehlak dəyərinə uyğun məhsulların istehsalında yeni texnologiyaların istifadə olunmasıdır. Qiymətlərin minimumlaşdırılması, bazarın daha da genişləndirilməsi, rəqabətin gücləndirilməsi ən vacib şərt hesab olunur. E-kommersiya texnologiyası biznes prosesinin ən yaxşı üsul və vasitələrini meydana çıxartmaq üçün çox yaxşı imkan yaradır. E-kommersiya müasir beynəlxalq münasibətlərdə makroiqtisadi aspektdə geniş təsirə

malikdir. Elektron kommersiyanın bir sıra təsir aspektləri mövcuddur, beləki, beynəlxalq əmək bölgüsü üçün, kapital qoyuluşunun beynəlxalq hərəkəti üçün, işçi qüvvələrinin geniş miqrasiyası üçün yetərinə böyük təsirə malikdir.

E-bankçılıq, e-bank və ya virtual bank olaraq da bilinən online bank, bir bankın və ya başqa bir maliyyə quruluşun müştərilərinin maliyyə quruluşun web saytı vasitəsilə müxtəlif maliyyə əməliyyatları etməsini təmin edən bir elektron ödəmə sistemidir. Online bank sistemi tipik olaraq bir bankın işlətdiyi nüvə bankçılıq sisteminə bağlanacaq və ya bir hissəsi olacaq və müştərilərin bank xidmətlərinə girişini ənənəvi üsul olan şöbə bankacılığının əksinə.

Bir maliyyə qurumun online bankcılığına daxil olmaq üçün, internet çıxışı olan bir müştərinin xidmət üçün təşkilata qeydiyyatdan keçməsinə və müştəri təsdiqləməsi üçün bir parol və digər şəxsiyyət məlumatları nizamlaması lazımdır. Online bank üçün şəxsiyyət məlumatları normalda telefon və ya mobil bankçılıq üçün etibarlı deyil. Maliyyə təşkilatlar müştərilərin ədədlərini, müştərilərin online bank təsislərinə girmə niyyətində olub olmamalarına baxmayaraq, nizamlı olaraq ayırır. Müştəri nömrələri ümumiyyətlə hesab nömrələri ilə eyni deyil, çünki bir müştəri nömrəsi bir müştəri nömrəsinə bağlana bilər. Texniki olaraq, müştəri nömrəsi, müştərinin idarə etdiyi maliyyə quruluşla olan hər hansı bir hesaba qoşula bilər, ancaq maliyyə təşkilat, əlçatan hesabların, məsələn nəzarət, qənaət, kredit, kredit kartı və bənzəri hesabların mənzilini məhdudlaşdırır.

Müştəri, maliyyə quruluşun etibarlı web saytını ziyarət edir və əvvəlcədən qurulmuş olan müştəri nömrəsini və şəxsiyyət məlumatlarını istifadə edərək online olaraq bank hesabına daxil ola bilər. Bir müştərinin online bank yolu ilə əməliyyat edə biləcəyi maliyyə əməliyyat növləri maliyyə təşkilat tərəfindən müəyyənləşdirilir, ancaq ümumiyyətlə hesab qalıqlar, son əməliyyatların bir siyahısı, elektron hesab-faktura ödənişləri və bir müştərinin və ya başqasının hesabları arasındakı pul transferlərini daxildir. Çox bank ayrıca bir müştərinin, müştərinin binalarında basın ola biləcək bank ekstrelərinin sürətlərini endirməsinə imkan verir (bəzi banklar bank ekstrelərinin çap

nüsxə göndərmək üçün bir ödəniş tələb edir). Bir çox banklar həmçinin müştərilərin əməliyyatları birbaşa müştərinin mühasibat proqramına endirməsinə imkan verir. Mexanizm ayrıca, müştəriyə bir çek dəftəri, bəyannamələr göndərilməsi, kredit kartı itkisini bildirmə, bir çekte ödəməyi dayandırma, ünvan dəyişikliyi və digər təkrarlanan əməliyyatları etməsini təmin edə bilər.

İndiki vaxtda bir çox bank internetdən nəşr edən müəssisələrdir. Bu "virtual banklar" daha az ümumi xərcə malikdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı bir çox online bank Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) tərəfindən sığortalının və müştərilərin ənənəvi banklar olaraq təmin etdikləri fondlar üçün eyni səviyyədə qoruma təmin edə bilər.

Bankların online bank işinə olan əlaqəsi açıq şəkildə göstərilə bilər: əməliyyat xərclərinin azalması, asan integrasiya xidmətləri, interaktiv marketing imkanları və müştəri siyahıları və mənfəət marjlarını artıran digər üstünlüklər. Buna əlavə olaraq, online bank xidmətləri, təşkilatların daha çox xidməti tək paket halında paketləməsinə icazə verir, belə ki, müştəriləri cəzbedəcək və yükü minimuma endirəcək.

Birləşmə və satın alma dalğası, 1990-cı illərin ortalarında və sonlarında maliyyə sənayesi sarsıdaraq bankların müştəri altlıqlarını böyük ölçüdə genişləndirdi. Bundan sonra, banklar müştərilərinə baxmaq və sədaqət yaratmaq üçün Web'e baxdılar. Bəzi fərqli faktorlar, bankçıları işlərindən daha çoxunu virtual sahəyə sürüşdürməsinə səbəb olur.

Maliyyə təşkilatları, 1990-cı illərin ortalarında e-bankçılıq xidmətlərini tətbiq etmək üçün addımlar atarkən bir çox istehlakçı internetdə pul əməliyyat etmək mövzusunda tərəddüd göstərdi. **America Online**, **Amazon.com** və **eBay** kimi qabaqda gələn şirkətləri təməl alan elektron ticarətin geniş şəkildə mənimsənilməsinə təmin etdi və bu sahədə elementlərin online ödəniş etməsinə şərait yaratdı. 2000-ci ilə gəlindikdə, ABŞ banklarının 80% -i e-bankçılıq xidməti təqdim etdi. Müştəri istifadəsi yavaş yavaş artdı. Məsələn, Bank of America'da 2 milyon e-bankçılıq müştərisi əldə etmək 10 il aldı. Bununla birlikdə, Y2K qorxusu sona çatdıqdan sonra əhəmiyyətli bir mədəni dəyişmə

yaşandı. 2001-ci ildə Bank of America, müştəri bazası 20%’ ində çoxuna sahib 3 milyon online bank müştərisinə ilk qatılan ilk bank oldu. Buna qarşılıq, Citigroup kimi daha böyük milli təşkilatlar, 2.2 milyon online əlaqəni qlobal olaraq tələb edərkən, J.P. Morgan Chase, 750.000'dən çox online bank müştərisinə sahib olduqlarını təxmin etdilər. Wells Fargo, kiçik müəssisələr də daxil olmaqla 2.5 milyon online bank müştərisinə sahib idi. Online müştərilər normal müştərilərdən daha sadıq və qarlı olduqlarını sübut etdi. Oktyabr 2001-ci ildə, Bank of America müştəriləri 1 milyard dolların üzərində ümumi 3,1 milyon elektron faktura ödənişləri reallaşdırdılar. 2009-cu ildə Gartner Group tərəfindən hazırlanan bir hesabat, Amerika Birləşmiş Dövlətlərindəki yetkinlərin 47%-ni, İngiltərə Bankında isə 30% -nin online olduğunu təxmin edir.[3]

2000-ci illərin başında şöbə-qanuni bankların internet yalnız təşkilatları olaraq yüksəlişini gördü.

İnternet bankçılığın hesabatındakı araşdırmaya görə, 1999-cü ilin sonunda ABŞ-dakı xalqlarının 0.4%-indən azı online bank istifadə edirdi. 2004-cü ilin əvvəlində təxminən 33 milyon ABŞ xanası (31%) bəzi növdə online bank istifadə edirdi. Gartner Group tərəfindən edilən bir anketə görə, beş il sonra amerikalıların 47% -i online bank istifadə etdi. Bu arada, İngiltərədə online bank 2011 ilə 2012 illəri arasında internet istifadəçilərinin% 63'ündən% 70-ə yüksəldi. Hazırkı dövrdə e-bank istifadəçilərin faiz göstəriciləri daha da artmaqdadır. [4]

1.2 Rəqəmsal dünya iqtisadiyyatı

Rəqəmsal dünya iqtisadiyyatı, rəqəmsal məlumat əməliyyat texnologiyalarına əsaslanan bir iqtisadiyyatı ifadə edir. Rəqəmsal iqtisadiyyata bəzən “İnternet iqtisadiyyatı”, “Yeni iqtisadiyyat” və ya “Web iqtisadiyyatı” adı verilir. Gedərək artan bir şəkildə, "rəqəmsal iqtisadiyyat", ənənəvi iqtisadiyyatla iç içə keçmiş vəziyyətdə və dəqiq təsviri çətinləşdirir.

Rəqəmsallaşdırma və internet əlaqələrində əsas inkişaf dördüncü sənaye dövrünün sütunudur. Kütləni inkişaf etdirmək, yenilikçi iş modelləri yaratmaq və hökumətlərin məşhur politika narahatlıqlarını ələ almaq üçün kömək olma potensialına malikdir.

'Rəqəmsal İqtisadiyyat' termini, Don Tapscott'un 1995-ci ildə nümayiş olunmuşdur.: Müasir Kəşfiyyat dövründə Rəqəmsal İqtisadiyyat termini: “Söz və Təhlükə” adlı kitabda ortaya atıldı. Rəqəmsal İqtisadiyyat, internetin iş şəklini necə dəyişdirəcəyini düşünən ilk kitablar arasında idi. Tomas Mesenburg'a (2001) görə, 'Rəqəmsal İqtisadiyyat' anlayışının üç əsas komponenti vardır: E-ticarət infrastrukturunu (hardware, program təminatı, telekommunikasiya, şəbəkə, insan kapitalı, və s.)

E-ticarət (iş necə həyata keçirilir, bir təşkilatın kompüter vasitəsilə, şəbəkələr vasitəsilə icra etdiyi hər hansı bir proses), E-ticarət (mal dövrü, məsələn bir kitab online satıldığı zaman).

Rəqəmsal texnologiya, dəyişən quruluşunda əhəmiyyətli bir güc olaraq görülməkdədir. Ancaq, Bill İmlah'ın ¹söylədiyi kimi, yeni tətbiqlər bu sərhədləri məhdudlaşdırır və mürəkkəbliyə əlavə edir; Məsələn, sosial media və İnternet axtarışı düşünün. İnternet axtarışı asan görünərsə də müəyyən zamanlarda istənilən məlumat əldə edilə bilmir.

¹ Bill İmlah- İnternet Araşdırmaçısı və Əməkdaşlıq müəllimi. Araşdırma qrupları, rəqəmsal, İnternet və yaradıcı müəssisələr və bağlı Rəqəmsal İqtisadiyyat arasındakı işbirliklərinin təyin olunmasını dəstəkləyən şəxs

20-ci əsrin son on illiklərində Nicholas Negroponte (1995), ²emal atomlarından emal bitlərinə keçid metaforunu istifadə etdi. "Problem çox sadədir: məlumat atomlarla şəkilləndirildikdə, hər növ sənaye dövrünün vasitələrinə və çatdırılma üçün böyük şirkətlərə ehtiyac var. Ama birdən mərkəzi bir az dəyişdirdiyində ənənəvi böyük adamlara artıq ehtiyac duyulmur.

Bu yeni iqtisadiyyatda, rəqəmsal birgəlik və rabitə infrastrukturunun, insanların və təşkilatların üzərində strategiyalar inkişaf etdirdiyi, qarşılıqlı qurub yaratdığı, ünsiyyət qurduğu, ortaq çalışdığı və məlumat axtardığı qlobal bir platforma əhatə edir. Daha yaxın zamanlarda Rəqəmsal İqtisadiyyat, İnternet üzərindən sıfır marjinal xərcli maddi olmayan malları araşdıran iqtisadiyyat sahəsi kimi nəzərdə tutulmuşdur. 2015ci ildə Dünya İqtisadiyyat Forumu tərəfindən başlatılan Sənayelərin Rəqəmsal Çevrilişi (DTI) proyeği, rəqəmsal texnologiyaların sektordakı rəqəmsal çevrilişi fərsətlərini və risklərini daha yaxşı başa düşməsi üçün iş və kütlə üzərindəki təsirini analiz etmək məqsədi ilə çox illik işlər toplusudur. Ve əlaqədar sektorları incələməkdə və iş modeli dəyişiklikləri üçün lazımlı məlumat və vasitələri təmin etməkdədir. 2015-2016 illərdə proyeği altı sənaye üzərində ümumiləşdi. Məntiqi (Logistik), Media, İtehlakçı məhsulları, Elektrik, Avtomobil və Sağlamlıq. Bundan əlavə, dörd çarpaz sənaye təmasını araşdırdı: Rəqəmsal istehlak, Rəqəmsal Korporativ, İctimai Fəaliyyətlər və Platforma İdarəsi.

2016-2017 illərdə proyeği, Kimya, Dağ-Qazıntı və Metallar, Neft və Qaz, Sığorta, Aviasiya və Otelçilik, Professional Xidmətlər, Telekomünikasiya və Pərakəndə olmakla 8 sənaye üzərində işi əsas tutacaqdır. Sektorlar arası mövzular bunlardır: Platformanın İdarəsi, Siyasətin və tənzimlənmənin təsiri, ictimai təsir və inkişaf edən texnoloji təsiri. Rəqəmsallaşdırma- iş modellerini, siyasət peyzajını və sosial normaları çevirir. Sistemə giriş, rəqəmsal olaraq aktiv iqtisadiyyatların və cəmiyyətlərin uzun müddətli səhiyyə və

² Nicholas Negroponte – Texnologiyanın Media Laboratoriyasının qurucusu, Massachusetts İnstitutunun rektoru vəzifəsini icra edir. Bundan əlavə Uşaq Liderlik Derneğinin (OLPC) qurucusudur.

sabitliyinə təmin etmək üçün hərəkətə imkan tanıyan və təşviq edən şəbəkələr yaratmağı məqsəd qoymaqladır. Beynəlxalq Ticarət və İnvestisiya ilə əlaqədar Qlobal Problem Təşəbbüsü ilə əməkdaşlıq içində bir Rəqəmsal Ticarət iş axışı, malların və xidmətlərin rəqəmsal olaraq təsirli ticarətini ən uyğun şəkildə asanlaşdıran siyasətlər paketinin arxasında hökumətlər, şirkətlər və mütəxəssislər koalisiyasının təyin və inşa edəcək. Belə bir paket, bənzər düşünən ölkələr arasında çox tərəfli bir razılaşmanın təməlini meydana gətirə və ya var olan ikitərəfli və regional sərbəst ticarət razılaşmalarına əlavə oluna bilər. Rəqəmsal ticarət mövzusu yalnız internet üzərindən təqdim edilən məhsul və xidmətlər ticarəti deyil eyni zamanda qlobal və regional dəyər zəncirlərinin işləməsi üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən məlumatların transsərhəd köçürülməsini də əhatə edir. Amerika Birləşmiş Ştatlarının rəqəmsal ixracatı, Avropanın əsas bazarı olaraq hər il 500 milyard dollar səviyyəsində reallaşdırır. Trans-Pacific Tərəfdaşlığı ticarət razılaşmasına görə 2015-ci ilin oktyabr ayında ABŞ, Yaponiya, Avstraliya, Kanada Malayziya, Sinqapur və Meksika olmaqla cəmi 12 ölkə arasında qlobal ÜDM-nin 36%-ni əhatə edirdi. ABŞ Ticarət Nazirliyi, "Ticarətin rəqəmsal ticarəti və internet-based ticarətin təqdimatını ələ alan ən əhatəli Trans Pasific Tərəfdaşlıq ticarət qaydalarını yerinə yetirməsini gözləyirik" sözləri ilə imzalanıb. Həmin razılaşma nəticəsində, daha çox rəqəmsal ticarətin inkişaf etdi. 2016-cı ildə isə, xüsusilə AB və ABŞ arasındakı aparılan ticarət müzakirələri Transatlantik Ticarət və İnvestisiya Tərəfdaşlığı (TTIP) üçün uğurlu il oldu. Transatlantik ticarət dəhlizi dünyanın ən böyük ticarət dəhlizi və müzakirələrin nəticəsində dünyanın dörd bir yanındakı rəqəmsal standartlar üzərində əhəmiyyətli bir təsirə sahib oldu.

2016-cı il Davosda nəşr olunan İnternet Parçalanması hesabatı, çox tərəfli koalisiyonların, hesabatda müəyyən edilmiş və birliyin prioritetini etdiyi bir və ya iki spesifik sahəyə istiqamətli həllər çərçivəsində hərəkət araşdırması üçün bir platform meydana gətirəcək. Bu ictimai-xüsusi dialoq prosesləri, dövlət işçilərini maarifləndirmək və müdiriyyət, ticarət və giriş sahələrində yaxşı tətbiqləri məşğulluq edən təsirli əhatəli milli rəqəmsal strategiyaların inkişafını formalaşdırmaq üçün FII-dən ötrü nüvə icma

üzvləri və üzvlər üçün kanallar olaraq xidmət edəcək. 2015 Yaz Studiya konfransında təklif edildiyi üzrə, Hökumət 4.0 (Rəqəmsal Çevrilmə hökuməti) iş axışı, hökumətlər içində qərar alma və xidmət göstərilməsində rəqəmsal vasitələrin tətbiqi ən yaxşı tətbiqi toplayacaq və əhatələyəcəkdir

Layihənin əsas məqsədi, rəqəmsal texnologiyaların fərdi sənayesi necə dəyişdirdiyinə, sənaye arasındakı xəttləri necə məhdudlaşdıracağına və bu çevrilmələrin daha geniş cəmiyyət üzərindəki təsirinə dair məlumatlar çıxarmaqdır. Vəzifəli şəxslərə, analoqdan rəqəmsal mühitə müvəffəqiyyətli bir şəkildə keçidinə kömək edəcək və yeni bazar imkanları və rəqəmsal olaraq aktivləşdirilmiş rəqabət üstünlüklərini müəyyən edəcək. Layihənin təqdim etdiyi çatdırılması bunlardır:

Müəyyən sənayedəki rəqəmsal dəyişimi sənədləşdirən sənayenin dərinlikləri.

Fərdi şirkətlərin rəqəmsal mühitə necə müvəffəqiyyətli bir şəkildə keçid etdiyinə bağlı hadisə araşdırmaların aparılması. Tərəfdaşlarla qarşılıqlı əlaqə qurmaq, tapıntılara əsaslanmaq və ən əsas narahatlıqları və prioritetləri haqqında fikirlərini toplamaq üçün dünya səviyyəsində atelyələr.

Yaradıcı iqtisadiyyatı rəqəmsal iqtisadiyyatla qarışdırmaq çox asandır. Eyni şəkildə, onları bir-birindən ayırmaq da az qala qeyri-mümkündür, çünki bir çox baxımdan bir-birlərinə uyğundurlar. Rəqəmsal texnologiyanın gəlişindən əvvəlki bəzi tanınmış yaradıcı sənayələr yox idi, məsələn video oyunlar (videogames), film və nəşriyyat kimi digərləri isə rəqəmsal texnologiyanı önə çıxardı ancaq onun tərəfindən dəyişdirildi. Rəqəmsal dünya, yeni iş sahələri qurmaq, investisiya etmək və marketinq etmək üçün radikal yeni imkanlar yaratdı. Tamamilə yeni ictimai cəhd sektorları yaratdı. Və gücü iqtisadiyyatın çox kənarına çıxır. Ezio Manzini (Milano Politecnico Universitetində fəxri Professor, London Universiteti İncəsənət Universitetində Başçı Professor və hələ də Tongji Universiteti, Şanxay və Jiangnan Universiteti, Wux'da qonaq professordur) öz yazısında, ictimai yenilik hərəkatlarının və ədədi texnologiyanın ayrılmaz olduğunu, bir-birlərinin yaradıcılığını təşviq edərkən, hətta on beş il əvvəl belə heç bir əlaqəsi olmadığını

ifadə etdi. Sosial media, insanların bir-birləriylə və tayfaları olan əlaqələrini dəyişdirir və siyasətləri və vətəndaşların siyasi iştirakını kökdən dəyişdirir.

Təbii ki, bir çox yaradıcı sənaye, rəqəmsal texnologiyayla dəyişdirilmiş olsalar belə, hekayə izahatı, mahnı, rəqs, şəkil, ləl-cəvahirat istehsalı və moda kimi ən qədim insan fəaliyyətləri arasındadır. Yaradıcı anlayış hərəkəti, adamın yeni bir fikir, bir sənət əsəri, yeni bir məhsul və ya yeni bir proses incəliklərinə sahib olduğu bir qavrayış, insanlardan və içində yaşadıkları cəmiyyətdən gəlir; Rəqəmsal texnologiya, sadəcə anlayışı reallaşdırmanın, test etmənin, inkişaf etdirib yeni insanlara yaymanın yeni yollarını seçmək üçün bizə imkan yaradır. Eyni şəkildə, yaradıcılıq cəmiyyət üçün praktik olaraq istifadə edilən proses olaraq orijinal olan yeni düşüncə və ya yaradıcılıq olaraq "yaradıcılıq" arasında ayrı-seçkilik edilməkdədir. İqtisadiyyat, rəqəmsal texnologiya orijinal fikirləri cəmiyyət üçün gerçək və praktik mənfəətə çevirmə qabiliyyətini dəyişdirir. Rəqəmsal texnologiya, yaradıcılıq üçün güclü bir ortaqdır.

Son 200 illik sənaye çağın dərin narahatlıqlarından biri, maşınların həyatımıza standartlaşdırılmış formada daxil olmasıdır. Artıq 3D printerləri maşınlara əl istehsalı məqalənin bənzərsizliyini çoxaltma tutumuna malikdirlər və Jacob Matthew'in məqaləsində ifadə etdiyi kimi yeni texnologiyalar da ənənəvi bacarıqları və iş etmə yollarını yenidən canlandırma tutumuna sahibdir. Texnologiya nə bir xidmətçi nə də bir ustadır, bu yalnız bir ortaqdır. Kompüterlərin analitik gücü, memarların və mühəndislərin daha əvvəl çox çətin olan üç ölçülü strukturlar hazırlamalarına imkan verir. Şəxsi ağıllı telefonlar və noutbuklar, keçmişdə bahalı sərmayə avadanlıq və təhsilli professional qruplar tələb edən filmləri və qeydləri etmələrinə icazə verir. Hesablama gücü olaraq rəqəmsal texnologiyanın bu anda prosesin "yenilik" hissəsindən, yaradıcılığın özünün sahəsinə girməyə başladığı və bu "süni zəkanın" böyüməyə bağlı olduğu doğrudur. Bununla birlikdə, gerçək yaradıcılıq, indiki vaxtda öncədən görə bilmədiyimiz hər hansı bir maşının tutumunun kənarında ictimai, mədəni, əxlaqi və ekoloji faktorlar tərəfindən şəkilləndirilən unikal bir prosesdir.

ABŞ və Avropada aparılan araşdırmalara əsasən, günümüzdə iqtisadiyyatdakı bir çox işin qarşdakı 20 il ərzində robotlaşmaya qarşı təhdidlər altında olmasına qarşı, hər hansı bir işin qurucusu olmaqdan, bir maşınla dəyişdirilməsinin ehtimalının aşağı olduğunu göstərir. Həqiqətə uyğundur ki, istehsal, xidmətlər və kənd təsərrüfatı üçlüyünün məhsuldarlığı artdıqca məşğulluq imkanları robotlaşmanın mövcudluğuna görə azaldığından, yaradıcı sənayeni təmin edən peşələr və sabit icmaların provayderləri olaraq daha çox əhəmiyyətə malik olacağı gözlənilir. Rəqəmsal texnologiyanın xərcləri minimuma endikcə internetin və yaxud cib telefonu şəbəkələrinin, dünyadakı istənilən birliyə çatması ilə, əvvəlki cüzi iqtisadiyyat və cəmiyyətlərin "quş qaydası" nı hər bir qurşaqla iqtisadi inkişafa doğru bacarıq qabiliyyətini artırmağa istiqamətlənib.

Lakin bir çox rəqəmsal dünya paradoksu artmaqdadır. İnternet az qala qeyri-məhdud məlumat və əyləncəyə unikal pulsuz giriş imkanı təqdim edir. İnsanların məsafədən müstəqil olaraq əlaqələr qurmaq üçün dostluqlar və müəssisələr qurmalarını təmin edir. Daha əvvəl heç düşünülməmiş bir miqyasda və təbiətdə ola biləcək ictimai və siyasi səfərbərliyi mümkün edir. Linux kimi bir əməliyyat sistemi, Vikipediya kimi bir məlumat bazası və ya şəffaf mühasibat sistemi və ya blok zənciri kimi bir dəftər olsun, çox sayda adamın azad və bərabər əməkdaşlıq etməsinə icazə verir. Eyni zamanda internet tarixdə daha əvvəl heç görülməmiş zənginliyə və gücə sahib xüsusi şirkətlərin böyüməsini təmin etdi. İctimai və iqtisadi olaraq, dünya onsuz da çoxdan rəqəmsal çevriliş, şirkətlərin sadəcə müştəriləri ilə uyğun olmalarına deyil, eyni zamanda son istifadəçilərini təyin etmələrinə və iş modellərinin təkamülünü sürətlənməsinə imkan yaratmaqdadır. Məsələn, rəqəmsal texnologiyanın məhsullarına tətbiqinə bir idman geyimləri istehsalçısı hansısa idman sağlamlıq şirkətinə çevrilə bilər. SAP, Almaniya Ümumi müdiri Bill McDermott "Bir şirkət üçün insanların həyatlarını yaxşılaşdırmaq əsas məqsəd olmalıdır və dünyanın daha yaxşı hala gəlməsi üçün üçün daha yüksək bir məqsəd təyin edilməlidir" deyər fikir irəli sürmüşdür[5]. Müasir rəqəmsal dünyada bəzi çətinliklər, məlumatların gizlilik məsələsidir. Hər kəs məlumatları bölüşdürməyi bacarmır. Sağlamlıq baxımından, fərdlər

tibbi məlumatlar ilə kağız formalarını doldurmaq mövzusunda istənilən sağlamlıq məlumatlarını rəqəmsallaşmasını sorğulaya bilərlər; Bu eləcə də başqa sahələrə aid edilə bilər.

Rəqabət imkanlarının getdikcə inkişaf etdiyi, genişləndiyi, müasir informasiya telekommunikasiya texnologiyalarının hər bir evdə əlçatan olduğu informasiya mühitinin müasir insan tipinin formalaşdırdığı mühitdə biznesin daha optimal vəziyyətə gətirilməsi günü-gündən yenilənən ideyalar və daha kreativ fikirlərə malik olan komanda tələb edir. Həmin şəraitdə istənilən şirkətin əsas məqsədi güclü müştəri bazasının formalaşdırılma bilməsi və böhran vəziyyəti olduqda daha az xərclər ilə çox mühüm nəticələrin əldə edilməsidir. XXI əsrin 20-ci illərində biznes ənənəvi qaydalardan kreativ ideyaların daha çox üstünlüyə malik olduğu, müasir inqilabi yanaşmaların tətbiq olunduğu, kütlənin çox hissəsinin əsas tutulduğu bir sahəyə çevrilir. Əgər 10 il bundan qabaq ən təcrübəli hesab edilən tanınmış top menecerlər gələcəkdəki fəaliyyətinə inanmadığı start aplar (Whats App, Google, Instagram Facebook, Viber, Line, Amazon) indi ən geniş yayılmış və ən böyük rəqəmsal texnoloji şirkətlərdir. Bu şirkətlər fəaliyyət dairəsinin günü-gündən yeniləndiyi, rəqəmsal inqilabın yüksək səviyyəyə çatdığı bir dövrdədir. Hazırkı dövrdə biznes daha çox yaradıcılıq işləri və müştərinin həyatının müsbətə doğru dəyişdirilməsi, müştəriyə əlavə əyləncə imkanlarının verilməsini nəzərdə tutur. Artıq müştərilərin həyat səviyyəsinə təsir edə bilməyən, onların həyatını yaxşıya doğru dəyişə bilməyən, fikirlərin yenilənmədiyi biznes sahələri müəyyən zaman kəsiyində bazardan yox olur, tutduğu mövqeyi daha prinsipial rəqibə verir. Buna görə də yeni informasiya texnologiyaları və rəqəmsal iqtisadiyyat dövründə rəqəmsal hesab edilən biznesin vacib xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirmək hər bir şirkət üçün çox vacib hesab edilir. Rəqəmsal iqtisadiyyat ilə məşğul olan şirkətlər qlobal rəqabətə hesablanan fəaliyyəti əsas götürür.

Ekspertlərin fikrinə görə qlobal rəqabətə hesablanan biznes heç də lokal biznesin imkanlarının məhdudlaşdırmır və rəqəmsal iqtisadiyyatın qlobal rəqabətə hesablanması lokal biznesdən tamamilə imtina etmək demək deyil. Bu o deməkdir ki, hazırkı şəraitdə

internetə bağlana bilən istənilən fərd potensial müştəri hesab olunur. Dünya özü internet şəbəkəsindən istifadə edən hər bir şəxsdir. Bu cür biznesin yaradılması nəticəsində yeni xidmət və məhsullar istənilən mühitdə öz alıcısı kütləsini tapa bilər.

1.3 İdarəetmədə informasiya texnologiyalarının səmərəliliyi

Son bir neçə ildə İT qruplarının ümumi performansını artırmaq istəyən müştərilərlə ən məşhur olanlardan biri "idarəçilik" oldu. Ümumiyyətlə aşağıdakı ifadələrdə ortaya çıxdı: 1. "İdarəçilik uğurumuzun açarıdır" 2. "möhkəm bir idarəçilik" 3. "Yalnız yaxşı bir idarəçiliyə sahib olsaq daha yaxşı olar" Bu məni düşünməyə məcbur etdi. "İdarəetmə" nə deməkdir? Görünür, sahib olmaq əhəmiyyətlidir. Bununla birlikdə, insanlarla danışmağa başlayınca, 'idarəçilik' nədir, nəyin meydana gəldiyi səbəb bu qədər əhəmiyyətli olduğunu çox fərqli cavablar almağa başladım. Bu müzakirələrin və fikirlərin nəticəsi aşağıdadır. İdarəçilik "insanlara güc təmin edə bilmək üçün məsuliyyət, səlahiyyət və rabitə zəncirləri qurma" olaraq təyin oluna bilər. Açar sözlərə yaxından baxıldığında, bu əlavə detallar ortaya çıxır.

İdarəçilik, məsuliyyətləri daxildir (müəyyən bir vəzifə, vəzifə və ya qərar üçün məsul tutulur);

Səlahiyyət (davranışı təsir etmə gücü);

Rabitə (məlumat mübadiləsi);

Avtorizasiya (rəsmi icazə vermə səlahiyyəti verilməsi).

İdarəçilik ayrıca, insanların rollarını və vəzifələrini yerinə yetirmələrini təmin etmək üçün ölçmə və nəzarət mexanizmlərini qərargahı da daxildir. Bu tərifin bir bələdçi kimi istifadə edilməsi, idarəsinin məqsədi, bir quruluşun iş proseslərinin nəticələrinin quruluşun strateji tələblərinə verilən cavabdan əmin olmaqdır.

İnformasiya texnologiyaları, hər hansı bir vəzifənin təməl daşıdır və idarəçilik tələb edən bir istiqamətdir. Eyni zamanda, birdən çox missiyanın həllinin tapılması, müstəqil büdcə xəttləri və gərəkləri, təşkilat səviyyəsində məlumat texnologiyası xidmətləri təqdim

etmək və integrasiya, idarə və uyğun qiymət məlumat texnologiyası arxitekturasının işlənilməsində idarəçiliyin rolu böyük əhəmiyyətə malikdir.

İdarəetmənin informasiya texnologiyalarının idarə sistemi daima bizimlə olacaq. Yetkin bir fərd idarəetmədə informasiya texnologiyalarının idarəçilik çərçivəsinin başlıca komponentlərindən biri, idarəetmədə informasiya texnologiyaları infrastrukturunu, əməliyyat sistemləri və iş tətbiqlərində meydana gələn dəyişiklikləri idarə edə bilmək üçün istifadə proseslərinə nəzarət edir. Çox zaman təhlükəsizliklə əlaqədar mövzularla maraqlansada, idarəetmədə informasiya texnologiyaları öz mühitlərinin formasını dəyişdirərkən minimal sayda iş tətbiqini daha az adam istifadə edir. Bəlkə də işdəki geriləməyə qarşı ən böyük risklərdən biri də hansısa işə tətbiq olunmuş bir dəyişiklikdir. Yaxşı bir IT idarə çərçivəsində yetkin bir dəyişmə rəhbərlik mühitinin komponentləri hansılardır? Dəyişmə rəhbərliyinin 3 əsas komponenti mövcuddur

Dəyişmə rəhbərliyi, şirkətiniz üçün yeni strategiyanın hər mərhələsini planlamaq üçün sisteməlik olaraq dəyişikliklərlə maraqlanar. Müasir dünyada müvəffəqiyyətli ola bilmək üçün, dəyişikliklərə uyğunlaşmaq lazımdır. Dəyişmə rəhbərliyi, üç əsas komponentə uyğundur: dəyişikliyə uyğunlaşma, dəyişikliyi emal etmə və bu dəyişikliyi təsirli bir şəkildə ortaya qoyma. Bu komponentlərin hamısı, müəyyən dəyişiklik edilmədən əvvəl ələ alınmalıdır. Əgər belə deyilsə o zaman müvəffəqiyyətli ola bilməzsən.

Dəyişikliyə uyğunlaşmaq üçün bir problem gördükdə tez hərəkət etmək vacibdir. Bu da dəyişməyə nəzarət etməyə köməkçi olacaq. Generasiya dəyişikliyi, hər addım üçün fəal olaraq planlamağı tələb edir. Müqavimətin var olacağını bilirsən. Bu müqavimətin nə zaman başlayacağını və kimdən gələcəyini anlamaq mümkündürsə, bu məsələləri fəal olaraq ələ almaq lazımdır. Dəyişikliyi təsirli bir şəkildə ortaya qoymaq üçün dəyişmənin hər bir hissəsi üçün əvvəl, ərzində və sonrasinda bir dəyişiklik idarə planı yaratmaq lazımdır. Müvəffəqiyyətli olmaq üçün, dəyişiklik edildikdən sonra belə dəyişiklik idarə

strategiyanızı davam etməlisiniz. Buna cavab vermək üçün, dəyişmə rəhbərliyinin iş tərifini yaratmaq vacibdir.

"Dəyişiklik idarə, Konfigurasiya öhtəlikləri bütün dəyişikliklərin planlı və səlahiyyətli bir şəkildə icra edilməsinin təmin edilməsi üçün tətbiq olunan bir tətbiqdır. Bu, hər dəyişikliyin arxasında bir iş səbəbi olmasını təmin etmək, dəyişiklikdən təsirlənən müəyyən quraşdırma elementlərini və İdarəetmədə informasiya texnologiyaları xidmətlərini təyin etmək, dəyişikliyi planlamaq, dəyişikliyi test etmək və dəyişikliyin gözlənilməz bir əziyyətə səbəb olması vəziyyətində bir geri plana sahib olmasını ehtiva etməkdədir.

İdarəetmədə informasiya texnologiyaların idarə olunması, yalnız idarəetmədə informasiya texnologiyalarının problemi olmamaqla yanaşı təkcə idarəetmədə informasiya texnologiyalarının funksiyalarından ibarət deyil. Ən geniş mənasiylə bu, ümumi olaraq bir müəssisənin idarəsinin, ancaq məlumat texnologiyası rəhbərliyini və idarəsinin artırmağa yönəlmiş mənfəətin artırılması yönündə işlərdir. Nəticədə idarəetmədə informasiya texnologiyalarının digər texno birlikdə olmasını təmin etmək idarə məclisinin məsuliyyətindədir. Kritik fəaliyyətlər kifayət qədər idarə olunur. Qanunlar yeni olmasa da, gerçək tətbiq yeni düşüncə tələb edir və idarəetmədə informasiya texnologiyalarının xüsusi yayıldığı mühit vacib aspekt hesab olunur. İdarəetmədə informasiya texnologiyaları rəhbərliyi və idarəetmədə informasiya texnologiyaları rəhbərliyinin yoxlamasını təmin edən mədəniyyət, təşkilat, siyasət və tətbiqlərini əhatə edir. Beş əhəmiyyətli istiqamət var: 1.Uyğunluluq- idarəetmədə informasiya texnologiyalarının strateji istiqamətini təmin etmək və idarəetmədə informasiya texnologiyalarının xidmət və layihələri ilə maraqlanmaq. 2.Çatdırılma Xidməti - İdarəetmədə informasiya texnologiyaları müəsisə və təşkilatın, IT'dən maksimum müəsisə dəyəri əldə etməni təmin edir. İdarəetmədə informasiya texnologiyaları tərəfindən dəyər təslimini, iş və investisiya gəliri qiymətləndirmək mümkündür. 3.Risqlərin idarəedilməsi - Riskləri təmin olunması üçün proseslərin qüvvədə olduğundan əmin olub riskləri idarə etmək

mümkündür. İdarəetmədə informasiya texnologiyalarının risk istiqamətlərinin qiymətləndirməsini daxil edilən investisiyalar.4. Qaynaq Rəhbərliyi - İdarəetmədə informasiya texnologiyaları qaynaqlarının istifadəsi və istifadəsi üçün üst səviyyə bir istiqamət verir. Qaynaqlar. Korporativ səviyyədə IT'nin ümumi maliyyəsinə göz atmaq mümkündür. Mövcud və gözlənilən gələcəyi dəstəkləməyə görə kifayət qədər idarəetmədə informasiya texnologiyaları tutumu və infrastrukturunu iş tələbləri mövcuddur. 5. Performans ölçülməsi - Strateji uyğunluğu, yəni müvəffəqiyyəti doğrulama strateji idarəetmədə informasiya texnologiyaları hədəflərinin idarəetmədə informasiya texnologiyaları performans ölçülməsinə və idarəetmədə informasiya texnologiyalarının işlətməyə qatqısı (yəni, vəd edilən müəssisə dəyərinin təmin edilməsi). İdarəetmədə informasiya texnologiyaları rəhbərinin, əsas öhtəçiliyi vəzifə və ya qaydaların normal qaydada yerinə yetirilməsinin təmininin araşdırılması ilə bağlıdır. İdarəetmədə informasiya texnologiyaları rəhbərinin zamana uyğun şəkildə düşünmə qabiliyyətinin olması labüddür. Buna uyğun olaraq rəhbərlik sürətlə dəyişən IT mühitinə cavab verməyi tələb edən fəaliyyət sferasında çalışır.

Bir sıra vəzifələr üçün idarəetmədə informasiya texnologiyaları müasir cəmiyyətə dəstəyinin səmərəliliyini və elastikliyini artıracaq. Açıq bir yanaşma irəli sürə bilərək beledi, texnologiya rəhbərliyinin siyasi cəhətdən inkişaf etdirilməsi ,bütün qrupları quruluş və missiya strategiyaları və prioritetləri arasında rabitə qurmaq səmərəlilik göstəricisi hesab edilə bilər . İnformasiya texnologiyaları təşkilatı vəzifə əməliyyatlarını və ümumi istifadəçiləri dəstəkləmək üzrə formalaşdırılmış inkişaf və texnologiya infrastrukturuna edilən dəyişikliklər toplusundan ibarətdir. Əlavə olaraq, strateji planlaşdırma qrupu, orta və daha uzun müddətli məlumat texnologiyası planlamasını həyata keçirir, digərləri əməkdaşlıq edər qruplardır. Bu dəyişikliklər təqdim edilməkdə problemlərin nə qədər yaxşı ələ alındığı və vəzifələrimizi qarşılaşdığı çətinlikləri müəyyən edir.

İnformasiya prosesləri tədqiq olunmadan sistem haqqında lazımlı və zəruri biliyi almaq, sistemi səmərəli olaraq idarə etmək qeyri mümkün proses hesab edilir . İnformatika elmi hesab edir ki, idarəetmə sisteminin fəaliyyətində əsas olaraq informasiya aspektlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Müxtəlif tip informasiyaları bir-birindən fərqləndirmək lazımdır. Obyektiv bir informasiyaya tələbat dəyəri olaraq əmtəədən alınan informasiya dəyər kimi baxıla bilər. Bizə aydındır ki, əmtəədə tələbat dəyərləri və mülkiyyət formaları **idarəetmə və integrasiya** əsas faktor hesab edilir. Lakin bizim fikrimizə görə, integrasiya və idarəetmədə əsas obyektiv mexanizmin elementləri kimi çıxış etsələr belə, onlar informasiya hesab oluna bilməz, onlar yalnız informasiya daşıyıcısıdır. İdarəetmə mexanizmində informasiya daşıyıcıları obyektiv olaraq fəaliyyət göstərə bilməz. Xüsusilə qeyd edə bilərəm ki, söhbət sadəcə kompüterdən mürəkkəb hesablamaların həlli, avtomatlaşdırılması üçün istifadə olunmasından deyil, sosial-idarə olunma proseslərinin müasir yeni tipli prinsipial texnologiyasından gedir. Cüzi artımdan seçilərək iqtisadi tərəqqi xalq təsərrüfatı sistemində əlaqələrin və quruluş strategiyasının differensiasiyasından ibarətdir. Bunlar birlikdə idarəetmə informasiyasının meydana gəlməsinə və güclənə bilməsinə gətirib çıxarar ki, buda öz növbəsində sistemin, həm də onun başqa-başqa elementlərinin fəaliyyət səviyyəsini müəyyən edir. Məsələnin əsası ondadır ki, sistemin inkişafı ilə bağlı olaraq informasiyanın axınına düzgün riayət edəsən. Digər tərəfdən, sistemin informasiya-nəzarət proseslərini düzgün idarə etməkdir. Cəmiyyətin inkişafı üçün dolğun informasiyaya tələbat günü-gündən artır. Buda öz növbəsində idarəetmə sisteminin günü gündən texnoloji gücünü artırmağa imkan yaradır. Yüksək dərəcəli integrasiya sistemində olan iqtisadi, analitik uçot-statistik, və digər informasiyanın artması və mürəkkəbliyi müşahidə edilir. Bunların hər biri idarəetmə proseslərində plan-iqtisadi, sosial və elmi-texniki, və digər informasiya axınının işlənməsini tələb edir. Bu cür informasiyanın işlənilməsi idarəetməni «iflic» vəziyyətə salar. İdarəetmə prinsiplərini texnoloji olaraq reallaşdırma bilmək zəruri hesab edilir, bunun əsasında informasiyanın işlənməsi sistemini işləmək lazım gəlir. İdarəetmə prosesi

bilavasitə informasiyanın çevrilməsi ilə əlaqədardır. Elə bunun üçün də avtomatlaşdırılan sistemlərdə informasiya təminatının təşkil edilməsi vacibdir. İnformasiya təminatı sistemlərinin qurulması bir çox amildən asılı şəkildə xüsusi informasiya fondunun yaranması, göstərici və sənədlərin sistem şəklinə salınması və unifikasiya olunmasının, məlumatların formalaşmış təsviri vasitələrinin işlənməsi və s. nəzərdə tutur. Həll olunmuş əsas məsələlərdən bütöv şəkildə iqtisadi sistemin quruluşundan, informasiyanın çevrilmə üsul və vasitələrindən, informasiyanın təqdim edilməsi formalarından və məlumatların təsvir edilmə üsullarından asılı olaraq informasiya təminatının formalaşmasının mürəkkəb bir iş olduğunu göstərir. Texnoloji olaraq idarəetmə prosesi iki əsas hissədən informasiya prosesindən və idarəetmə qərarlarının qəbul olunmasından ibarət bir proses kimi tədqiq oluna bilər. İdarəetmədə həcmi iri olan fərqli texniki əməliyyatlar yerinə yetirilir və həmin proses avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə obyektinə olaraq özünü göstərir. İdarəetmədə informasiya prosesləri dedikdə, sadəcə informasiyadan təşkil olunmuş idarəetmə əməliyyatlarının ümumiləşdirilmiş şəklə ağılımıza gəlir. Həmin əməliyyatların idarəetmə qərarlarının formalaşma üsulları; əsas idarəetmə funksiyalarının reallaşdırılması məqsədilə zəruri hesab edilən nəticəyə çatmaq informasiyanın alınması məqsədiylə ilkin məlumatların yığılmasına istiqamətləndirilir. İnformasiya prosesinin idarəetmə olunması proseslərini əldə etməyə, idarəetmənin əsas obyektinin fəaliyyətinin daha da yaxşılaşdırılması və inkişaf etdirilməsində əsas informasiya resurslarının hərəkətə gətirdiyi seçilmiş proses kimi qiymətləndirilir. İdarəetmə proseslərinin informasiya məsələlərini fərqli tipli əlamətlərə görə bir çox növə ayırır. Qəbul edilən idarəetmə rejimi məsələlərin təşkil olunması qaydasına görə onlar **reqlament** və **sorğu-arayış** məsələlərinə kimi seçmək olar. Reqlament xarakterli olan məsələlər idarəetmə işində qəbul olunan mütləq dərəcədə müəyyən vaxt dövrlərində həll olunur. Sorğu-arayış tipli məsələlər isə əvvəlcədən müəyyən olunan vaxtlarda yaranan şəraitdən asılı şəkildə həll olunur. Həmin məsələlər bir sıra texnoloji xassələrinə görə məsələ kompleksləri və bloklarda vahid təşkil edirki, buda öz növbəsində avtomatlaşdırılmış sistemlərdə

məsələlərin həllinin təşkil edilməsini müəyyən edir. İdarəetmə məsələlərin həll olunması həm mərkəzləşdirilmiş şəkildə hesablama mərkəzində, və yaxudda informasiya-hesablama mərkəzində, üstəlik qeyri mərkəzləşdirilmiş şəkildə iqtisadçıların eləcədə rəhbər işçilərin iş yerində (AİY) həyata keçirilir. Avtomatlaşdırılan iş yerlərinin meydana gəlməsi informasiya məsələlərin həll edilməsini və idarəetmə qərarlarına uyğun funksiyaları birbaşa iqtisadçı və rəhbər işçinin öz tərəfindən yerinə yetirilmə imkanı yaradır. Bu zaman İT-də informasiyanın normaya salınmasında və redaktə edilməsində, nəticələrin formalaşdırılması halları, mətnlərin qeyd olunması və son nəticələrin təhlil olunması məsafədən digər AİY-lərlə münasibətin qorunması mümkün olur. İdarəetmə prosesində istənilən əməliyyatlar mərhələlər üzrə informasiyanın alınması, çevrilmə prosesi və istehsalı üzrə bölüşdürülür. Birinci mərhələ ilkin informasiyanın yığılma prosesi və qeyd olunması ilə əlaqədar olaraq əməliyyatları əhatə edir. Digər mərhələ isə ilkin informasiyanın məkan, zaman və başqa amillərdən asılı olaraq onların qiymətlərinin, formasının və quruluşunun dəyişilməsi üçün təmin edilən əməliyyatlar qrupunu özündə cəmləşdirir. Üçüncü mərhələdə isə idarəetmə qərarlarının hazırlanması və idarəetmə funksiyalarının reallığa çatdırılması məqsədləri üçün lazım olan informasiyanın istifadə olunması ilə bağlı olan əməliyyatlar qrupunu birləşdirir. İkinci mərhələdə yerinə yetirilmiş əməliyyatlar müəyyən qaydalara uyğun şəkildə informasiya proseduraları kimi adlandırılır və bunlardan ibarətdir: informasiya ötürülməsi, işlənməsi, saxlanması prosesi və axtarışı, çoxaldılması prosesi və başqaları. İqtisadiyyatın idarə olunması mühitində yaradılmış avtomatlaşdırılmış sistemlər başqa-başqa əlamətlərə görə fərqləndirilən seçilmiş növlərə bölünür. İdarəetmənin öz xarakterinə görə təşkilati, iqtisadi və digər idarəetmə məqsədlər üçün yaradılan avtomatlaşdırılan sistemlər bizə məlumdur. İdarə olunma səviyyəsinə görə müəssisə, birlik, region, respublika xalq təsərrüfatının müxtəlif bölmələri üzrə yaradılmış avtomatlaşdırılan sistemləri bir-birindən fərqləndirmək lazımdır. Respublikamızda texnoloji proseslərin, müəssisələrin AİS-nin yaradılması geniş spektdə yayılmışdır. Texnoloji proseslərdə AİS-də idarəetmə obyektini

olaraq müxtəlif tipdə mexanizmlər,maşınlar, dəzgahlar, proseslər qəbul edilir. İnformasiya əsasən seçilmiş növ signal şəklində yaranır və ötürülür. Layihədən əvvəl tədqiqat prosesində informasiya məlumatlarının, eləcə də informasiyanın emalı, qeyd edilməsi, işlənməsi və ötürülməsi prosesini təşkil edən istənilən mərhələlərin forma və məzmunu öyrənilir. Nəticə olaraq idarəetmə qərarı qəbul edilir.

İdarəetmədə informasiya texnologiyalarının səmərəlilik göstəricilərinə görə, idarə fəaliyyətinin əsası rabitə hesab edilir.Bundan sonra səmərəlilik üçün rəhbərlik fəaliyyəti labüddür.Zaman vahidi ilə bərabər ünsiyyəti keyfiyyəti səmərəliliyin əsas göstəricilərindən hesab edilir .Əslində, rabitə məzmunu baxımından informasiya, rəhbərlik fəaliyyəti üçün təyin edilən zaman vahidi başına problem sayını azaldır, çünki idarə obyektin ehtiyacını qarşılamaq və ya mövqeyini dəyişdirmək və ya kömək etmək üçün rəhbərlik idarəçinin problemləri həll etdiyini göstərir.İdarəetmədə səmərəlilik məhsuldarlıqdan özünü biruzə verir Həll edilmiş problem sayı səmərəlilik göstəricisidir.Problem çox olduqca səmərəlilik lə edilməsi üçün planlar da çoxalır.İdarəetmədə informasiya texnologiyalarının səmərəlilik göstəriciləri arasında insan gücü və maddi qaynaqların artırılmasında yer tutur.Məlumatların zaman başına yenilənmiş olması daha yaxşı inkişaf,daha məhsuldar proses kimi qiymətləndirilir və idarəetmə informasiya texnologiyaların inkişafı üçün vacib hesab olunur.

II FƏSİL. İNTERNETDƏN İSTİFADƏ PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

2.1 Internetin cəmiyyətlərin və iqtisadiyyatın inkişafında səmərəliliyi və informasiya təhlükəsizliyi

İnternet istifadəçilərinin dahada artımı gözlənilir. 1997-ci il fevral ayında Davosdakı Dünya İqtisadi Forumunda Bill Gates, İnternetin önümüzdəki 10 il içində 500 milyondan çox istifadəçisinə sahib olacağını nəzərdə tutdu. İnternetin bu dərəcədə böyüməsi təsiredici ola bilər, ancaq rəqəmlər, 5 milyardın üzərində bir dünya əhalisinin perspektivinə girildiyində daha az göz qamaşdırır. Ayrıca, internetə bağlı kompüterlərin dördüdə üçündən çoxu Birləşmiş Dövlətlərdə tapılır; Avropanın daha kiçik bir qismi və daha sonra inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatları var. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdəki İnternet istifadəçiləri, yalnız ümumi istifadəçilərin kiçik bir faizini təşkil edir. Buna görə də, yüksək gəlirli ölkələrdə təxmini əhalinin 3.1%-i İnterneti istifadə edərkən, aşağı gəlirli ölkələrdə əhalinin yalnız 0.0002%-i bunu edir, bu da təxminən 15.000'lik bir çox faktordur.[6]

İnternet əyləncə, məlumat, ictimai paylaşma, oyun oynama və bütün dünyadakı insanlara keçidlər təmin edərək həyatımızı zənginləşdirə bildi. Bununla birlikdə, bəziləri üçün İnternet istifadəsi bir problem halına gələ bilər. İnsanlar alğı-satqı, oyun, sosial şəbəkələr, blog yazıçısı, hissə ticarəti, qumar oynama, tipli məşğuliyyətləri online olaraq tapa bilər. Və bu insanların ruh halında mənfi bir təsir edir.. İnternetə əlçatanlığın artırılması bəzi tələbələrə İnternetin problemli olmasına səbəb ola bilər. İnternetdən istifadənin sosial həyatımızda geniş büsət aldığıın şahidiyik. Bu cəmiyyətimizdə inkişafa imkan yaratsada, azyaşlıların həyat təcrübəsi olmayan gənclərin sosial heyatda

uğursuzluqlarla qarşılaşdıqlarını gündəlik həyatımızda müşahidə edə bilirik. İnternetdən asılı vəziyyətdə olmaq özü böyük bir problem hesab olunur. İnsanlarla münasibətlər qırılır, sosial şəbəkələrdə tanışlıqlar çoxalır, beyin inkişafı isə ləngiyir. Beləki, gününü sosial şəbəkədə keçirən gənc bunu yeni məlumatlara yiyələnməkdən çox, əylənmək məqsədi güdür və zamanın necə gəlib keçdiyini hiss etmir. Bununlada gələcəyini təmin etmək haqqında düşüncələr zəifləyir. İnternetdən istifadədə əsas problemlər arasında sosial tanışlıqlar durur. Beləki, özünü ifadə edə bilməyən istənilən şəxs monitor arxasında özünü görmək istədiyi kimi qarşısındakı insana çatdırır özünə inam hissini yarada bilir. Sonradan isə həmin insanın psixologiyasının yerində olmadığı, müəyyən pis vərdislərinin olduğu aşkar edilir. Bu zaman isə hər şey üçün gec olur

.İnternetdə yaranacaq əsas problemlərdən başlıcası:

1. Təhlükəsizlik və Təhlükəsizlik problemləri:----Təhlükəsizlik, hər hansı bir texnologiyanın əsas ünsürüdür və təhlükəsizlik hələ alması lazım olan daha böyük addımları atmaqdadır.. Son zamanlarda Garnet, 2020-ci ilə qədər 26 milyard cihazın IoT yolu ilə bağlanacağını ortaya qoyduğu bir araşdırma nəşr etdi. İş mühitində hər yeni internetə bağlı cihaz bir iş hücum səthi daha da artırır" dedi. Bir çox inkişaf etdirici, IPv6 kimi, bazarda təhlükəsizliyin mənimsənilməsindən və nüfuz edilməsinə köməkçi olacaq bir sıra standartlara ehtiyac duyulduğunu qəbul edir kimi görünür. Bu narahatlıqların başlıca səbəbi, cihazların özlərinin ümumiyyətlə müdafiəsiz bölgələrdə olması, çox az fiziki qoruması ola biləcəyi və ünsiyyət qurduğu şəbəkələrin hər zaman etibarlı ola bilməyəcəyi "şəklində danışdı." Bu, onları pis niyyətli hakerlər və kiber cinayətkarlar üçün əsas bir hədəf edir, yalnız cihazların özü deyil, eyni zamanda geri sonuna sistemlər, milyonlarla cihaz gələn məlumatların toplandığı və analiz edildiyi qərarların alındığı nöqtələrdə toplanır -"Mərkəzdə uzlaşmaq, daha əvvəl heç görmədiyimiz pozuntulara yol açə bilər. Bu böyük miqyaslı və dağınıq sistemlər arasında güvən yaratmaq,

müvəffəqiyyətli bir IoT mənimsənmə strategiyası tətbiq etmək istəyən şirkətlər üçün ana prioritet olmalıdır."

2. Məlumatların idarəedilməsi problemləri

Məlumatlar olmadan təhlükəsizlik mövcud olmur. Data, bu sənayenin və istifadəçilərin təhlükəsizliyi, M2M və digər xidmətlərin təqdim etdiyi hər şeydən yararlanmasını təmin etmək üçün etibarlı idarə olunmalıdır. Hər şeyin gizli olduğu dünyada, ətrafında gəzən tonlarla məlumatların olacaq. Ancaq, bu məlumatların təsadüfi oğurlanması riski və xidmət təminatçıları tərəfindən çox məlumatın 24 saat yaradılması ilə baş edə bilməmə riski vardır. Bu məlumatları saxlamaq üçün məlumat mərkəzləri var. Məlumat mərkəzləri üçün köhnə system virtuallaşdırma yolu ilə çevrilmişdir. Böyük miqyaslı məlumatların bölüşdürülməsi, istifadəçilərin məlumatların sahibliyi ilə müəllif hüquqları arasında qarışıqlığa səbəb ola bilər.

Bu anda, MySQL və Hadoop kimi şirkətlər tərəfindən həyata keçirilən Big Data həlləri ölçək, tutum və emal vəzifələri ilə məşğul olan. Severalnines kimi digər şirkətlər ilə əlaqəli olaraq, program təminatı rəhbərliyi hər zamankindən daha asan hala gəlir. Gartner'ın araşdırma direktoru Fabrizio Biscotti, "Böyük miqdarda təhlükəsizlik məlumatlarını real vaxtda işləmək, məlumat mərkəzlərinin iş yükünün bir hissəsi olaraq artmasına və provayderlərin yeni təhlükəsizlik, tutum və analitik çətinliklərlə qarşı-qarşıya qalmasına səbəb olur" dedi. Gartner, saxlama serverlərinin yalnız tutumunun 30% ilə 50%-ində istifadə edildiyini təxmin edir. Buna baxmayaraq, məlumatların necə idarə ilə əlaqədar suallar hələ də davam etməkdədir. Xidmət təminatçıları, məlumatları az qala hər gün aldığımız narahat edici zənglər kimi, məlumatları üçüncü tərəflərdən uzaq tutmaq üçün çox işləmək məcburiyyətində qalacaqlar.

"Informasiya Texnologiyaları, global olaraq paylanan mənbələrdən böyük miqdarlarda daxil olan məlumatı istehsal etməklə təhdid edir. Bu məlumatların hamısının emalı üçün tək bir yerə köçürmək, texniki baxımdan və iqtisadi baxımdan tətbiq olmayacaq." Məlumat mərkəzi əməliyyatları və provayderlər, əməliyyat texnologiya (OT) standartlarını və

rabitə protokollarını bir araya gətirə bilmək üçün bir məlumat mərkəzi infrastrukturu rəhbərliyi (DCIM) sistem yanaşması içerebilecek daha irəliyə dönük tutum rəhbərliyi platformaları paylaşmaq məcburiyyətində qalacaqlar. Prioritetləri və iş ehtiyaclarına əsaslanan IoT məlumatların nöqtələrini emal imkanı təmin edən istehsal təsisi olmaqdadır

3. Enerjinin qorunması problemləri

Telefonunuz və ya tabletinin kimi cihazların enerjiyə ehtiyacı vardır. Nokia 3310 mobil telefonunun bir həftə sürdüyü günlərdən uzaqda, telefonumuzu günlük olaraq şarj etməyə alışdıq. Mövcud geyim əşyaları da məhdud bir batareya ömrü tutumuna malikdir. Məsələn, Samsungun Dişli taxması üç günün bir az üzərində davam edir. Mövcud sistemlər, mövcud IoT gözləmələri üçün kafi olmayacaq və sənaye, cihazları şarj etmək üçün fərqli variantları baxmaq məcburiyyətində qalacaq. Günəş enerjisi ən böyük trend halına gəlmişdir. İncə və şəffaf günəş panellərini telefonlara, avtomobillərə və hətta binalara yerləşdirmək, istehlakçıların ən yaxın plug axtarışı düşünmədən narahatlığa qapılmadan davam etmələrini təmin etməyə başladı. Digər texnologiyalar araşdırılır: Məsələn İngilis şirkəti Perpetuum, cihazları şarj etmək üçün elektromaqnit enerjini istifadə edir. Texnologiya, sabit bir coil üzərindən keçən və dəyişən miqdarda maqnit flux meydana gətirən bir maqnit vasitəsilə vibrasiya olarsınız. Termal və RF, güc cihazlarına tanındı və batareya ömrünü uzadır. Gələcəkdə, cihazların batareya ömrü illərcə davam edəcək və eyni zamanda xərcləri salacaq və ətraf mühitə həssas olma missiyasına sahib olacaqlar. Bu şirkətlər üçün çətinlik: enerji xərcləri və cihazlarının məhsuldarlığı arasında bir balans tapmaqdır. Bənzər bir şey, ZigBee və onun 6LoWPAN əsaslı işıq açarı ilə əldə edildi və bu işıq açarı batareyasıyla 10 il çalışır. WiFi-based sensorlar, 2xAA batareyalar üzərində və ya bir ildən çox işlətmək üçün çox inkişaf etdirildi.

Son zamanlarda, ETH Zurich Universitetində araşdırmaçılar ağıllı bir batareya ömrünü iki bərkinə çıxaracaq yeni bir şüşə vəsaiti növü inkişaf etdirdilər. Elektrokimyəvi Materiallar İnstitutu elm adamı Semih Afyon bunları söylədi: "Borat bir şüşə oluşturun; bu borat birləşmələrinin istifadə edilməsinin səbəbi budur və ortaya çıxan

şüşə tərkibi yeni bir növ vəsait, sonunda V2O5 ya da LiBO2 deyil."Vanadat-borat şüşənin əhəmiyyətli bir üstünlüyü, çıxarılması sadə və ucuz olmasıdır."Enerji puzzle, prosessor olmadan tamamlanmaz. Qenerasiya vahidləri bir sərhəddə aparıb çıxarırıq və daha çox araşdırmaya ehtiyac duyurlar. CPU istehlakı, bir-birləriylə signal göndərən və məlumatların göndərən IoT xüsusiyyətli cihazların sayının artmasıyla ağırlaşdı.

4. Çoxlu Bağlantı problemləri

Telefonunuzda neçə dəfə əlaqəni itirdiniz? Bluetooth'unuz neçə dəfə işləmədi? Heçmi internet itkisi yaşamadıq? İndi bunun hər gün istifadə etdiyiniz hər şeyin çalışması üçün əlaqəyə ehtiyacı olduğu bir çağda düşünün. Standart WiFi bağlantısı artıq IoT'nin məqsədinə xidmət etmir. İngiltərədə orta 22,8 Mbps genişzolaqlı sürətinin artırılması lazım olacaq. Və ölkə bu wifi liqasında belə ən pisi deyil. IoT inkişaf etdikcə, əlaqə hər keçən gün artan bir mövzu halına gəlir.. Məlumatlarınızın A və B arasında problemsiz işləyə bilməsi üçün, etibarlı cüt istiqamətli signal həlləri, cihazlar arasında məlumatların toplanması və istiqamətləndirilməsi üçün şəkilləndirilməlidir. Evlər üçün 5G Wifi, Broadcom tərəfindən inkişaf etdirilən və 5G mobil telefonlar üçün inkişaf etdirilən kimi, istifadəçilərin daha sürətli qaynaqlar və daha geniş sahələrdə kesintili xidmətlərlə daha yaxşı bir internet əlaqəsi təcrübəsi qazanmasına kömək edəcək.

5. Məxfilik---- məxfilik üçün unikal çətinliklər yaratmaqda və çoxu bu anda mövcud olan məlumatların məxfiliyi məsələlərinin kənarına keçməkdədir. Bunun böyük qismi şüurlu olaraq istifadə cihazları ətrafımıza integrasiya etməkdən irəli gəlir. Bu, telefonlar və arabalar ilə ağıllı televiziya üçün cihaz izleme kimi istehlakçı cihazlarından daha məşhur hala gəlməkdədir. Sonuncusu olaraq, səs tanıma və ya görmə xüsusiyyətləri davamlı olaraq danışmaları dinləyə və ya fəaliyyəti izləyə və bu məlumatları bəzən bir üçüncü tərəf ehtiva edən emal üçün bir bulud xidmətinə çatdırı bilər. Bu məlumatların toplanması, məlumatların qorunması və məxfilik qanunlarının qarşı-qarşıya qaldığı hüquqi və tənzimləyici çətinlikləri ortaya qoymaqladır. Buna əlavə olaraq, bir çox IoT ssenarisi, ictimai və mədəni sərhədləri aşan çox millətli və ya global çərçivədə cihaz

paylaması və məlumat toplama fəaliyyətlərini daxildir. Bu, IoT üçün ümumi olaraq tətbiq gizlilik qorunması modelinin inkişaf etdirilməsi üçün nə anlama gəlir? IoT'nin imkanlarını reallaşdırmaq üçün ISOC'nun texniki baxış, yeni texnologiyalar və xidmətlər yeniliyi təşviq edərkən geniş bir gözləmə spektri ərzində fərdi məxfilik seçimlərinə hörmət edilməsi üçün strategiyaların inkişaf etdirilməsi lazım olduğunu təklif edir.

6. Standartlar və Standartların əskikliyi -sənədləşdirilmiş ən yaxşı xidmətlər yalnız telefon cihazlarının potensialını məhdudlaşdırmaqdadır daha böyük təsirə malikdir. İstehsalçılara rəhbərlik edəcək standartlar olmadan, inkişaf etdirici bəzən təsirlərini heçə sayaraq Internet üzərində dağıdıcı yollarla çalışan məhsullar hazırlayırlar. Səhv hazırlanmışsa, bu cür cihazlar, bağlılıqları şəbəkə resursları daha geniş Internet üçün mənfi nəticələr doğura bilər. Bunun bir çoxu xərc məhdudiyyətləri və sərbəst buraxılması üçün rəqiblərindən daha sürətli bir məhsul inkişaf etdirilməsi ehtiyacı doğurur. Buna, daha çox sayda telefon avadanlığını idarə və konfigurasiya çətinliklərinə əlavə olaraq, IPv6'nın mənimsənməsi ilə birləşincə konfigurasiya vasitələrinin, üsulların və interfeyslərin düşünülmüş dizaynı və standartlaşdırılması ehtiyacı da gələcəkdə lazım olacaq.

Bir dövr olaraq, texnologiyanın yavaş yavaş mənimsənməsi və gözlənilməz inkişaf qaynaq tələbləri, yəqin ki, qərar vericiləri strategiyalarını yenidən düşünməyə istiqamətləndirəcək. IoT layihələri üçün əlavə maliyyə tələb edən gəlirin də əldə edilməsi daha uzun sürür. Start-uplar, işləri nə olursa olsun, bazara girmənin çox daha çətin olduğunu tapacaq. Advanced Field Service baş direktoru Greg Ford, "Balans xərcləri və qaynaqları hər zaman müəssisələr üçün açar əhəmiyyətə sahib olacaq və yeni texnologiyaya investisiya yapamayanlar rəqiblərinə qarşı dezavantajlı ola biləcəyini" söylədi.

"Bir çox xidmət rəhbərliyi təşkilatı, hal-hazırda qaynaqlarının yerini təyin etmək üçün bağlı cihazlara güvənir M2M, bunun təbii bir uzantısıdır və reaktiv işləri azaltmaq və planlaşdırılan baxım və ilk səfər sayını artırmaq üçün təxmini və resept yazan analitik metodlar istifadə və bu da sürətli bir ROI təmin etməkdədir" Dedi .

İnternetlə bağlı fikirlər (IoT) haqqında bir çox müzakirə var (burada və burada nümunələr), ancaq ISOC'nun hazırladığı bəyanat, insanların, Interneti əhatə edən ziddiyyətli dialoqda formalaşmasına köməkçi olacaq qiymətli bir məlumatlandırma qaynağıdır . Necə ki IoT, inkişaf etməkdə olan və inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlara ictimai və iqtisadi faydalar təmin etmək üçün əhəmiyyətli bir vəd də verib. 2025-ci ildə McKinsey Global Institute, IoT tətbiqlərinin illik iqtisadi təsirlərinin 38% qədərini az inkişaf etmiş bölgələrə dayandığını düşünür. Bu sahədəki mövcud çətinliklər kimi, az inkişaf etmiş bölgələrin də IoT potensialına faydalanmaq üçün siyasət tələblərini, bazara hazır olmalarını və texniki bacarıq ehtiyaclarını təyin lazım olacaq.

İnternet haqqında proqnozlar- Bu ilin sonuna qədər, dünyadakı 3.2 milyard insanın keçən il 2.9 milyondan çox online olacağı nəzərdə tutulur. Bu rəqəm, dünya əhalisinin 43,4%-ni təmsil edir. Hesabatda bunlar var: "İnternet istifadəçilərinin 60% penetrasiya hədəfi, mövcud böyümə sürətlərinin davam edəcəyini fərz edərək, ən erkən 2021-ci ilə qədər əldə edilə bilməyəcək" ancaq bu an davam edir: Mövcud böyümə dərəcələrinin davam etməsi o qədər də mümkün deyil.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdəki online məzmunə çatma qabiliyyəti, istifadəçi sayındakı yavaşlayan bir böyümə nisbətində gətirib çıxarmaqdadır. Hal-hazırda İnternetə daxil olanların nisbəti 77.6% ilə Avropanın ən yüksək olduğu ölkələrdən biridir. Tərəzi digər ucunda, Afrikadakı insanların yalnız 20% -i bu anda online ola bilir. Hesabatda ayrıca, inkişaf etmiş dünyadakı internet istifadəçilərinə (82.2%) çatanlara nisbətinin inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki (35.3%) iki qat çox olduğunu göstərir.[24]

BMT sənədi, hansı ölkələrin internetin böyüməsindəki enişini normallaşdıracağı müxtəlif yollar mülahizəni davam edir və səlahiyyətli insanların uyğun qiymət olması üçün vergi güzəştləri və tərifə xərcləri gətirə biləcəyini söyləyir. Digər təkliflər, təhsilin hər addımında məlumat və rabitə texnologiyaları təhsilini və bacarıqlarını təqdim etməyi ehtiva etməklə birlikdə, daha çox qız və qadın online hala gətirmə yönəldilib. Təminatçıları təmin etdikləri xidmətlərin keyfiyyətini artırmaq üçün texniki

standartlar inkişaf etsədə, mobil genişzolaqlı üçün keyfiyyətli bir spektrin hazır olduğundan əmin olun və geniş bant tətbiqlərinin birdən çox dildə inkişaf etdirilməsinə icazə verirsə daha çox insan online ola bilir.

Analitiklər gələcəkdə internetlə bağlanmanın 2020-ci ildə 50 milyard cihazın bir-birilə əlaqələndirilməsini proqnoz edir. Diqqət çəkici bir şəkildə, bu proqnozlar, IBM 2012dəki ən üst nöqtəyə yaxın deyildi, 2015-ci ilə qədər 1 trilyona qədər cihaz bir biri ilə əlaqələncəyi haqqında proqnoz verilmişdi. Lakin proqnozlar özünü doğrultmamışdı.

Gələcəyi təxmin etmək asan bir iş deyil və analitiklər və şirkətlərin proyeksiyonlarını revize etdiyi mövzusunda qeyri-adi və ya səhv bir şey yoxdur. Bununla birlikdə analitiklərin təxminləri, firmalar arasında və zaman içində, hər iki istiqamətdə on milyondan çox meyləli olan qeydə dəyər dəyişkenliklərə sahib olaraq xüsusilə böyükdür.

Araşdırma müdiri olan Peter Middleton, gələcəkdəki internet proyeksiyalarının "bazar fəaliyyəti" yaratmağa istiqamətli olduğunu və şirkətlərin yeni bir sahəyə girib girməməsi mövzusunda ağıllı seçkilər etmələrinə köməkçi olmaq və cəhd kapitalistlərini, sərmayələrini yerləşdirin. Intel idarəçisi Venkata Renduchintala, şirkətin illik inkişaf forumundakı bir açılış qeydində IoT üçün coşğusunu vurğuladı.

Yenə də, IoT təxminlərinin praktik faydası, milyardlarla vahid tərəfindən revize edilməsi potensialına malikdirsə məhduddur. IDC'deki Turner, bu ədədlərin bu cür dəyişməsi və yaranmaqda olan bazarlara fokuslanan erkən təxminlərin tipik olduğunu söyləyir. Ona görə, proqnozlar müəyyən ədədlərə fokuslanmaq yerinə, ümumi bir siqnal olaraq düşünməkdir.

Fərqli firmalardan proqnozları zamanla dəyişə və ya ilk etapda uyuşmaması üçün bir çox səbəb var. Hər şirkət öz analitiklərinin tərifilə başlayır və üsullarını zamanla rəfinə edir. Analitik təxminləri ilə əlaqədar çaşdırıcı şeylərdən biri, hələ icad edilməmiş cihazlara olan tələbi nəzərdə tutmağa çalışır olmaları. Bu nöqtədə, analitiklərinin ən qatı təriflər belə bulanıq olmağa davam edir çünki şirkətlər hələ texnologiyaları və kommersiya hadisələri üzərində çalışır. "Evcil həyata bağlanacaq mı gələcəkdə bir şey mi

olacaq? Kimsə bilmir," deyir Evans³. Əslində, şübhə oyandıran insanların çoxu, yalnız bir ovuc erkən mühafizə tərəfindən istifadə ediləcək mənasız bir əlaqə nümunəsi olaraq Bluetooth xüsusiyyətli kıztartıcıları işarə edir. Ancaq Evans, sahibkarların zamanında IoT vasitəsilə müştərilərə xidmət etmək üçün milyonlarla praktik yol bulacaklarından əmindir. . Bu gün bir az daha yavaş bir sürətdə bağlı olsalar belə, beş ya da 10 il əvvələ nisbətən bu gün getdikcə daha çox bir-biri ilə əlaqəli cihazlar var.

Önümüzdəki 10 milyard telefon cihazı online hala gələrkən, sənayedə cihazlarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, milyardlarla sensor güc verilməsi və ortaya çıxan bütün e-tullantıların ələ alınması kimi çətinliklər yaşanacaq. Bu problemlərə baxmayaraq Evans, daha da böyük bir gələcəyi təxmin edir.

Xüsusilə İnternet, hökumətin, iş yerinin və vətəndaşların münasibətlərini qarşılıqlı edən və inkişaf çətinliklərini həll etmək üçün yeni yollar təqdim edən, ictimai və iqtisadi dəyişməsi tənqid edən bir ünsür halına gəldi. Birləşmiş Millətlər Davamlı İnkişaf Hədəflərinə (SDG) söykənən 2015 sonrası inkişaf gündəmini qəbul etdiyində, bu il yeni bir inkişaf yanaşması qəbul ediləcək. İnternet birliyi, internetin yenilikçilik, yaradıcılıq, iqtisadi fürsət və ictimai daxil etmə üçün unikal bir platforma olduğunu və bunlara nail olmaq böyük yardım olduğuna inanır. Bu brifinq internetin potensialını açıqlamaqda və hərəkət prioritetləri təyin etməkdədir.

İnternetin artan təsiri, həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrə təsir edən inkişaf etməkdə olan informasiya cəmiyyəti və rəqəmsal iqtisadiyyatın mərkəzində yer alır. Dünya əhalisinin 40%-ı hazırda interneti hər səfərində artan nisbətdə nadir hallarda istifadə edir.

İnternet Birliyi, 1992-ci ildən bəri texnologiyaları inkişaf etdirməyə təşviq etmək üçün sabit bir şəkildə çalışdı. İnternetin, insan qabiliyyətlərini ortaya çıxaracaq davamlı inkişaf üçün kritik bir dəstəkləyici olacağına inanır və çox mərtəbəli tərəfdaşlarla birlikdə çalışaraq davamlı inkişaf ilə informasiya cəmiyyəti və internetin inkişaf potensialını

³ Evans-analitik fəaliyyəti göstərir

yerinə yetirmək üçün çalışır. Bu brifinq, bu məzmununda çox tərəfli əməkdaşlıq üçün bir çərçivə meydana gətirməkdədir.

Minilliyin İnkişaf Hədəfləri'ne çatma hədəfi olan 2015, davamlı inkişaf üçün yeni bir beynəlxalq hərəkət mərhələsinin başlama tarixi halına gəldi. Bu, on beş ildən 2030'a qədər əhatəli bir qlobal yanaşma çərçivəsində iqtisadi, sosial və ekoloji hədəflərin integrasiyasının əhəmiyyətini qəbul edir. Hər bir hədəfi ayrı-ayrı əhəmiyyətli olmaqla birlikdə, ümumi gündəliyin müvəffəqiyyəti birlikdə müvəffəqiyyət nisbətinə bağlı olacaq. Hədəflər, hazırki gündəm sonrasını inkişafın kəsişən kəsici ünsürləri olaraq İKT rolunu artırmaq üçün bir fürsət təmin etməkdədir.

İnternet, texnologiyasının böyüməsinə və istehsal, paylama və istehlakın genişzolaqlı şəbəkələrinə və xidmətlərə söykəndiyi ortaya çıxan bir rəqəmsal iqtisadiyyatın əsasını təşkil edir. Bu səbəblə, davamlı inkişafın kritik bir qabaqcılı olacaq.

Bu istinadlar əhəmiyyətli olmaqla birlikdə ISOC, internetin katalitik roluna, xüsusilə kənd təsərrüfatı, səhiyyə, təhsil və biznes kimi sektorlarda məlumat ehtiyaclarını qarşılama və inkişafı asanlaşdırma mövzusunda daha çox diqqət göstərilməsi lazım olduğuna inanır. Hədəflərin tamamlanmasının ardından hədəflərin icrası və izlənilməsinə texnologiyaya daha əhatəli bir şəkildə daxil edilməsi üçün təcili olaraq diqqət edilməsi lazım olacaq. Texnologiya və internetin iqtisadi və sosial inkişaf üzərində çox əhəmiyyətli bir təsiri olmuşdur.

- Hökumətlər, iş dünyası, qeyri-hökumət və fərdlər onları əhatəli bir şəkildə qəbul etdilər. Hökumətlər və müəssisələr gedərək rabitə və idarəetmə üçün internetə güvənir, xidmət təqdim edərək və məlumat yaymaqla birlikdə, mobil telefon, İnternet və sosial media kəslər üçün ünsiyyət imkanlarını dəyişdirdi.

- Bir çox hökumət və inkişaf agentliyi internetə inkişaf üçün (ICT4D) istifadə istiqamətli strategiyaları mənimsəmişdir. Dünya ölkələr öz ərazilərində xarici qaynaq istifadəsi və proqram inkişaf etdirmə kimi ticarət sahələrini təşviq etmək, e-kənd təsərrüfatı və e-səhiyyə məlumatları, uzaqdan təhsil və mobil telefonu pulunun yayılması, təbii və insan

qaynaqlı fəlakətlərə qarşı erkən xəbərdarlıq təmin etmək üçün mexanizmlər qurmaq üçün internetdən faydalanan proqramları tanıtmışdır. İnternet Birliyi bu istiqamətin beş sahədə xüsusilə əhəmiyyətli olacağına inanır:

1. Davamlı inkişaf siyasəti- İnformasiya Cəmiyyəti və davamlı inkişaf arasında daha çox integrasiyaya ehtiyac vardır. İnternet və inkişaf maraqlı tərəfləri, texnologiya potensialını və çətin inkişaf bağlamlarında onu məcbur edən çətinlikləri daha güclü və daha həqiqi bir şəkildə anlamalıdır.

2.Davamlı İnkişaf reallaşdırmaq- İnternetə hər SDG'yi təqdim etməyi dəstəkləyə bilər. BMT agentlikləri hədəflər rəsmi olaraq qəbul edildikdən sonra bunlar uygulanmalarını dəstəkləmək üçün praktik tədbirlərə çevrilə bilər.

3.Davamlı İnkişaf izləmək- İnternetə hər bir hədəf və hədəf üçün mənimsənən göstəricilərin məlumat toplama və analizini asanlaşdıraraq davamlı inkişafa istiqamətli irəliləmənin izlənilməsinə və ölçülməsində həyati bir rol oynamalıdır. BMT agentlikləri bu göstəricilərin təyin olunması üçün işlərə başladı. WSIS'de qəbul edilən keçid hədəfləriylə əlaqədar təcrübələr üzərinə məlumat və rabitə texnologiyaları və internet göstəriciləri lazım olacaq.

4.Böyük məlumatların inkişaf etdirilməsi üçün faydalanması- Böyük məlumatların inkişaf mühitlərinin başa düşülməsini artırma, dəlilə söykənən siyasət yaratma prosesini asanlaşdırma və inkişaf nəticələrini izləmə potensialı haqqında yüksək ümidlər ifadə edildi. Böyük məlumatların təhlili, məlumat gizliliyi və təhlükəsizliyi ilə əlaqədar çətinliklər də ortaya çıxarkən, hökumətlər və digər maraqlı tərəflər, dəyərini ən üst səviyyəyə çıxarmaq üçün tutum və qaynaqlar meydana gətirmələri lazım olacaq.

5.Yeniliklərə uyğun olaraq çox paydaşlı yanaşmalar- Texnologiya və İnternet inkişafın maraqlı tərəfləri və proqramları idarə etmək üçün yeni yollar arasında daha təsirli bir əməkdaşlıq etməyə imkan verir. Hökumət, iş dünyası və digər mənfəət sahibləri arasındakı əməkdaşlıq, xüsusilə şəbəkə və xidmətlər xüsusi sektorun basqın rolundan görə əhəmiyyətlidir.

Bu imkanları yerinə yetirmək üçün İnternet Birliyi məlumat cəmiyyətiylə davamlı inkişaf gündəmləri arasında qarşılıqlı anlaşma və daha güclü bir əməkdaşlıq qurmağın həyati olduğuna inanmaqdadır.

İnternet maraqlı tərəfləri üçün prioritetlər ISOC'ın İnternet inkişafında çox tərəfli əməkdaşlıq üçün prioritetləri 2014 Qlobal İnternet Hesabatında ifadə edilmişdir. Davamlı inkişaf gündəmi İnternet idarəsi və çox tərəfli əməkdaşlıq üçün bəzi çətinlikləri və fürsətləri ortaya çıxarmaqdadır.

- Bağlantı və hər kəs üçün giriş İnternetin davamlı inkişafa qatqısı üçün çox əhəmiyyətlidir. Son on ildə böyük inkişafлар nəzərə alınmasına baxmayaraq, inkişaf etmiş ölkələrdən çox sayda inkişaf etməkdə olan ölkədə İnternet hələ də daha kasıb vəziyyətdədir. Son təxminlərə görə, ən az inkişaf etmiş ölkələr (LDC'ler) insanların 10%-dan azı inkişaf etmiş ölkələrə nisbətən internetə çıxışında çətinliklərlə üzləşir. Yalnız əlaqə, davamlı inkişaf üçün təsirli bir internet istifadəsini təmin etmək üçün qeyri-kafidir. Digər faktorlar da çox əhəmiyyətlidir:

- İnkişaf maraqlı tərəfləri və vətəndaşları SDG'leri reallaşdırmaq üçün təsirli bir şəkildə interneti istifadə, iqtisadilik əhəmiyyətlidir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə, xüsusilə LDC'lerde, ortalama gəlirlə müqayisədə, internet və genişzolaqlı çıxışı daha bahalı hesab olunur. Bu, yoxsul fərdlərin və cəmiyyətlərin internet üzərindən aktiv xidmətlərdən faydalanmasını xüsusilə çətinləşdirir.

- Hökumətlər və müəssisələr internet təqdim etmək üçün xidmət təqdim etmək və rifah qazanmaq üçün etibarlılıq və elastiklik əhəmiyyətlidir. Bunun həyata keçirilməsi üçün rəqəmsal iqtisadiyyatda iştirak, genişzolaqlı şəbəkələrinə kəsilməz daxil olmağı tələb edir. Bunun mümkün olmadığı yerlərdə inkişaf etməkdə olan ölkələr rəqibləri üçün mövcud olan iqtisadi imkanları əldən buraxır. Etibarlı güc qaynağı, spektri mövcudluğu, şəbəkə tutumunda çoxluq, təhlükəsiz şəbəkə yaradılması, aşağı ötürmə gecikməsi səviyyələri və internet dəyişmə nöqtələri, internetin pulla alına bilməsi, etibarlılığı və yerli girişi üçün əhəmiyyətlidir.

- E-dövlət, e-ticarət və fərdi vətəndaşlar üçün hüquqi və tənzimləyici mühit də əhəmiyyətlidir. İnterneti və internetə bağlı xidmətləri yenilik və işlətməyi təşviq edən iş mühitlərində inkişaf edir.
- Məzmun və tətbiqlər internetin asanlaşdırdığı məlumat axışını və məlumat mübadiləsi üzərinə inşa edərək həyati əhəmiyyətə malikdir. İstifadəçilər, xüsusilə yoxsullar və marjinal olanlar anladığı dillərdə, inkişaf ehtiyacları ilə əlaqəli, uyğun qiymət və istifadəsi asan cihazlar və tətbiqlər vasitəsilə əlçatan məzmunlara ehtiyac duymaqladadır. ISOC yerli məzmun, internet inkişaf və aşağı çıxış qiymətlərinin bir-birini gücləndirdiyini və inkişaf qazancları təmin etdiyini göstərən bir OECD və UNESCO hesabatı nəşr edib
- İstedadlar məzmun qədər lazımlıdır. İstifadəçilər təməl və İKT savadlılıq, cihazları və tətbiqləri istifadə bacarıqları da daxil olmaqla, internet xüsusiyyətli xidmətlərdən tam istifadə etmək üçün bacarıqlara ehtiyac duymaqladadır. Bütün cəmiyyətlərdə yerli infrastruktur və trafik idarə edilməsi, kompüter şəbəkəsi yaratmaq, web dizayn, app inkişaf və İnternet təhlükəsizliyi kimi sahələrdə texnologiyaya xas bacarıqlara ehtiyac duyulur. Siyasətçilərə, İnternetin texniki aspektləri, İnternetin təsirli olduğu xidmətlərin dəyişmə sürətini və bu və ictimai siyasəti sahələri arasındakı qarşılıqlı təsiri anlamaları lazımdır.
- İnternetin ekoloji təsirləri davamlılığı üçün çox əhəmiyyətlidir. İnternet, inkişaf etmiş məhsuldarlıq, malların və xidmətlərin virtuallaşdırılması və məhsuldar prosesləri idarə etmək üçün ağıllı sistemlər vasitəsilə ətrafla müsbət enerji qənaət edir. Bununla birlikdə, bitə ayrıca fiziki tullantı və istixana qazı emissiyalarının ən sürətli artan mənbəyidir. İnternet ilə davamlı inkişaf arasındakı əlaqəyə dair daha etibarlı məlumatlar tələb olunur. Bu çətinliklərə reaksiya olaraq, internetin digər maraqlı tərəfləri bunlardır:
 - 1.İnfrastruktur və əlaqə keyfiyyətini artırmaq;· Bağlantı, əl cihazları və xidmətlərə daxil xərclərini azaltmaq;· Şəbəkə məhdudiyyətlərini aradan qaldırmaq və şəbəkə etibarlılığını və elastikliyi artırmaq;·2. İnternet və tətbiqləri üçün hüquqi və tənzimləyici bir mühit təmin edilməsini təmin etmək və kiber təhlükəsizliyini asanlaşdırmaq;· 3.Qadınlar və

qızlar, çöl və şəhər sakinləri, aşağı gəlirli istifadəçilər və azlıq dilləri danışanlar da daxil olmaq üzrə bütün sosial qrupların çata biləcəyi məzmun, xidmətlər və tətbiqlərin inkişaf etdirilməsini təşviq etmək; • **4.** İnsanlara təhsil və tutum yaradılması cəhdləri yolu ilə SDG'leri reallaşdırmaq üçün İnternetdən faydalanmalarını təmin edəcək bacarıq və qabiliyyətlər inkişaf etdirin; • **5.** Bitlərin tullantı və emissiyaları üzərindəki mənfi təsirlərini azaltmaq və bitə digər sektorlardakı ghg emissiyaları və təbii qaynaq istehlakını azaldılması mövzusunda nə qədər çox iştirak etdiyini ən üst səviyyəyə çıxarılması; • **6.** İnternet ilə davamlı inkişaf arasındakı əlaqəyə dair daha əhəmiyyətli bir dəlil yaradılması.

İnternet, ortaq global sahiblik, açıq standart inkişaf və sərbəst texnologiya və siyasi inkişaf prosesləri üzərinə qurulmuş maraqlı tərəflər arasındakı innovasiyadır və əməkdaşlığı təşviq edən əsas prinsipləri otuz ildən çox bir müddətdir ki, sürətlə inkişaf etmişdir. Bu, minilliyin inkişaf hədəfləri'nə əhəmiyyətli qatqıları təmin etdi. Siyasətə, standartlara və texnologiyanın inkişaf etdirilməsinə açıq və əməkdaşlığa söykənən bir yanaşma təməl alan davamlı bir internet, davamlı inkişafın çətinliklərinə və imkanlarına maksimum kömək etmək üçün çox əhəmiyyətli olacaq.

Xüsusilə üç şey bunun üçün çox əhəmiyyətli olacaq:

1. Çox paydaşlı iştirak internetin müvəffəqiyyəti üçün çox əhəmiyyətli olmuşdur. İnternet ekosistemi, texniki birlik, xüsusi sektor, hökumətlər və qeyri-hökumət da daxil olmaq üzrə müxtəlif maraqlı tərəflərin təcrübəsi, mütəxəssisliyi və əməkdaşlıqdan faydalanmaqdadır. • Açıq, universal və birlikdə çalışan standartlar, internetdən, bütün maraqlı tərəflər tərəfindən yeni xidmət sınaqmaq, inkişaf etdirmək və təqdim etmək, tətbiqləri öz ehtiyaclarına uyğunlaşdırmaq üçün istifadə edə biləcək elastik bir platforma halına gətirdi və qurulan texnologiyanı əsas götürərək yenilik etmək üçün yenilikçi hala gətirdi . Və xidmətlər. Açıq standartların qorunması, quruluşundan bu yana ISOC üçün bir prioritet daşdı. Online xidmətlərə güvən meydana gətirən işbirlikçi bir təhlükəsizlik yanaşması, İnternetin davamlı böyüməsi üçün vacibdir.

2. İnternet tipli şəbəkədə informasiya təhlükəsizliyinin əsas problemlərdən biri olduğunu bilirik. Həmin sistemdə bir sıra maliyyə əməliyyatları, əmtəələrin sifariş edilməsi, kredit kartlarından istifadə edilmə, çoxsaylı qapalı formalı informasiya resurslarından istifadə, məxfi olaraq telefon danışqlarının reallaşdırılması və başqa problemlər mövcuddur. İnternetə daxil olmaqla informasiyanın qorunması prosesini əsaslandıran şərtlərdir. İnförmasiya təhlükəsizliyinin müəyyən səviyyəsi əldə olunmamışdan qlobal şəbəkə daxilində işlər hər cür hərc-mərcliyə gətirib çıxara bilər. Əsasən şəbəkədə nəqliyyatçılar onların məntəqəsindən keçən informasiyaları izləmir, ola bilsinki, informasiya seli digər «məntəqə» və yaxud «şəxs» tərəfindən oğurlansın. Bundan əlavə informasiya seli dəyişdirilə bilər, ünvanı fərqli formalarda ötürülə bilər. Çox təəssüfki, internetin təməl prinsipləri həmişə bu cür məsələlərin baş verməsinə şərait yaradır. Elə buna görə də internetə daxil olarkən informasiyanın zəruri hesab edilən qorunma səviyyəsi ilə sistemin səmərəliliyi arasında bir sıra problemlər var. Bir sıra hallarda təhlükəsizlik orqanları sistemin səmərəli fəaliyyət göstərməsinə mənfi təsir törədən məcburi məhdudiyyətlər ortaya atırlar. Paylanmış şəkildə olan informasiya şəbəkələrində - İnternetə daxil olaraq informasiyanın qorunması problemini 3 əsas qrupa ayıra bilərik: **1.** informasiyanın oğurlanması problemi, informasiyanın tutulması problemi – bu zaman informasiyanın tamlığı olduğu kimi qalır, lakin onun ötürülmə ünvanı isə dəyişdirilir; - informasiyanın modifikasiya olunması – **2.** başlanğıc məlumatlar ya qismən ya da tam şəkildə dəyişdirilir və lazımi ünvanı göndərilir; **3.** hər hansı bir informasiyanın müəllifinin dəyişdirilməsi problemi. Bu problem bir çox ciddi nəticələrə gətirib çıxara bilər. Sadaladığımız problemlərlə əlaqədar olaraq təhlükəsizlik prosesinin təmini üç müxtəlif xarakteristikanı özündə birləşdirir. **1.** Autentifikasiya - autentifikasiya sistemin istifadəçilərinin tanınması müəyyən qaydada hüquq və səlahiyyətlərin verilməsi prosesidir. Autentifikasiyanın səviyyə və keyfiyyətindən danışılarsa, sistemin kənar şəxslər tərəfindən istifadə edilə bilməməsi və onların qorunma səviyyəsi başa düşülür. **2.** Tamlıq – verilənlərin öz informasiya bütünlüyünü və birqiymətli şəkildə interpretasiya olunmaq qabiliyyətini özündə birləşdirmək vəziyyəti başa düşülür. Xüsusi

halda bu ötürülən və alınan informasiyanın eyniliyini, uyğunluğunu təmin etmək deməkdir.

3. Gizlilik -məlumatın ötürülməsi zamanı onun kənar şəxslər və ya ünvanlar tərəfindən oğurlana bilməməsi kimi başa düşülür. Gizlilik prosesinin təmin olunması üçün kodlaşdırma və kriptografiyadan istifadə edilir. Buda öz növbəsində imkan verir ki, informasiya kodlaşmış formada şəbəkəyə ötürülür və ona uyğun açarı olmayan onu əldə edə bilməz. Kodlaşdırmanın əsası iki əsas anlayışdan ibarətdir: alqoritm və açar. Alqoritm özü ilkin məlumatları kodlaşdırır və nəticə etibarlı ilə ünvana yeni kodlaşdırılmış informasiya daxil olurki, bu prosesi də - əgər açar varsa – interpretasiya edərək qəbul edirlər. İnsanlar, məlumatların etibarlı olduğunu və internetdən tam faydalanmaq üçün istifadə etdikləri şəbəkələri və xidmətləri etibarlı olduqlarından əmin olmalıdırlar. Müəssisələrin və inkişafın maraqlı tərəfləri, xüsusilə səhiyyə və ya maliyyə transferlərlə bağlı olanlar kimi əhəmiyyətli xidmətləri təqdim edərkən məlumatların təhlükəsizliyi və şəbəkə etibarlılığına ehtiyac duymaqdadır. ISOC, əsas insan hüquqları və internet xüsusiyyətləri, toplu məsuliyyət, ixtisas və razılığa əsaslanan çevik cavablar və qlobal çətinlikləri həll etmək üçün yerli hərəkət üzərinə inşa edilmiş, İnternet təhlükəsizliyi üçün işbirlikçi bir yanaşma çağırışında tapıldı. İnternet birliyinin təməl dəyərləri, açıq, qlobal bir internetin üstünlüklərindən istifadə etmək qabiliyyətlərini inkişaf etdirərək dünyanın hər yerindəki insanlar üçün həyat keyfiyyətini yüksəltməyə çalışır. İnternetin informasiya və məlumat paylaşmasını gücləndirməsi, ifadə azadlığını inkişaf etdirməsi, əməkdaşlığı inkişaf etdirməsi və iqtisadi və ictimai həyata iştirakı gücləndirməsi, SDG'nin tətbiqini dəstəkləmək və post ilə müsbət nəticələr doğurmaq üçün kəşifən bir qaynaqdır.

2015-2016 inkişaf prosesi

İnternet birliyi meydana gəlməsindən bu yana internetin inkişafa qatqısını artırmaq və internet professionalları və istifadəçilərin tutumunu inkişaf etdirmək üçün digər maraqlı tərəflər birlikdə çalışmışdır. WSIS'de əhəmiyyətli bir rol oynamışdır və IGF, WSIS Forumu, CBSD və texnologiya , davamlı inkişaf ilə əlaqədar digər beynəlxalq müzakirələrdə lider bir iştirakçı olmuşdur. Regional ISOC qrupları, regional və yerli texniki tutumun inkişaf

etdirilməsində əhəmiyyətli bir rol oynamaqdadır. ISOC'nin İcma qrant proqramı, inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki layihələri dəstəkləməkdə və spam qarşılamaq, İnternet dəyişmə nöqtələrini paylamaq və texniki ekosistemlər gücləndirmək, IPv6'nın yayılmasını sürətləndirmək, milli və regional IGF'ler vasitəsilə çox paydaşlı dialoqu təşviq etmək və inkişaf etməkdə olan ölkələrin iştirakını dəstəkləmək üçün digər maraqlı tərəflər birlikdə işləyir. Beynəlxalq İnternet fəaliyyətlərində nümayəndələr.

Hər kəsin xeyrinə olan İnternetin açıq inkişafı və istifadəsinin təşviq etmək üçün əməkdaşlıq içində işə qərarlıdır. Açıq bir internetin bu görüntüsünün davamlı inkişafın təmin edilməsində kritik bir komponent olacağına inanır. Bu hədəfin reallaşması üçün, internetin maraqlı tərəfləri, beynəlxalq agentliklər, hökumətlər, özəl sektor və vətəndaş cəmiyyətdəki digər kəslərlə yaxın əməkdaşlıq içində çalışmalıdır. İnternet və davamlı inkişaf birlikləri, təsirli müdaxilələri təyin etmək üçün bir-birlərinin təcrübəsini və mütəxəssisliyini çəkən daha güclü əməkdaşlıq çərçivələri inşa etməlidir.

2.2 Sosial şəbəkələr: problemlər və proqnozlar

Sosial şəbəkə bir qrup fərddən ikitərəfli əlaqələrdən ibarət ictimai təsirlərdən yaranan bir ictimai quruluşdur. Sosial şəbəkə perspektivi bütün ictimai varlıqların quruluşunu analiz etmənin yanında bu strukturlarda müşahidə qəlibləri açıqlayan müxtəlif nəzəriyyə üsulları təklif edir. Bu strukturların araşdırılması, yerli və global qəlibləri təsvir, təsirli varlıqları tapmaq və şəbəkə dinamiklərini araşdırmaq üçün sosial şəbəkə analizi istifadə edilir. Sosial şəbəkələr və bunların təhlili, ictimai psixologiya, sosiologiya, statistik və qrafik nəzəriyyəsindən ortaya çıxan, əsasən fənlər arasındakı akademik göstəricidir. Sosial şəbəkə, fərdlər, qruplar, təşkilatlar və ya hətta bütün cəmiyyətlər arasındakı əlaqələri araşdırmaq üçün ictimai elmlərdə faydalı nəzəri bir quruluşdur. Termin bu kimi qarşılıqlı təsirlər təyin olunan bir ictimai quruluşu təsvir etmək üçün istifadə edilir. Müəyyən bir ictimai vahidin bağlandığı bağlar, o vahidin müxtəlif ictimai əlaqələrinin yaxınlaşmasını təmsil edir. Bu nəzəri yanaşma qarşılıqlı əlaqələrlə bağlıdır. Sosial şəbəkə nəzəriyyəsinin ortaq bir tənqidi, fərdi agentliyin ümumiyyətlə göz ardı edilməsidir, ancaq bu vəziyyət tətbiqdə etibarlı olmaya bilər. Qəti olaraq, tək və ya birləşmə halında bir çox fərqli münasibət növü bu şəbəkə konfigurasiyalarını meydana gətirdiyindən, şəbəkə analitiki çox müxtəlif araşdırma təşkilatları üçün faydalıdır. Sosial elmlərdə bu sahələr antropologiya, biologiya, rabitə işləri, iqtisadiyyat, coğrafiya, məlumat elmi, təşkilati işlər, ictimai psixologiya, sosiologiya və sosioloji dilçiliyi daxildir, lakin bunlarla məhdud deyil.

XX əsrin əvvəlində yazıçı Georg Simmel, şəbəkələrin təbiətini və şəbəkə böyüklüyünün qarşılıqlı üzərindəki təsirini işarə etdi və qruplardan çox zəif hörgülü şəbəkələrdə qarşılıqlı ehtimalını araşdırdı. Sosial şəbəkələrin həyatımızda xüsusi yeri vardır. Sosial şəbəkələrə bağlanmanın bir sıra növləri vardır

1. Dünya səviyyəsində Bağlantı-

Köhnə bir kollec otaq yoldaşınız axtarırsınız, ilk sinif müəlliminin və ya beynəlxalq bir yoldaşınız yoxsa əlaqə qurmanın asan və ya sürətli yolu ictimai mediadan daha üstünü varmı? Facebook, Twitter, LinkedIn və Pinterest yəqin ki, ən tanınmış ictimai şəbəkə birlikləri olmasına baxmayaraq, yeni web saytları müntəzəm olaraq açılır və beləcə insanlar Web üzərindən bağlanır və qarlılıqlı münasibətdə olurlar. Bu saytların hər biriylə, fərdlər yeni insanlar ilə tanış ola bilər, iş əlaqələri qura bilər

2. Maraqlara uyğunlaşma-Bir sosial şəbəkə birliyinə qoşulduğumuz zaman bizimlə oxşar olan və ortaq nöqtələrin ətrafında müxtəlif fərdləri seçə bilirik. Məsələn, bir şahmat maraqlısısınızsa və yaxud bir kitab sevərsinizsə, yadaki müəyyən bir siyasi meylə sahibsinizsə, maraq sahənizə uyğun insanlarla tanış olub qarşılıqlı münasibət qura bilərsiniz.. Pinterest kimi saytlar, bir adamın hobbilər, əl işləri, yemək bişirmə, bağça işləri və özün et digər fəaliyyətləri haqqında məlumat əldə edə bilmək və paylaşımının asanlığı səbəbiylə çox uğurlu olmuşdur. Paylaşma yolu ilə oxşar düşünən fərdləri özünüə çəkə bilərsiniz. Ancaq, bu virtual qruplar hobbiləri istifadəçilərinin fikir və texnikalar mübadiləsi köməkçi ola bildiyi kimi, digər sosial şəbəkə qrupları daha cansıxıcı hesab edilir çünki, gerçək dünya problemlərinə həllər təklif edir. Kilsələr, sinaqoqlar və məbədlər də ictimai medianı, xidmətlərə qatıla bilməyəcək üzvlərə çatmaq məqsədi ilə istifadə edir.

3. Zamana uyğun gerçək məlumat -Bir çox ictimai paylaşma saytı, insanların söhbət yolu ilə real vaxt məlumat mübadiləsi olmalarını təmin edən anda mesajlaşma xüsusiyyətinə malikdir. Müəllimlərin sinifdəki müzakirələri asanlaşdırmaq üçün istifadə etmələri, internetdə olan geniş məlumat anbarını istifadə etmələrinə icazə verdiyi üçün bu möcüzə bir xüsusiyyətdir. Bu, müəllim üçün böyük bir zaman qazandıra bilər - çünki şagirdlər artıq araşdırma etmək üçün hansısa kitabxananı ziyarət etməyə ehtiyac duymur;

diqqət paylanan şagirdləri məşğul etmək üçün böyük bir yol ola bilər. Bu tip real vaxt məlumat paylaşmasıdır faydalı ola biləcəyi tək yer məktəb deyil. Sosial şəbəkələr, idarəçilərin qrup iclaslarında faydalana biləcəyi, konfrans təşkilatçılarının iştirakçıları yeniləmək üçün istifadə edəcəyi və iş adamlarının müştəriləri ilə qarşılıqlı mübadilə edə bilməsi üçün bir vasitə hesab olunur. Bəzi liderlər təqdimatlar zamanı Tweet və digər ictimai media yenilikləri ehtiva edəcək qədər irəli gedir. Bu yanaşma, fəaliyyətləri daha interaktiv hala gətirə bilər və təqdimat edən adama daha geniş bir kütləyə nail olmaq üçün kömək ola bilər.

4. Ünvanlı Reklam

Yaxında ediləcək bir yardım toplama vasitəsi və ya yeni bir məhsul və ya xidmət satışa çıxaran bir müəssisə sahibi haqqında söz sahibi olmanız lazım olan qeyri-kommersiya təşkilat olsanız da, mesajınızı milyonlarla adamın 24/7-i qarşısında almanız üçün sosial mediadan daha yaxşı bir yol yoxdur. Sosial media, bir şirkətin pulsuz mesajını yaymaq üçün istifadə edilə bilər, ancaq ödənişli reklam variantları da mövcuddur. Sosial şəbəkələrin ən yaxşı istiqamətlərindən biri məzmununuzu yalnız məhsul və ya xidmətinizə ən çox maraq duyan istifadəçilərə təqdim etmə bacarığıdır. Hər ictimai platforma, bir müəssisənin müəyyən bir hədəf qrupa müəyyən bir məzmun təqdim etməsini təmin edən bir çox vasitə təqdim edir. Bu yanaşma, tullantıları minimuma endirərkən hədəflənən girişi ən üst səviyyəyə çıxara bilər.

5. Artan Xəbər çevirmə Sürəti- Şübhəsiz, sosial şəbəkə xəbər axışının sürətini dəyişdirmişdir. Çox xəbər quruluşu artıq məlumat toplamaq və bölüşmək üçün ictimai media saytlarına güvənir. Sosial media - xüsusilə də Twitter - xəbəri qırmaq üçün davamlı bir ana qaynaq halına gəlir. İndiki vaxtda bir fərd real vaxt dünyada nələr olub bitdiyini bilir. Terrorist hücumlardan yerli vasitə çökmələrinə qədər hər şey ictimai mediada paylaşıldıqdan dərhal sonra hadisə az qala anlıq bir xəbər axışının yaranmasına səbəb olur. Xəbər sürətindəki artımın bir qismi ağıllı telefonlara aid edilə bilər. Telefonları və ya mobil cihazlar vasitəsilə ictimai mediaya çatan şəxslərin faizi yüksəlməyə davam edir. A

2014 Pew Centre işi, ağıllı telefon istifadəçilərinin yüzdə 40%-nin telefonlarından ictimai mediaya əlçatanlığını və yüzdə 28-i gündəlik olaraq bunu etdiyini ifadə edir.

Sosial Şəbəkələrin 5mənfi cəhəti vardır:

1. Geri reaksiya

Dostlar arasında bir zarafat etmək bir şeydir, ancaq dünya ilə böyük bir zarafat çox fərqlidir. Potensial olaraq narahatedici məzmun online nəşr olunduğunda, rəy miqdarı həddindən artıq ola bilər və buda mərhəmətsiz bir davranışdır. Bu, siyasət və din kimi olduqca düşünülməmiş mövzularla xüsusilə etibarlıdır. Bu reaksiya bir insanın gələcəyi üzərində, xüsusilə həddindən artıq paylaşımı məcbur edən bir dünyada, uzun müddətli bir təsirə sahib ola bilər. Mənliyin norma olduğu bir zamanda həddindən artıq paylaşım, daha narsistik bir zehniyyət yaradaraq bizim dünya görüşümüzü belə dəyişdirə bilər.

2. Kiber Cinayət və Uşaqlara dair cinayətlər

Sosial şəbəkələrdən istifadə edilməsi şəxsləri digər təcavüz formalarına və ya hətta əlverişsiz təmaslara məruz qoya bilər. Bu xüsusilə gənclər və kiçik uşaq üçün doğru ola bilər. valideynlər, ailələrinin fikirləri istiqamətində Web content diqqətlə edilmədiyi zaman uşaqlar əlverişsiz məzmunlara məruz qala bilər. Yaşa uyğun olmayan məzmunun ortaya çıxmasının yanında, rəqəmsal dövrdə ictimai bir fenomen doğurdu - kiber zorakılıq. Kiber zorakılıq, həftənin hər günü gündə 24 saat reallaşa bilər. Gizliliyin səhv vədi ilə hücum şiddətini yüksəldəbilən anonim ictimai media saytları, bu virtual saxtakarlıq sahəsinə əlavə olunmaqdadır.

3. Fırıldaqlılıq və ya şəxsi oğurluq riskləri

İnternetdə göndərdiyiniz məlumatlar, çata biləcək qədər ağıllı olan az qala hər kəs tərəfindən istifadə oluna bilər. Çoxu oğru, həyatınızı kabus halına gətirmək üçün bir neçə həyati şəxsi məlumat parçasına ehtiyac duyar. Şəxsiyyətinizi müvəffəqiyyətlə çalarsa, sizə baha başa gələ bilər. Bankrate'ye bağlı bir hesabat, Millennials'ı qurban olaraq ən sürətli böyüyən qruplardan biri olaraq ortaya qoyur.

4. Zaman israfı

İş dünyası, nəqliyyatın yüzdə 60ının bir mobil qaynaqdan qaynaqlandığına görə, ictimai medianın İnternetin ən məşhur istifadəsi olan e-poçtları aşdığını və ağıllı telefonların və digər mobil cihazların bu meylin arxasındakı itələyici güc olduğunu düşünür. GlobalWebIndex anketi online xərclənən zamanın yüzdə 28-nin sosial şəbəkələrdə olduğunu göstərir. Bu cür nömrələrlə ictimai mediada xərclənən zamanların bəziləri iş yerində reallaşar. İşlə əlaqədar olmayan işlə məşğul olunması, məhsuldarlığın azalmasına, şirkətlərin əlavə xərcinə səbəb olur. Forbes haqqında edilən bir hesabatda, cavab verənlərin yüzdə 89'u iş yerində ictimai mediaya vaxt xərcləmək olduğunu etiraf etdi.

5. Korporativ Gizliliyin Qorunması

Sosial şəbəkələr, böyük şirkətləri gizliliyinizi zəbt etməyə və fərdi məlumatlarınızı satmağa dəvət edir. Ötən il, Facebook reklam üzrə gəlirin təxminən 16 milyard dollar qazandı. Pulsuz bir sayt üçün bu pis deyil. Fərqli görüşlər--Şəbəkə və online ictimai birliklər çox məşhurdur çünki müxtəlif işlər ictimai şəbəkələrin təsirlərini araşdırdı. Sosial şəbəkə saytlarına yazılan fikirlər, üz-üzə görüşülərək deyilən ifadələrə nisbətə daha kobud olur.

6. Seçilən Proqramlar hər hansı bir ictimai media platformasını istifadə edərkən, öz təhlükəsizliyiniz üçün məsuliyyəti almaq və yalnız modaya uyğun və ya bütün dostlara bunu etdiyindən bir qrupa qatılmamalıdır. Sosial şəbəkənin üstünlük və dezavantajlarını qiymətləndirərkən diqqətli olmanızı və gizliliyinizi qorumaq ən yaxşı seçimdir. Qarşılaşdığınız şeylərə diqqət edin və başqalarına üz-üzə biriymiş kimi davranın. Hazırda ən məşhur hesab edilən saytlar haqqında məlumatlara diqqət yetirək. Onlar həyatımızın bir hissəsinə çevrilib. Onlardan ilk olaraq Facebook haqqında məlumat vermək istərdim:

Facebook-- Harvard tələbəsi Mark Zuckerberg tərəfindən 2004-ci ildə qurulan ictimai paylaşma şəbəkəsi xidmətidir. Başlangıçda Harvard şagirdləri üçün bir şəbəkə

vasitəsi olaraq hazırlanan bu jurnal digər məktəblərə sürətlə yayılmışdır. Facebook 2006-cı ildən dünya daxilində ən böyük sosial şəbəkə olan geniş bir marginə çevrilib. Yanvar 2017 etibarilə, 1.874 milyarddan çox qlobal aylıq aktiv istifadəçiyə sahib idi; bunlara 1.74 milyard mobil aylıq aktiv istifadəçi də daxil. 2016da Facebook, çoxu reklam satışı səbəbiylə əldə edilən 27.64 mlyrd. ABŞ dolları gəlir əldə etdi. Şirkətin istifadəçilərindən topladığı məlumatların miqdarı, yaxşı hədəflənmiş reklam sahəsi satmasına imkan verir; bu səbəblə, Facebookun reklamçılıq sektorunun önümüzdəki illərdə böyük ölçüdə böyüməsi gözlənilir. Facebook, Fevral 2012-ci ildə xalqa ərz edilməsi üçün müraciət edib və 18 Mayda birja açıldı. 104 milyard dollar dəyərində 16 milyard ABŞ dolları artıran Facebookun xalqa ərzi, digər zamanların ən böyük xalqa ərz şirkətləri arasında yer aldı. Google və Amazon kimi şirkətlər. Facebook, istifadəçilərinin öz facebook səhifələrini meydana gətirməsinə, yoldaş əlavə etməsini və fərdi yenilikləri və fotosəkilləri paylaşmasına icazə verir. Facebook markaların birbaşa pərəstişkarlarına xitab etməsini təmin edir; bu səbəblə marketoloqlar Facebook pərəstişkarları çıxarmaq üçün çox səy göstərir. Disney, Coca Cola və Nike kimi böyük firmalar, bu marka sıralamasına görə on milyonlarla Facebook pərəstişkarına sahibdir. Son illərdə Facebook, dəfələrlə istifadəçilərin gizliliyi mövzusunda tutumuyla əlaqədar tənqidləri çəkdi.

Sentyabr 2012-ci ildə Facebook, 1 mlyrd dollar üçün fotosəkil paylaşma tətbiqi Instagram'ı satın aldı. Digər əhəmiyyətli satın almalar arasında VR oyun qulaqlıq dəsti Oculus Rift və Fevral 2014-cü ildə 19 milyard ABŞ dolları üçün satın alınan mobil mesajlaşma tətbiqi WhatsApp iştirak edir.[28]

Twitter, istifadəçilərin qısa mesajlar (tweet) olaraq adlandırdıqları 140 xarakterlik qısa mesaj göndərməsinə imkan tanıyan online bir ictimai paylaşma şəbəkəsi xidmətidir. Son ictimai media sənayesinin rəqəmlərinə görə, Twitter bu anda aktiv istifadəçilərə söykənən qabaqda gələn ictimai şəbəkələrdən biri olaraq iştirak edir. 2017-ci il ilk 4ayına kimi say etibarilə Twitter'da 328 milyon aylıq aktiv istifadəçi qeydiyyatdan keçmişdir . Qeydiyyatdan keçmiş istifadəçilər, digər istifadəçiləri təqib etməklə yanaşı, oxuma və

yazma əməliyyatlarını də edə bilərlər. Mart 2017 etibarilə Katy Perry, Twitter'da ən çox təqib edilən şöhrəti 96 milyondan çox takipçiylə reallaşdırdı. 2016-cı ildə, şirkətin gəliri, 2.57 milyard ABŞ dolları dəqiq zərər ilə 455 milyon ABŞ dolları olmuşdur. Şirkət gəlirlərinin çoxu reklam yolu ilə istehsal olunur. Şirkət, noyabr 2013 xalqa açıldı və avqust 2015 etibarilə təxminən 13.1 milyard ABŞ dolları bazar dəyərinə sahib ən böyük ABŞ İnternet şirkətlərindən biri olaraq göstərildi. Twitter davamlı olaraq ABŞ-dakı gənclərin ən məşhur sosial şəbəkələrindən biri olaraq seçilmişdir. Bununla birlikdə, son anket dövrlərində, sosial şəbəkə, bazar payının bir qismini mobil rəqib Instagram'a və daha yaxın zamanda Snapchat'a nisbətən zəiflədi.[29]

YouTube-bir milyarddan çox istifadəçisi var - İnternetdəki hər kəsin az qala üçdə biri hər gün YouTubedə yüzlərlə milyon saat izləyir və milyardlarla görünüş meydana gətirir. YouTube daxilində və hətta tək başına mobil cihazlarda YouTube belə, ABŞ-dakı hər hansı bir kabel şəbəkəsindən 18-34 yaş və 18-49 yaşları arasında daha çox daxil olur. YouTube görüntüləmələrinin yarısından çoxu mobil cihazlardan gəlir. YouTube, 88'den çox ölkədə yerli versiyalarını başlatdı. YouTube-ümumi 76 fərqli dildə izləyə bilərsiniz (İnternet əhalisinin% 95'ini əhatə edir).

Mart 2015 etibarilə, YouTube Spaces'de çəkiliş edən məzmun builders, 1 milyarddan çox göstərmə və 70 milyon milyon saatlıq izleme müddəti əldə etmiş 10.000 çox video istehsal etdilər. YouTube, İyul 2016da etibarən, Content ID'nin ilk dəfə 2007-ci ildə bazara çıxarılmasından sonra haqq tələb olmaqdan ötəri pul qazanma haqqlarını seçən haqq sahiblərinə 2 milyard dollar ödədi.[30]

İyul 2015 etibarilə, 400 milyondan çox videoyu hackladı və Youtube'dakı məzmununu nəzarət etmələrinə köməkçi olan və müəllif haqqı ilə qorunan materialı ehtiva edən videolardan pul qazanmağa kömək olan Content ID'yi istifadə 8,000'dən çox iş ortağı var. Content ID 50 milyondan çox aktiv istinad faylı var və bu da dünyanın ən əhatəli istinad fayllarından biri halına gəlir. Hətta bir primetime Emmy mükafatı qazanır! [31]

WhatsApp- 2009-cu il fevral ayında Whatsapp aid olan ilk kod sətirləri yazılmağa başladı. Layihənin əsas məqsədi dostlara və digər şəxslərə nələr etdiyinizi bildirən bir tətbiq meydana gətirmək idi. Whatsappda ilk öncə mesajlaşma funksiyası yaradıldı. Bundan sonrakı inkişaf mərhələlərində foto və videolar göndərmək mümkün oldu. WhatsApp'taki yoldaşlarınızla asan və etibarlı bir şəkildə müəyyən şəkillər paylaşmaq mümkündür.. Aşağı qiyməti bir abunə modelinə söykənən WhatsApp, xüsusilə beynəlxalq və ya qrup mesajlaşma üçün, SMS ilə yük ödənişli mətn mesajlaşmasına ucuz bir alternativdir. Mobil mesajlaşma tətbiqi, istifadəçilərin mətn, şəkil və video mesajlarını paylaşmalarını təqdim edir. Whatsapp xidməti günü gündən yenilənir, bir sıra funksiyaları özündə birləşdirir. Bunlardan ən yeniləri story yaradılması, video zəng və adi zəng funksiyalarıdır. Amerika Birləşmiş Dövlətlərindəki WhatsApp kütləvi şəkil alıb, 2016da Whatsapp istifadəçilərinin sayı 18,8 milyon istifadəçiyə çatdı və 2021-ci il üçün əsas məqsəd istifadəçilərin sayını 24.6 milyona çatdırmaqdır.[34]

WhatsApp xüsusilə ABŞ xaricindəki bazarlarda məşhur ikən WeChat, LINE və ya Kakaotalk kimi Asiya əsaslı ictimai mesajlaşma tətbiqlərinin güclü rəqabətinə məruz qalır. İnkişafda olan mobil bazarlarda WhatsApp'ın məşhurluğu, yalnız aşağı xərcli iş modelinə deyil, bir çox xüsusiyyətlərinə söykənir. Fevral 2014-cü ildə ictimai paylaşma şəbəkəsi Facebook 19 milyard ABŞ dolları məbləğində WhatsApp satın alıb.[34]

Instagram, istifadəçilərə şəkil və videoların ümumi və ya xüsusi olaraq paylaşılmasını təmin edən mobil, masa üstü və internet-based bir fotosəkil paylaşma tətbiqidir. Kevin Systrom və Mike Krieger tərəfindən yaradıldı və oktyabr 2010-cu ildə yalnız iOS əməliyyat sistemi üçün pulsuz bir mobil tətbiq olaraq başladı. İki il sonra Aprel 2012-ci ildə Android cihazları üçün bir versiya yayımlandı. Bunu, noyabr 2012-ci ildə bir xüsusiyyət məhdud web saytı interfeysi, sırasıyla Aprel 2016 və Oktyabr 2016da Windows 10 Mobile və Windows 10 tətbiqləri nəşr olundu.

Instagram, istifadəçilərin xidmətə fotosəkil və ya video yükləmələrinə icazə verir. İstifadəçilər şəkillərinə müxtəlif rəqəmsal dəyişimlər tətbiq edə və iştirak yazıları istifadə

edərək iştirak edə bilər. Nəşrlərinə hashtag əlavə edə, fotosəkilləri eyni mövzu və ya ümumi mövzunun iştirak etdiyi Instagram'daki digər məzmunla bağlaya bilər. İstifadəçilər Instagram hesabını digər ictimai media profillərinə bağlayaraq fotosəkillərini bu profillərə də paylaşmalarını təmin edə bilər. Başlanğıcda, Instagram'ı ayrı-bir xüsusiyyəti, fotosəkillərin bir kvadrata salınmasıydı, Kodak Instamatic və Polaroid SX-70 görünüşlərinə bənzərdir. Bu, istifadəçilərin tam ölçüdə media yükləməsinə icazə verən bir yeniləmə başladığında, Avqust 2015-ci ildə dəyişdirildi. Videolar üçün dəstək ilk olaraq İyun 2013 bazara buraxıldı və Instagram'ı daha sonra geniş ekran və daha uzun videolar üçün dəstək əlavə edərək maksimum müddəti 15 saniyə olaraq məhdud qalmışdı. Instagram direct adı verilən xüsusi mesajlaşma, dekabr ayı içərisində 2013-ci ildə əsas foto paylaşım funksionallığı ilə başladı və xəbər axışından daha asan xüsusi paylaşım, iş parçacıqlı danışmalar, paylaşım yerləri və hashtag səhifələri, daha çox xüsusiyyət ehtiva edən əhəmiyyətli yenilikləri aldı. Avqust 2016da Instagram, istifadəçilərə bir hekayəyə fotosəkil əlavə etməsinə icazə verən bir "Əhvalatları" xüsusiyyəti təqdim etdi; məzmun 24 saat sonra itmək funksiyasına malikdir. Instagram, noyabr 2016da gerçək videoların işarələrindən əlavə etdi və aprel 2017də həqiqət etiketlərini genişlətdi. Instagram 2010-ci ildə bazara buraxılmasından sonra iki ayda bir milyon, ildə 10 milyon, nəhayət 700 milyon istifadəçilə populyarlıq qazandı. Xidmət Aprel 2012-ci ildə Facebook tərəfindən təxminən 1 milyard dollar qarşılığında satın alındı. Pul və səhm. Aprel 2017 etibarilə, Instagram Əhvalatları funksionallığı 200 milyondan çox aktiv istifadəçiyə sahibkən, Instagram Direct'in 375 milyon aktiv istifadəçisi var.[35]

Sosial şəbəkələr, bütün dünyadakı insanlar tərəfindən istifadə edilən bir vasitədir. Məqsədi ünsiyyəti təşviq etmək və kömək etməkdir. Bununla birlikdə, bu cür texnologiya, yaxşılıqdan çox zərər verə bilər. Yalnız necə ünsiyyət qurduğumuzu dəyişmir, gündəlik həyatda bir-birimizlə necə qarşılıqlı təsir dərəcəsini dəyişir. USA Today Sarah Zay, "Facebook kimi web sites yüksəlməsiylə birlikdə ictimai paylaşma, gələcək nəsillər üçün ənənəvi fərdi qarşılıqlı dəyişdirmə astanasında ola bilər" de vizini irəli sürmüşdür . Sosial

şəbəkələr, rabitə, özünü ifadə etmə, zorbalıq, dostluqlar və hətta öz insanlıq anlayışımızı da ehtiva edən bir çox baxımdan həyatımıza təsir edir. Facebook kimi sosial şəbəkələr, yalnız fərdlərin ünsiyyət qurmalarına kömək etmək məqsədilə yaradılmışdır. Bu texnologiyaların istifadə edildiyi başqa bir çox səbəb var. Bir çox adam bu şəbəkələri yoldaşlarıyla digər şəhərlər, dövlətlər və ya başqa ölkələrdə danışmaq üçün istifadə edir. Telefonların istifadə edilməsinə icazə verməyən bir çox vəziyyət vardır; bu səbəblə ictimai paylaşma bir çox adam tərəfindən tercih edilir. Bu şəbəkələr yalnız dostlar arasındakı ünsiyyəti təmin etməklə qalmaz, eyni zamanda yeni insanlarla tanış olmağa icazə verir. Bu, birinin ictimai ətrafın genişlənməsini təmin edir. İnsanlara ictimai paylaşımın onları necə təsir etdiyini soruşsanız, bir çox adam "Sosial əlaqələrin genişləndiyini və daha çox ünsiyyət halında qalmasını" (PC Magazine Online) olduğunu söyləyəcək. Bu şəbəkələr, yoldaş əldə etmək üçün müasir bir yol halına gəlir. . Bu yeni dostlar bu şəbəkələr vasitəsilə ünsiyyət qururlar. Bununla birlikdə, standart texnologiyayla rabitə bu ictimai texnologiyanın tək istifadəsi deyil

Bir çox gənc insan ictimai paylaşma şəbəkəsini istifadə edərkən, bir-birlərini hədəfləmək daha asan hala gəldi. Kiber zorbalıq, yalnız web və digər texnologiyalarla edilən zorakılıq formasıdır. Sosial şəbəkələr qurbanlar üçün daha pis olur. . Asılılıq yaradan bir sıra maddələr sırasında gələn alkoqol ,narkotik və siqaret maddələrin arasına social şəbəkələrdən asılı olma maddəsi də əlavə edilib. Zorakılıq adam başında çətindir və internet üzərindən daha da sərtir. Zalımca komentlər bir şəxsin səhifəsində nəşr olunduğunda, hər kəs onları görə bilər. Bununla birlikdə, şəbəkələrdə hücumə şahid olmaq üçün kimsə yoxdur. Bu, qurbanı kömək istəməsini çətinləşdirir.. Bu cür ictimai hücumlar zərərliyə. Hər növ zorakılıq səhvdir, ancaq kiber zorakılıq ən pisi ola bilər. Qurbanlar online mühitdə qorunmasızdır və "kompüterlər maskalı üzər və təhqir, təhdid və münaqişələrin çoxu əks-səda doğuran davam edir, çünki onlara qarşı edilən təhqirlər ölümcül olur. Sosial saytlar, bir-birləriylə ünsiyyət qurmaq üçün istifadə edilməlidir, ancaq öz evinin rahatlığını bir-birlərinə əziyyət etməməlidir. Dünyanın hər yerində bir çox

adam ictimai paylaşma şəbəkəsi istifadə etməsinə baxmayaraq, yalnız bir vasitə olaraq istifadə edilməlidir. Sosial şəbəkələr uzun məsafə ünsiyyəti böyük nisbətdə dəstəkləyir ancaq dayandırılması lazım olan bir nöqtə olmalıdır. Bu yeni texnologiyanın müsbət cəhətləri var ancaq heç bir yerdə bu müsbət nəticələr mənfiyə görə daha ağır gəlir. Bu saytların köməyini çox istifadə etməyə davam etsək, münasibtimizin, özünü ifadə etmə, zorbalıq, təcrid, dostluq və insanlığımızı mənfi istiqamətdə təsirlər davam edəcək. Sosial şəbəkə problemi hər zaman mövcud olacaq. Lakin biz həyatımızı şəbəkələrdən asılı hala salmamalıyıq. Bəzi insanlar üçün sosial şəbəkə gündəlik həyat üçün mühüm aspekt hesab edilsədə, digərləri üçün vaxt itkisi anlamına gəlir. Yenə də sosial şəbəkələrin istifadəçiləri hər gün artmaqdadır.

III FƏSİL.AZƏRBAYCANDA SOSIAL İQTİSADI İNKİŞAF ZAMANI İNTERNETDƏN İSTİFADƏNİN TƏHLİLİ

3.1 Azərbaycan iqtisadiyyatının sosial iqtisadi inkişaf göstəriciləri

Son on ildə dünya səviyyəsində internetə bağlanan insan sayı sürətlə artdı və 2004-cü ildə 910 milyon olan əlaqə 2014-cü ildə təxminən 3 milyarda yüksəldi. İnkişaf etmiş ölkələrdə əhali artımı ən yüksək - Şimali Amerikada 88% və Qərbi Avropada 81% Cənubi Koreya və Yaponiya kimi Asiya ölkələrində isə əhəlinin 90% -dən çoxu internetə rahatlıqla daxil ola bilir. İnternet istifadəsi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə əsasən ağıllı telefonların istifadə edilməsiylə yüksəlişə imza atır.

İnternet texnologiya mərkəzlərində firmaların böyüməsinə yardım etmişdir və geniş bir müəssisə yelpiyini müəssisə şəklini dəyişdirmə potensialına malikdir.. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə bəzi fermerlər onsuz da bazardakı qiymətləri izləmək üçün İnternetə qoşula bilən ağıllı telefon istifadə edir və Keniyanın M-PESA kimi mobil sistemləri milyonlarla insana maliyyə xidmətlərə daxil imkanı təmin etdi. Bu cür "mobil sıçrayış" inkişafa hərtərəfli köməkçi ola bilər. İnternet girişi meyarı olaraq iş, firmaların, tədarükçülər və müştərilərlə ünsiyyət qurmaq üçün e-poçtları istifadəsinə baxıldı.

Ümumi olaraq, İnternetin mənimsənilməsinin geniş bir yelpikdə bölgələr və fərqli inkişaf mərhələsindəki firmalarda, sosial-iqtisadi inkişafda məhsuldarlıq üzərində müsbət bir təsiri olmuşdur. İnternet qəbulu, firmaların sui-istifadə və ya xüsusiyyətli iş qüvvəsi qeyri-kafiliyi ilə əlaqədar problemlərlə qarşı-qarşıya qaldıqlarında belə faydalı olmağa davam etdi. İnternet mənimsənilmədikdən sonra məhsuldarlığı artırdığını gördülər. Başlanğıcda daha məhsuldar olan firmalar, İnternetin mənimsənilməsindən daha çox fayda təmin etdi, bəlkə də bu firmalar başlanğıcda daha yüksək gücü ehtiva etdikləri üçün bu

siyasəti yeritdi. Üstünlüklər, daha az məhsuldar firmalar tərəfindən ötrü üç qat daha çoxdur.

Azərbaycanda sosial inkişaf, müəyyən bir cəmiyyətin bütün üzvlərinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması və ümumi olaraq rifah səviyyəsini artırmaq deməkdir. Buna görə, respublikamızda internet sosial baxımdan faydalı işə, yoxsulluğun azaldılması, səhiyyə və təhsil çıxış imkanının yaxşılaşdırılması, ehtiyatların qorunması və paylanması və qərar alma prosesində iştirakın gücləndirilməsi üçün istifadə edilir. Bu səbəbdən, respublikamızda internet vasitəsilə əldə edilmiş sosial-iqtisadi müvəffəqiyyət, əlaqəli fərdlərin sayının azlığı və əlçatanlıq və ictimai irəliləməyə yardım edilməsi baxımından daha az ölçülməlidir. Internet istifadəçiləri və xidmət təminatçılardan, həm ictimai, həm də xüsusi sektordakı qərar vericilər arasında dəyişən bütün tərəflər arasındakı dialoqa iştirak etməyi ümid edir; -İnternetin sosial iqtisadda inkişaf etdirilməsi, tətbiq olunması və istifadəsi mövzularında ictimai məsuliyyət mövzudur.

İnternet, rəqəmsal texnologiyanın təkamülündə çox əhəmiyyətli bir rol oynamaqdadır, ancaq son illərdə nəzərə dəyər bir böyümə göstərməsinə baxmayaraq, sosial-iqtisadi inkişaf zamanı respublikamızda paylanması asimmetrik olaraq qalmaqdadır. İnternetdə istifadəçi sayını təyin etmək qeyri-mümkündür, lakin mövcud təxminlər 40 milyondan 60 milyona qədər internet istifadəçisi olduğunu göstərir, dünya səviyyəsində 130-dan çox ölkədə internet bağlantısı mövcuddur.

Azərbaycanda İKT-nin inkişafı ilə bağlı görülən işlər beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikası Dünya İqtisadi Forumunun “Global İnformasion Texnoloji 2016” hesabatında “Şəbəkələşmə Hazırlığı İndeksi”nə görə əvvəlki mövqeyindən 4 pillə irəliləyərək dünyanın 139 ölkəsi arasında 53-cü yerə yüksəlib, bununla yanaşı həmin hesabatə görə hökumətin gələcəkdəki planları ilə bağlı İKT sektoruna münasibəti üzrə bir sıra dünya ölkələri sırasında 8. yeri, İKT sektorunun təbliğ olunmasında hökumətin uğur qazanmasına görə 8ci, hökumətin göstərdiyi xidmətlərin səmərəliliyində İKT-dən istifadəyə görə isə 12-ci yeri tutmuşdur. Beynəlxalq

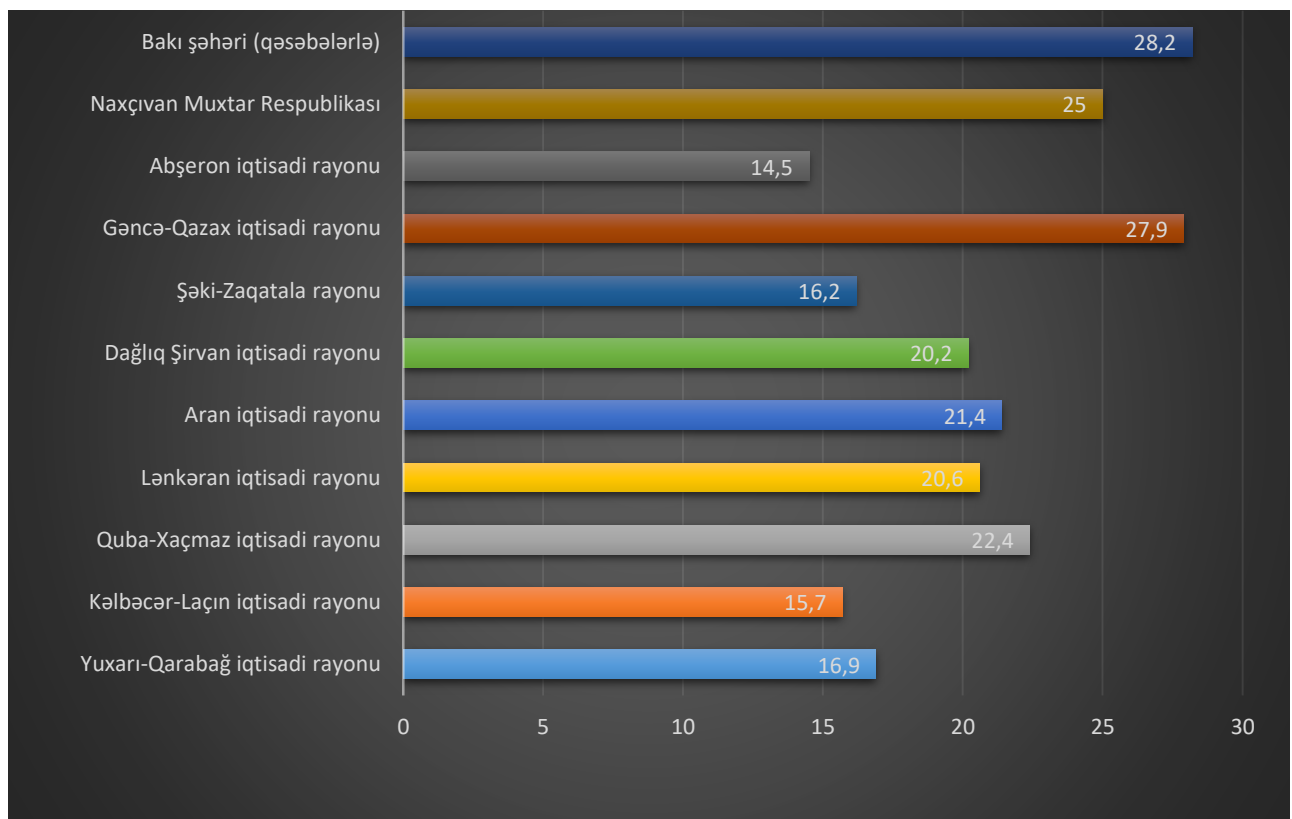
Telekommunikasiya İttifaqının “İnformasiya cəmiyyətinin ölçülməsi 2015” hesabatında “İKT İnkişaf İndeksi”nə görə Azərbaycan 167 ölkə arasında 67-ci yerdə qərarlaşmışdır. Həmin hesabatla görə İKT Qiymət Səbəti İndeksi üzrə isə Azərbaycan 170 ölkə içərisində 60-cı yerdə mövqe tutmuşdur. 2015-ci il üzrə yeni məlumatların əldə olunması məqsədilə ölkənin regionları üzrə proporsional qaydada, təsadüfi seçmə metodu ilə ev təsərrüfatlarında 7 yaş və ondan yuxarı olan 28,2 min ailə üzvü arasında sorğu aparılmış, kənd təsərrüfatı və işçilərinin sayı 5 nəfərdən az olan ticarət müəssisələri istisna olmaqla fəaliyyət göstərən bütün hüquqi şəxslər uçota cəlb olunmuşdur. Toplanmış statistik məlumatların təhlili göstərmişdir ki, 2015-ci ildə ölkədə İKT avadanlıqlarının sayı və onlardan istifadə səviyyəsi artmışdır. İKT-nin tətbiqi ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisələrdə sürətlə inkişaf etmiş, il ərzində müəssisələrdə olan kompyuterlərin, internetə qoşulmuş müəssisələrin sayı artmışdır. Dövlət orqanları ilə 7469 müəssisə internet vasitəsilə əlaqə yaratmış və onların sayı 2005-ci illə müqayisədə 36,8 dəfə, 2014-cü illə müqayisədə 3,9 faiz artmışdır. Külliyyatda 2010-2015-ci illər üzrə ev təsərrüfatlarında və müəssisələrdə İKT sistemləri, kompyuterlərin mövcudluğu və onlardan istifadə olunması, internetə çıxış imkanları, istifadəsi, əhəlinin elektron bilikləri, habelə İKT sektoru üzrə əsas makro göstəricilər və İKT məhsullarının idxalı və ixracı haqqında geniş məlumatlar əks olunmuşdur. Məcmuənin quruluşu, verilmiş məlumatların seçimi və onların ölçü vahidlərinin müəyyənləşdirilməsi, göstəricilərin ardıcılığı və digər metodoloji işlərin aparılması beynəlxalq təşkilatların müvafiq tövsiyələri əsasında tərtib olunmuşdur.

Günü-gündən inkişaf edən ölkəmizdə elektron şəbəkələrə qoşula bilsəkdə, bir sıra ölkələr hələ də internetə tam daxilolma imkanına malik deyil. Ən yoxsul qitə hesab olunan Afrika internetlə ən az əlaqəli dövlət hesab olunur. Bu cür halın mövcud olmaöi ölkənin sosial-iqtisadi cəhətdən inkişaf etməsinə mənfi təsir göstərir.

Dünya praktikasına nəzər yetirsək, müasir informasiya texnologiyaları tərəfindən təqdim olunmuş radikal yaxşılaşdırma ehtimalları mövzusunda daha ehtiyatlı davranmaq

məcburiyyətindəyik. Qarşıya çıxan bir çox maneə, sürətlə yenilənmiş texnologiyalarla tanış olmaq üçün lazımlı investisiyaların yüksək məbləğdə olduğunu göstərir. Ölkəmizin, yeni prioritet və strategiyalara hər zaman ehtiyacı vardır. Respublikamız sosial-iqtisadi cəhətdən hədəfi əhaliyə xidmət etməkdirsə, bu hədəf və strategiyalar, mövcud ehtiyaclara və qaynaqlara uyğun olaraq həqiqi qiymətləndirmələrə və çox yaxşı düşünülmüş xüsuslara əsaslanmalıdır.

Son illər ərzində Azərbaycan Respublikasında edilən müvəffəqiyyətli islahatlar, görülmə tədbirlər, yaradıcı işlər və iqtisadiyyatdakı irəliləmələr ilə neft sektorunun inkişafı etməsi üçün müsbət nəticələr doğurmuş, bölgələrin sosial-iqtisadi inkişafına istiqamətli əhəmiyyətli tədbirlər alınmış və bu inkişaf əhəlinin ictimai duruşunu göstərir. Regionlarda aparılan islahatlar nəticəsində respublikamızda internetdən istifadə geniş aspektdə yayılmaqdadır. Bakı şəhəri ilə yanaşı rayonlarda Wifi xidmətlərindən istifadə edilir. Statistik göstəricilərə görə ölkəmizdə hər 100 nəfərdən 73-78 nəfəri internetdən istifadə edir.

Cəmiyyət siyasətinin başlıca meyllərini biri, elm, təhsil və mədəniyyətin bir-birini izləyən bir baxım edilməsi, sosial-iqtisadi inkişafın yüksəldilməsi, elmi və texniki potensialın qorunması, elm və təhsil sahələrində çox qabiliyyətli kadr yetişdirilməsi və onların baxımı və elm insanlarının cəmiyyətdəki nüfuzunun yüksəlməsini nəzərdə tutur.

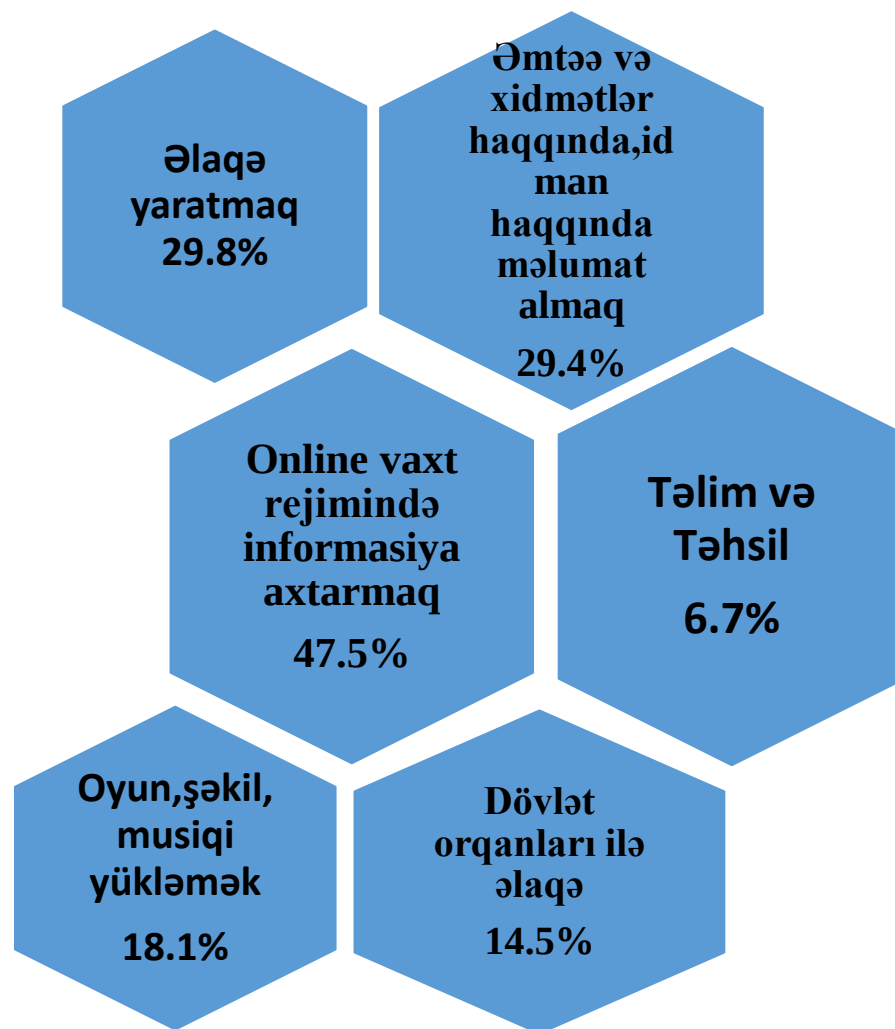
Hal-hazırda, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında elmi fəaliyyətlərin fəaliyyətini artırmaq, ölkənin ali təhsil müəssisələrində və digər elm müəssisələrində həyata keçirilən fundamental və tətbiqi tədqiqatları koordinasiya etmək, nəticələrini sosial-İqtisadi və digər sahələrdə elmi beyin gücünü düzgün istifadə edir. İnternetdən istifadə hər şəxs üçün müəyyən əhəmiyyətə malikdir. Hər bir şəxsin internetdən istifadəsinin müəyyən məqsədi var. Bəziləri dövlət orqanları ilə əlaqə yaratmaq üçün, bir çox istifadəçilər gündəlik xəbərlərlə maraqlanmaq üçün, əsasən daha gənc istifadəçilər təhsil və ya tanışlıq, müəyyən internet oyunları oynamaq üçün şəbəkələrdən istifadə edir. Bunu qrafik şəkildə göstərə bilərəm.

Günümüzün şərtlərinə uyğun olaraq, , əhəmiyyətli sosial-iqtisadi problemlərin həllində elm və texnologiyanın rolunu artırmaq, dövlətin informasiya qaynaqlarını artırmaq və sürətləndirmək üçün Azərbaycanda elm inkişaf strategiyasını , yenilik proseslərini inkişaf etdirmək vacib hesab edilir.

Son zamanlarda nəşr olunan beynəlxalq inkişaf ədəbiyyatı, İnternetdən böyük bir potensial olaraq göstərilməkdədir. Əhatəedici böyümə və sosial-iqtisadi inkişafın internet vasitəsilə inkişafı əsas məqsədyönlü proses hesab olunur. Məhsuldarlığı artırmaq və bir iqtisadiyyatın ümumi göstəricisini artırmaq vacib şərtlərdən biridir.

Fürsətlər yaratmaq, yeniliklər üçün platformalar yaratmaq və insanların azadlıqlarını artırmaq dövlət strategiyasında müəyyən yer tutur. Bu günün sürətli inkişaflarını məlumat və rabitə texnologiyasının inkişaf etdirilməsi və məlumatın rolu haqqında daha geniş məlumat verilir.

İnternet istifadəçilərinin internetdən istifadə məqsədlərinin strukturu,yekuna nisbətən faizlə

Ölkəmizdə internet ilə inkişafın təməl ölçüləri arasındakı qarşılıqlı təsir uyğunlaşdırılır. İnternetin yalnız bir vasitə halına gələ biləcəyi arqumentini dəstəkləmək üçün empirik məlumatlar istifadə edilir. Əhəmiyyətə ümumi olaraq fayda təmin edəcək bir şəkildə uygulanırsa, sosial-iqtisadi inkişaf və xüsusilə həssas qruplara təsiri olur. Son

olaraq, İnternetin kilid siyasət təsirlərini müzakirə inkişaf etməkdə olan ölkələrin hökumətlərinin ələ alması lazım olan yayma, yayılma və istifadə prosesidir. Tələb bacarıqları və qabiliyyətləri texnologiyanı yerli olaraq uyğun bir şəkildə istifadə etmək mədəniyyət inkişaf etməkdə olan ölkələrə internetə daxilolma yayılmasının əhəmiyyətini artırır.

Hökumətlər və beynəlxalq agentliklər tərəfindən artan bir fikir birliyi ilə qəbul edilən internet və əlaqədar telekommunikasiya texnologiyası strateji milli olaraq qəbul edilməlidir.

Dünyada davam edən dərin iqtisadi və maliyyə böhrandan müstəqil olaraq Azərbaycan, iqtisadiyyatını mənfiliklərə qarşı qorumaq üçün əlindən gələn hər şeyi edir. Azərbaycan iqtisadi sahədə də daxil olmaqla dinamik inkişafını müvəffəqiyyətlə davam etdirən xoşgörüşlü bir dövlətdir. Son zamanlarda neft qiymətlərindəki sürətli enişə baxmayaraq, ölkə iqtisadiyyatı böyümə nisbətini qoruyur.

Son 10 ildə Azərbaycan iqtisadiyyatı 300% böyüdü. Yoxsulluq və işsizlik kəskin bir şəkildə azalmış vəziyyətdə, bu tədbirlərin hər ikisi də 5% səviyyəsində dayanır. 2015-ci ildə qeyri-neft sənaye 8,4% nisbətində böyümüşdür. Siyasi, hərbi və maliyyə böhran dünyada dərinləşirkən iqtisadi inkişafın təmin edilməsi böyük bir müvəffəqiyyətdir. Neft qiymətləri 2015-ci ildə üç qat eniş göstərdi. Bu səbəblə, təbii olaraq büdcə gəlirləri və büdcə xərcləri kimi gəlirlərimiz kəskin bir şəkildə düşdü. 2015-ci ildə büdcə xərclərinin böyük ölçüdə azaltmağı bacardıq. Təəssüf ki dünyadakı davam edən çətinliklər 2016 üçün optimizm zəmini vermir.

Mövcud şərtlər altında, hökumətin əsas məqsədi, makroiqtisadi sabitlik və normal inflyasiya nisbətini təmin etməkdir. 2015-ci ilin sonunda inflyasiya yüzdə 4ün altında reallaşdı. CESD-İqtisadi və Sosial İnkişaf Mərkəzi, makro iqtisadi anket nəticələrini 2017-ci ilin ilk iki ayında nəticəsini açıqladı. Həm müstəqil, həm də rəsmi hesabatlar, hesabat dövründə ÜDM-in bir az artdığını göstərir. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinə görə 2017-ci ilin ilk iki ayında ÜDM 0,4% nisbətində artarkən, CESD

hesablamaları iqtisadiyyatda 2016ya nisbətən yalnız 0,1% böyüməyi tapdığı bildirilir. Yanvar 2017də ÜDM 5.2 milyard manat, Fevral ayında isə 4.8 milyard manat səviyyəsində idi. Bu səbəbdən, ÜDM Fevral 2017də bir əvvəlki aya görə 8,3% nisbətində azaldı. Dövlət Statistika Komitəsi, qeyri-neft ÜDM içindəki 2.3%'lik böyüməyi və eyni dövrdə sənaye istehsalındakı 3.7%'lik enişinin açıqladı. Bu arada, Azərbaycanın neft ixracatı və neft çıxışı 2017-ci ilin ilk iki ayında dramatik bir şəkildə azaldı. Son illərdə, həm ictimai, həm də özəl sektor üçün fon təsis edərək yerli istehsala böyük əhəmiyyət verdik. Əhəmiyyətli bir rol, ölkədəki iş mühitini yaxşılaşdırmağa davam edəcək, gərəksiz təftiş ortadan qaldıraraq lisenziya vəziyyətini yaxşılaşdırmağa davam edəcək olan iqtisadi islahatlarla əlaqədar faktorlara aid olacaq. Azərbaycanda iqtisadi və maliyyə sektorun şəffaflığını təmin etməyə davam edirik. Necə ki, Dünya İqtisadi Forumu yenə Azərbaycanı dünyada 40. sırada, rəqabət gücü baxımından və əvvəl də MDB ölkələrində sıralamışdır. Təbii ki, qeyri-neft sektoru, iqtisadi inkişafın hərəkətverici sahəsidir. Azərbaycan iqtisadiyyatı hazırda seçilmiş, qeyri-neft sektor ümumi daxili məhsul təxminən 70% -ni təşkil edir. Məqsədimiz, önümüzdəki illərdə qeyri-neft sektoru sürətlə inkişaf etdirməkdir.[7]

Azərbaycanın zəngin neft və təbii qaz ehtiyatları və nəzərdə tutulan siyasəti, enerji sahəsində də böyük miqdarda iş etmək üçün fürsətlər yaratdı. Azərbaycan tərəfindən irəli sürülən təşəbbüslər və layihələr bölgəmizin sərhədlərinin kənarına keçdi və indi ölkələri və qitələri bir-birinə bağladı.

Enerji təhlükəsizliyi mövzusunda baxsaq, Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyində onsuz da əhəmiyyətli bir rol oynadığını açıqca görürük. Bu baxımdan, "Cənub dəhlizi" layihəsinin tətbiq olunmağa başlanması tarixi bir hadisə olmuşdur. "Cənub qaz dəhlizi" 4 layihədən ibarətdir. Birincisi, "Şahdəniz-2" mərhələsinin istismar edilməsi. Şahdəniz sahəsindəki ehtiyatlar 1 trilyon m³-ü aşır. Ümumi olaraq, Azərbaycanın sübut edilmiş qaz ehtiyatları və ölkənin digər təbii qaz ehtiyatları 2,6 trilyon kubmetrdir. İkinci layihə, Azərbaycanı Gürcüstan ilə uyğun gəlirən "Cənubi Qafqaz qaz boru

xəttinin" genişləndirilməsi. Üçüncü layihə "Trans Anadolu Qaz Boru Kəməri" (TANAP). Azərbaycan və Türkiyə tərəfindən 2012-ci ildə imzalanan bu layihəyə görə, təbii qaz boru xətti Türkiyə-Gürcüstan sərhədindən Türkiyə-Yunanıstan sərhədinə qədər uzanan ərazini əhatə edən bir layihədir. Dördüncü layihə "Trans-Adriatik Boru Kəməri" (TAP) 'dır. Boru kəməri Yunanıstandan Albaniyaya uzanacaq və Adriatik dənizinin altında İtaliyaya gələcək. Bütün bu 4 layihə "Cənub dəhlizi" nin parçalarıdır. Azərbaycan, bu 4 layihənin əhəmiyyətli bir səhmdarı və TANAP layihəsinin ən böyük səhmdarı hesab edilir. "Cənub qaz dəhlizi" nin tətbiq olunması nəticəsində, bir çox ölkə Azərbaycan təbii qaza alternativ bir qaz ehtiyatı olaraq çata biləcək. Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Bolqarıstan, Albaniya və İtaliya "Cənub dəhlizi" layihəsinin iştirakçıları arasındadır. Eyni zamanda Çernoqoriya, Bosniya-Herseqovina və Xorvatiya ilə bu proyektə qatılmaq istəyən müqavilə imzalanmışdır. Bu səbəbdən Azərbaycan, Avropanın enerji təhlükəsizliyini təmin etmək üçün çox əhəmiyyətli və etibarlı bir ortağ halına gəlir.

Nəqliyyat infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi də öncəliklərimizdən biridir. Bu gün, müasir texnologiyaların tətbiq olunması və qonşu ölkələrin iştirakı tarixi İpək Yolunu bərpa edirik. Hələ də Azərbaycandan Gürcüstana və Türkiyəyə gedən Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu tikinti mərhələsindədir və ilk dəfə Azərbaycanı Avropa ilə qatarla bağlayıb. Bu, tarixi əhəmiyyət daşıyır. Eyni zamanda Azərbaycanda bir neçə beynəlxalq hava limanı inşa edilmişkən Xəzər hövzəsindəki ən böyük ticarət limanı olacaq bir beynəlxalq dəniz ticarət limanı inşa halındadır.[9]

Nəqliyyat infrastrukturunda olduğu kimi, müasir texnologiyaların müxtəlif sahələrə tətbiqinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Azərbaycan, peyklərini - "Azerspace-1" və "Azersky" yi orbitdə başlادaraq qlobal havaçılıq ailəsinə qatıldı. Müasir idarəetmə və şəffaflığın artırılmasını təmin etmək üçün e-dövlət vasitələrindən təşkil olunur.

Elektron xidmətlər xalq səlahiyyətliyələri tərəfindən "ASAN xidmət mərkəzi" vasitəsi ilə xalqı təmin etməkdədir. Artıq 9 "ASAN Xidmət Mərkəzi" bizim respublikamızın funksiyalarını yerinə yetirir. Dövlət təşkilatları tərəfindən 30 sahədə 112 xidmət və 140

ədəd funksional yardımçı xidmət təqdim edir. İki yeni mərkəz hazırda inşa vəziyyətindədir. 10 müxtəlif avtobus növü, vətəndaşlara ölkənin fərqli bölgələrində xidmət verir. Bu xidməti başladığımız andan etibarən iki il keçdi və bu müddət içində 7 milyon adam ASAN xidmətlərini istifadə və əhalinin məmnuniyyət əmsalı az qala 100%-ə çatır. Bəzi ölkələr bu sahədəki təcrübələrimizi istifadə etməyə başlamışdır. Ölkəmizdə sosial infrastruktur layihələri də uğurla həyata keçirilir. Son illərdə bir çox məktəb, uşaq bağçası və tibbi obyektlər inşa edildi ya da tamamilə təmir edildi. .[10]

Azərbaycanda turizm sektorunun inkişafına xüsusi əhəmiyyət veririk. Müasir turizm və istirahət obyektlərinin, otel kompleksləri ölkəmizin paytaxt Bakıda qurulmuşdur. Dünyanın ən məşhur beş ulduzlu otel markaları son bir neçə ildir Azərbaycana gəldi. Dünyanın qabaqda gələn bütün otellər indi Bakıda fəaliyyət göstərir. Turizmin inkişafı, bu sahədəki xüsusi çəkisi neft sektorunda bir dəfə daha təsdiqləyir.

Biz son məhsul yox, ama bir çox texnologiyayı Çindən və C. Koreyadan alırıq, buda gələcəkdə bu yüksək texnologiyalar departamenti bize problemlər yaradacaq və biz indidən bunu həll etməliyik. Nə qədər subyektiv və ya obyektiv olduğu haqda fikir irəli sürə bilmərəm, lakin bir həqiqəti mütləq qeyd edə bilərəmki,; texnologiyayı istehsal edən millətlər lider, texnologiyayı davamlı transfer edənlər isə sadə oyunçular olacaqlar. Texnoloji rəqabət, robotlaşma, suni intellekt hazırkı və xüsusən də gələcək qlobal rəqabətin əsas determinantlarıdır. Ve burada mütləq bir meqamı qeyd etmək lazımdır: ister insan inkişafı indeksinə görə, istərsə də qlobal innovasiya indeksinə görə texnologiya istehsal edən və innovasiya edən ölkələrdə makro səviyyədəki inkişaf mikro səviyyədə milli şirkətlərinə də təsir edir və qlobal rəqabətdə onları önə çıxarır. Daha sonra isə mikro səviyyədə inkişaf makro səviyyədə öz əksini tapır. Düzgün gəlir bölgüsü zamanı isə bu yüksək rifah yaradır.

3.2 İqtisadi inkişafda şəbəkələrin istifadə istiqamətləri

İnkişaf, bir birliyin rifahını, uyğun sosial, siyasi və iqtisadi şərtlərlə yaxşılaşdırmaqla əlaqədardır. Gözlənilən nəticələr, bəşəri sərmayədəki kəmiyyət və keyfiyyət yaxşılaşdırmaq (məs., Gəlir və təhsil səviyyələri) yanında fiziki infrastruktur kimi infrastrukturuları (ictimai xidmətləri, nəqliyyat, telekommunikasiya) göstərir. Keçmiş illərdə inkişaf siyasəti və strategiyaları fiziki sərmayəyə fokuslanma eğilimindəyken, son illərdə insan kapitalının mövzuları da daxil olmaqla daha yaxşı bir tarazlıq gördü. Fiziki və insan kapitalının nisbi əhəmiyyəti nə olursa olsun, infrastruktur təməlləri olmadan iqtisadi fəaliyyətlər gerçəkləşməzken infrastruktur uyğun əməliyyat və baxım olmadan təsirli qala bilməz çünki inkişaf hər ikisi olmadan reallaşa bilməz.

Şəbəkələrin rəhbərliyini analiz etmək, fərdi lokalitələrin qlobal istehsal sistemləri içindəki mövqelərini necə geliştirebileceğini və konsolidə edə biləcəyini anlamada kritik əhəmiyyət daşıyır. Bu mövzulara toxunan bu kitab, torpaq, iqtisadi inkişaf və fərqli şəbəkə formaları və idarəçilik formalarının mənaları və rolları üzərinə fərqli nəzəri və empirik perspektivlər ehtiva edən intizam sərhədlərinin əhəmiyyətli bir körpü olmasını təmin edir.

Nəqliyyat sektoru, infrastrukturunu sıx bir şəkildə istifadə etməsi səbəbiylə, iqtisadiyyatın əhəmiyyətli bir hissəsidir və inkişaf üçün istifadə ortaq bir vasitədir. İqtisadi imkanlar insanlar, mallar və informasiya hərəkətliliyi ilə artan nisbətdə əlaqəli olduğu qlobal bir iqtisadiyyatda bu vəziyyət daha da çox. Nəqliyyat infrastrukturunun qədərliyi və keyfiyyəti ilə iqtisadi inkişaf səviyyəsi arasındakı əlaqə diqqətə cəlbəndir. Yüksək sıxlıqlı nəqliyyat infrastrukturunu və yüksək əlaqəli ağlar, ümumiyyətlə yüksək səviyyədə inkişaf ilə əlaqələndirilir. Nəqliyyat sistemləri məhsuldar olduğunda bazarlara, məşğulluğa və əlavə investisiyalar daha yaxşı accessibility kimi müsbət cəhətlərə səbəb olan iqtisadi və ictimai fərsətlər və fayda təmin etməkdədir. Nəqliyyat sistemləri tutum və ya etibarlılıq baxımından qeyri-kafi olduğunda, azaldılmış və ya qaçırılmış fərsətlər və daha aşağı həyat keyfiyyəti kimi iqtisadi bir xərci ola bilər.

Ümumi daşıma səviyyəsində, məhsuldar nəqliyyat bir çox iqtisadi sektorda xərcləri salarkən, səmərəsiz nəqliyyat bu xərcləri artırır. Buna əlavə olaraq, nəqliyyatın təsirləri hər zaman amaçlanmamış və gözlənilməz və ya istənməyən nəticələrə yol açə bilər. Məsələn, tıxanqlıq ümumiyyətlə istifadəçilərə pulsuz və ya aşağı qiyməti nəqliyyat infrastrukturunun təmin edilməsində istənməyən bir nəticədir. Bununla birlikdə tıxanqlıq, artan mobillik tələbləri ilə tutum və infrastrukturu çətinləşdirən böyüyən bir iqtisadiyyatın göstəricisidir. Nəqliyyat, laqeyd edilə bilməyəcək əhəmiyyətli bir ictimai və ekoloji yük daşıyır. Nəqliyyatın iqtisadi əhəmiyyətini qiymətləndirmək, daşdığı təsir növlərini təsnif etməyi tələb edir. Bunlar nüvə (nəqliyyatın fiziki xüsusiyyətləri), əməliyyat və coğrafi ölçüləri daxildir.

Ayrıca, yeni müəssisələrin açılması və qeyri-neft sektorunda məşğulluq yaradılması, bənzəri olmayan istehsal, nəqliyyat və infrastrukturun inkişaf etdirilməsi, təhsil, səhiyyə və idman müəssisələri daxil olmaqla müasir ictimai obyektlərin qurulması, sözü edilən dövrdə ölkənin çox yönlü inkişafı xüsusilə diqqət çəkici olan, Azərbaycanda ictimai problemlərin həllində təəccüblü bir dəyişmə oldu. Əhalinin sosial müdafiə sistemi, inkişaf etmiş beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə tamamilə yenilənmişdir. Yeni bir pensiya sistemi açılmış və hədəflənən ictimai kömək və ictimai kömək proqramları işlənilib hazırlanmışdır. Müvəffəqiyyətli bir sosial siyasətin nəticəsi olaraq, yoxsulluq səviyyəsi 2000-ci ildə yüzədə 49 ikən 2011-ci ildə yüzədə 7,6'ya düşmüş; maaşlar və pensiyalar böyük ölçüdə artmışdır. Ölkənin artan iqtisadi potensialı, xalq sağlamlığı problemlərinə davamlı olaraq başlanmayan başlandığından, səhiyyə sektorunun inkişafını asanlaşdırdı. Xalq sağlamlığı üçün büdcə ayrılması, son on ildə, bu anda 650 milyon manatı ötüb üçün 10 səviyyə artmışdır. Son 10 ildə Azərbaycan böyük əksəriyyətində 400-dən çox səhiyyə quruluşu inşa edildi ya da yenilənmişdir. Bunların hamısı son texnologiya avadanlıq və texnologiya ilə təchiz edilmişdir.[6] Xalq sağlamlığını qorumaq və səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətini artırmaq üçün əhəmiyyətli tədbirlər alındı. Yoluxucu xəstəliklərin qarşısının alınmasında əhəmiyyətli irəliləmə qeyd edildi. Bu sahədə spot işığı altında olmağa davam

edir. Son illərdə təhsil sahəsində edilən konkret irəliləmə, ölkənin sosial-iqtisadi modernizasiya siyasətlərindən qaynaqlanır. Təhsildə büdcə bölgüsünün, 2010-ci ildə 1,5 milyard manat'a çata bilmək üçün 2003-ci ilə nisbətən beş səviyyədə çox artdığını söyləmək kafi. Ölkənin təhsil infrastrukturunu yaxşılaşdırmaq üçün əhəmiyyətli addımlar atıldı və 1 milyondan çox şagird üçün daha yaxşı təhsil şərtləri əldə edildi. Təhsil keyfiyyətini yüksəltmək üçün islahatlar aparılmışdır. Avropa standartları ilə uyğun hala gətirmək üçün əhəmiyyətli tədbirlər alındı. Buna əlavə olaraq, "2007-2015-ci illər üçün Azərbaycan gəncliyinin Azərbaycan gəncliyinin təhsilinə bağlı Dövlət Proqramı" na görə, Dövlət Neft Fondu hesabına xarici ölkələrdə təhsil almaq üzrə ümumi 1.204 nəfər göndərildi. Cəmdə 10.700 Azərbaycanlı, xaricdə təhsil almaq üçün digər mənbələrdən və xüsusi təşəbbüs maliyyələşdirilir. İnkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq Azərbaycan İKT təhsili aldı. Müxtəlif mövzulardakı elektron resurslar hazırlanmış və məktəblərə təmin edilmişdir; 20 məktəb "elektron məktəb" layihəsinə qoşulmuşdur.[11] Azərbaycanın sosial-iqtisadi uğurları, Azərbaycan iqtisadiyyatının kredit qeydini davamlı artıran beynəlxalq reyting təşkilatları ("Fitch Ratings", "Moody 's", "Standard & Poor' s") tərəfindən də tanınmaqdadır. Dünya İqtisadi Forumu tərəfindən hazırlanan "Qlobal rəqabətçilik Hesabatı", Azərbaycanı MDB və regional ölkələr arasında qabaqcıl mövqeyə gətirərkən, Dünya Bankı və Beynəlxalq Maliyyə Quruluşu'nun "İş Qurma" hesabatında Azərbaycanın vəziyyəti də inkişaf etdi. Azərbaycan, Dünya Bankının ümumi milli gəlir təsnif "yüksək ortalama gəlir" kateqoriyaya girdi. BMT İnkişaf Proqramının 2010 İnsani İnkişaf hesabatına görə Azərbaycan, "yüksək insan inkişafı" kateqoriyasına girmək üçün "orta insan inkişafı" olan ölkələr qrupunu tərk etdi. Demokratik bir cəmiyyətin qurulması və şəffaf ictimai əlaqələr sistemi, müstəqillik illərində dövlət siyasətinin əsas istiqaməti olmuşdur. Siyasi plüralizm, tərəqqinin təməli olaraq qurulmuşdur.

3.3 ÜDM-un artımında şəbəkələrin çəkisi, qiymətləndirmə

Ümumi daxili məhsul (ÜDM), bir dövrdə istehsal olunan bütün son malların və xidmətlərin (üç ayda bir və ya illik) bazar dəyərinin bir pul ölçüsüdür. Nominal ÜDM proqnozları, bir ölkənin və ya regionun iqtisadi performansını təyin etmək və beynəlxalq müqayisələr etmək üçün tez-tez istifadə edilir. Bununla birlikdə, adam başına düşən nominal ÜDM, həyat məsrəflərindəki fərqlilikləri və ölkələrin inflyasiya dərəcələrini əks etdirmir; Bu səbəbdən, satın alma gücü cütündə (PPP) ÜDM döşəməsini istifadə, ölkələr arasındakı həyat standartlarındakı fərqlilikləri müqayisəsi müzakirəsiz daha faydalıdır. Ümumi daxili məhsul, müəyyən bir zaman dilimində bir ölkənin sərhədləri içərisində çıxarılan bitmiş bütün malların və xidmətlərin pul dəyəridir. ÜDM xüsusi və ictimai istehlak, hökumət xərcləri, investisiyalar və ixracatda, təyin edilmiş bir bölgə içində reallaşan idxalı istisna edir. Sadəcə, ÜDM bir ölkənin ümumi iqtisadi fəaliyyətinin geniş bir səviyyəsidir. Qeyri safi milli nəticə aşağıdakı düsturu istifadə edərək hesablanır:

$$\text{ÜDM} = C + G + I + NX$$

C- bir ölkə iqtisadiyyatında, bütün xüsusi istehlak və ya istehlakçı xərcləmələrinə bərabərdir; G- hökumət xərclərinin toplama; I- müəssisələrin sərmayə xərcləri də daxil olmaq üzrə bütün ölkənin investisiyasının toplama və NX- ölkənin ümumi dəqiq ixracatı olaraq hesablanır.

ÜDM bir ölkənin iqtisadi həyatının bir göstəricisi olaraq və bir ölkənin həyat standartının göstəricisi olaraq geniş istifadə olunur. ÜDM ölçmə rejimi ölkədən ölkəyə eyni olduğundan ÜDM müxtəlif ölkələrin məhsuldarlığını yüksək bir düzgünlük dərəcəsində müqayisə üçün istifadə edilə bilər. Illik bazada inflyasiyanın nizamlanması, mövcud ÜDM ölçülmələrinin əvvəlki illərin və ya məhəllələrin ölçüləri ilə fasiləsiz tutuşdurulması mümkün etməkdədir. Bu şəkildə, hər hansı bir dövrə aid bir ölkənin ÜDM-i əvvəlki illərə görə yüzdə olaraq ölçülə bilər. Bu şəkildə ölçülən ÜDM uzun zaman ərzində baxıla və bir iqtisadiyyatın durğunluğa girib girmədiyinin təyin yanında bir ölkənin iqtisadi böyüməsini və ya çöküşünü ölçmək üçün də istifadə edilə bilər.

İqtisadi göstəricilər olaraq ÜDM-nin məşhurluğu qismən iqtisadi proseslər yolu ilə əlavə dəyəri ölçməkdən qaynaqlanmaqdadır. Məsələn, bir gəmi inşa edildiyində, ÜDM tamamlanan gəminin ümumi dəyərini deyil tamamlanmış gəmi və istehsalında istifadə edilən materialların dəyərində fərqi əks etdirmir. Əlavə dəyər yerinə ümumi dəyəri ölçmək, xüsusilə sənayedə və sektorlarda irəliləmə və enişin bir göstəricisi olaraq ÜDM-nin funksionallığı böyük ölçüdə azaldır. İqtisadi bir tədbir olaraq ÜDM-nin istifadə edilməsinin müdafiəçiləri, bu şəkildə parçalanabilmə qabiliyyətindən təmizlənmiş və beləliklə də, iqtisadi siyasətin uğursuzluğu ya da müvəffəqiyyətinin bir göstəricisi olaraq xidmət etməkdədir. Məsələn, 2004-ci ildən 2014-ci ilə qədər Fransanın ÜDM₁ 53,1%, Yaponiyanın eyni dövrdə 6,9% nisbətində artdı.[12]

ÜDM-nin üç təməl metodu var. Hamısı doğru hesablandığında eyni şəkllə sahib olmalıdır. Bu üç yanaşma

- 1.sıxılıqla xərcləmə yanaşması
2. istehsal yanaşması
- 3.gəlir yanaşması olaraq adlandırılır.

Xərcləmə yanaşması, bitmiş bir məhsulun inkişaf etdirilməsi üçün istifadə bütün məhsulların cəmini ölçür. Bu yanaşma, əlavə dəyər hesablanarkən bu materialların və xidmətlərin dəyərinə görə tamamlanmış nisbətən sabit bir dəyəri nəzərdə tutur.

İstehsal yanaşması, xərcləmə yanaşmasının tərsi kimi bir şeydir. İstehsal yanaşması, iqtisadi fəaliyyəti bəsləyən girdi xərclərini tək başına ölçmək yerinə, iqtisadi çıxıcılar ümumi dəyərini təxmin edir və vəsait və xidmətlər kimi müddətdə istehlak edilən ara malların xərclərini düşür. Xərcləmə yanaşması, axtar xərclərin kənarına irəliyə dönük layihələr çıxararkən, istehsal yanaşması tamamlanmış bir iqtisadi fəaliyyətin olduğu vəziyyətin geri qalanına baxar.

Üçüncü yanaşma, gəlir yanaşması, yuxarıda adı keçən iki yanaşma arasındakı vasitəsidir. ÜDM-nin hər səviyyədə qazanılan yerli gəlirləri toplamağa və həm eyham edilən məhsuldarlığın həm də örtük xərcləmənin göstəricisi olaraq brüt gəlir istifadə

edərək qiymətləndirilir. Bu şəkildə hesablanan ÜDM bəzən, xaricdən alınan gəliri birləşdirərkən ümumi yurd içi gəlir (GDI) və ya qeyri safı milli gəlir (GNI) olaraq adlandırılır.

ÜDM içindəki imkanını beynəlxalq irəliləmə ölçüsü olaraq sorğulamağa başladı. Bəziləri, məsələn, ÜDM sağlamlıq, xoşbəxtlik və ümumi rifahın digər bir sıra ünsürlərini açıqlamamasına baxmayaraq, bir millətin müvəffəqiyyətsizliyinin və ya müvəffəqiyyətinin mütləq bir göstəricisi olaraq ÜDM-nin qəbul etmə meylinə olduğu müşahidə edildi. Başqa sözlə, bu tənqidçilər iqtisadi tərəqqi və ictimai tərəqqi arasındakı ayrı-seçkiliyə diqqət çəkdi. Prezident Kennedinin İqtisadi Məsləhət Şurası iqtisadçı Artur Okun kimi digərləri ÜDM iqtisadi müvəffəqiyyətin mütləq bir göstəricisi olduğuna inanaraq, ÜDMdəki hər artımda işsizlik nisbətində buna bərabər gələn bir eniş olacağını iddia etdi.[15]

Son on ildə, hökumətlər ÜDM doğruluğunu artırma cəhdləri üzərində müxtəlif incəlikli dəyişikliklər yaratdı. Ümumi daxili məhsul hesablama vasitələri, inkişaf etməkdə olan sənaye fəaliyyətlərinin ölçümlərinə və maddi olmayan varlıqların yeni ortaya çıxmaqda olan formalarının çıxarılmasına və istehlakına ayaq uydurmağa istiqamətli anlayışından bəri davamlı inkişaf yolundadır.

Texnoloji inkişaf üçün faydaları (ICT4D) çox saydadır. Məsələn Dünya Bankı bunu göstərdi: Bütün Cisco penetrasyonunun hər 10 yüzdə biri adam başına ÜDM böyüməsində 1.21% artımla nəticələnəlməkdədir. İEÖ və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ÜDM 1,38% arttı. Bir başqa işdə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə, cib telefonu penetrasyonundakı 10% artım ÜDMdə 0.59%lik bir artıma səbəb oldu.[17]

Bənzər ölkələrlə müqayisədə adam başına düşən nisbət yenə də, texnologiyayı ölçmək və müəyyən İKT informasiyasının inkişaf etdirilməsi bir çox maneə mövcuddur. Xüsusilə ən az inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr bu sıraya daxildir. Sosial-iqtisadi səviyyələrdə arasında texnologiyaya fərqli giriş, texnologiya üçün maneə törədilməsi və sürətli yayılması olaraq qalmaqdadır. Uyğun planlaşdırma, tənzimləmə və

qanuni çərçivələr olmadan inkişaf geriliyinə iştirak edər və "Hər zamanki kimi iş" mövcud bərabərsizlikləri davam etdirəcək və yenilərini gətirəcək. Bəzi iqtisadçılar, aşağı bir telekommunikasiya tələsi olduğunu önə sürürlər; Ölkə ticarəti icazəsiz bahalı hala gətirər, birbaşa müqayisə azalmasıyla nəticələnir.

Avantaj daha aşağı gəlir investisiya sərmayəsini çəkmək üçün məhdud qabiliyyət və daha sonra İKT infrastrukturunun inkişaf etdirilməsinə fon təmin etməkdədir.

Adam başına düşən ÜDM ümumiyyətlə həyat standartlarının bir göstəricisi olaraq istifadə edilməkdədir. Adam başına ÜDM, həyat standartlarının bir göstəricisi olaraq, tez-tez, geniş miqyasda və davamlı olaraq ölçülməlidir. Çoxu ölkə, üç aylıq dövrlər halında ÜDM ilə əlaqədar məlumat təmin etdiyi üçün meyllərin sürətli bir şəkildə görülməsinə icazə verdiyi sıxlıqla qiymətləndirilir. ÜDM-nin hər ölkə üçün mövcud olması və ölkələr arası qarşılaşdırmalara icazə verilməsi baxımından geniş diametrdə qiymətləndirilir. ÜDM-in texniki tərifinin ölkələr arasında nisbətən ardıcıl olması səbəbiylə ardıcıl bir şəkildə qiymətləndirilir. ÜDM, həyat standartını təsir edən bir neçə faktoru ehtiva etməməkdədir. Xüsusilə bu xüsusu hesaba qatmır:

Xaricliklər - İqtisadi böyümə, ÜDM-də birbaşa ölçülməyən mənfi kənarlaşdırılmalarda bir artıma səbəb ola bilər. Sənaye istehsalının artması ilə ÜDM arta bilər.

Bazar xarici əməliyyatlar - ÜDM, ev təsərrüfatlarının istehsalı, mal və xidmət mübadiləsi və könüllü və ya pulsuz xidmətlərin kimi bazardan təmin edilməyə fəaliyyətləri əhatə etmir.

Qeyri-monetar iqtisadiyyat - ÜDM, heç bir pul istifadə edilmədiyi iqtisadiyyatları ixrac etməkdə, bu da səhv və ya anormal olaraq aşağı ÜDM rəqəmlərinə səbəb olmaqdadır. Məsələn, qeyri-rəsmi olaraq reallaşan böyük ticarət əməliyyatlarına sahib ölkələrdə, yerli iqtisadiyyatın bəzi hissələri asanlıqla qeyd oluna bilməz. Mübadilə, pulun istifadəsindən daha diqqətə cəlb oluna bilər, hətta xidmətlərə qədər uzana bilər.

Keyfiyyət yaxşılaşdırmağa və yeni məhsulların daxil edilməsi- keyfiyyət yaxşılaşdırmağa və yeni məhsullar üçün tam olaraq təşkil olunmamaqla, ÜDM real

iqtisadi böyüməyi göz ardı edir. Məsələn, bugünkü kompüterlər keçmişdən gələn kompüterlərə nisbətən daha ucuz və daha bahalı olsa da, ÜDM, pul dəyəri hesablayaraq onlara eyni məhsullar olaraq davranmaqdadır. Yeni məhsulların təqdimatı da doğru bir şəkildə ölçmək çətindir və həyat standartını artırma baxmayaraq ÜDM əks olunmaz. Məsələn, 1900-ci ildəki ən zəngin adam belə, ortalama bir istehlakçı bu gün satın ala biləcək antibiotiklər və mobil telefonlar kimi standart məhsulları satın ala bilmədi, çünki bu cür müasir asanlıqlar o zaman mövcud deyildi.

Böyümənin davamlılığı - ÜDM, iqtisadi tarixi fəaliyyətin bir səviyyəsidir və bir proyeksiya olması lazım deyil.

Sərvət bölgüsü - ÜDM, müxtəlif demoqrafik qrupların gəlirlərindəki fərqlilikləri hesaba qatmaz. Müxtəlif bərabərsizliyə söykənən iqtisadi tədbirlərin müzakirə edilməsi üçün gəlir bərabərsizlik ölçümlərinə baxın.

Adam başına GSYİH'nin bir göstərici standartı olaraq göstərilməsi, bu faktorlarla bilvasitə olaraq tutulması ilə əlaqələndirilə bilər. Nəticə olaraq, həyat standartı olaraq adam başı ÜDM, davam edən bir istifadə şəkli; çünki çoxu insan, bunun nə olduğu mövzusunda olduqca doğru bir fikri vardır və xoşbəxtlik, həyat keyfiyyəti kimi mövzularda kəmiyyət tədbirlər gətirmək çətin olduğunu bilir.

Azərbaycan, Sovet sonrası böyük bir neft əsaslı iqtisadiyyata (Bakı-Tbilisi-Ceyhan Boru xəttinin tamamlanmasıyla birlikdə) keçid prosesini tamamlayan bir iqtisadiyyata malikdir. Azərbaycanın ÜDM, 2007-ci ilin ilk rübündə, bəlkə dünya üzərindəki istənilən bir ölkənin ən yüksək ÜDM 41.7 % böyüdü. Bu nisbətlər davamlı olaraq 2005. ildə 26.4% (2005-ci ildə yalnız Ekvador Ginesi'ndə dünyadakı ikinci ən yüksək ÜDM böyüməsi) və 2006-cı il 34.6 % (ən yüksək dünya) səviyyəsinə çatmasına qarşı, 2008-ci ildə 10.8%e endi və daha da gerilədi. 2009-cu ildə faiz göstəricisi 9.3% oldu. 2011-ci il üçün real ÜDM böyüməsinin 3.7% olması gözlənilirdi, ancaq 0.1%e endi. Böyük neft ehtiyatları iqtisadiyyata əhəmiyyətli rol oynayır. 2000-ci ildə milli pul vahidi olan Azərbaycan

manattı, dollar qarşısında 3.8% dəyər itirərək sabit bir seyr izlədi. 2000-ci ildə büdcə kəsiri ÜDM-nin 1,3% səviyyəsinə bərabər gəldi.[20]

İqtisadi islahata bağlı irəliləmə ümumiyyətlə makroiqtisadi sabitliyin gerisində qalmışdır. Hökumət, ticarət siyasətinin əhəmiyyətli ölçüdə açılması da daxil olmaq üzrə bəzi sahələrdə tənzimləyici islahatlar həyata keçirmişdir ancaq kommersiya və tənzimləyici mənfəətlərin bir araya gətirildiyi səmərəsiz təsirini dövlət rəhbərliyi öz islahatları zamanı məhdudlaşdırmaqdadır. Hökumət, əkinçilik ərazilərinin və kiçik və orta müəssisələrin özəlləşdirilməsini böyük nisbətdə tamamladı. Avqust 2000-ci ildə hökumət, bir çox böyük dövlət quruluşunun özəlləşdiriləcəyi iki mərhələli bir özəlləşdirmə proqramı başlatdı. 2001-ci ildən bu yana, ölkədəki iqtisadi fəaliyyət Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən təşkil edilməkdədir.

2011-ci ildə real ÜDM, 2003-ci ilə müqayisədə üç qat artmış vəziyyətdə idi. 2011-ci ildə, Azərbaycan Cənubi Qafqazda istehsal olunan əlavə dəyərin yüzə 70-ə çoxunu meydana gətirərək regional bir lider oldu. Ölkənin strateji valyuta ehtiyatları, son səkkiz ildə 22 dəfə artaraq 2011 sonunda 41 milyard dollara çatdı.

Azərbaycanda ÜDM illik böyümə nisbəti, 2001-ci ildən 2017-də qədər ortalama yüzə 9.77, 2006-ın ilk rübündə yüzə 40.40 və 2016-cı ilin üçüncü rübündə yüzə -3.90 nisbətində rekord bir səviyyəyə çatdı./1 sayılı əlavədə bu haqda məlumat vermişəm/

2015-ci ildə Azərbaycandakı ÜDM 53.05 mlyrd. ABŞ dolları olmuşdur. Azərbaycanın ÜDM dəyəri, dünya iqtisadiyyatının yüzdə 0,09'unu meydana gətirməkdədir. Azərbaycanda ÜDM, 1990-cı ildən 2015-ci ilə qədər 24.31 ABŞ dolları milyarda çataraq 2014-cü ildə statistik göstərici 75.20 USD Milyard olmuşdur. Halbuki bu rəqəm 1995-ci ildə 3.05 milyard səviyyəsində idi. Adam başına ümumi daxili məhsul, satın alma gücü cütü (PPP) ilə nizamlanıqda, 2015-ci ildə ən son 16698.90 ABŞ dolları olaraq qeyd edildi. Azərbaycanda Adam Başına ÜDM, Satın alma gücü ilə nizamlanıqda, dünya ortalamasının yüzdə 94'ünə bərabər gəlir. Azərbaycanda adam başına düşən ÜDM, 1990-cı ildən bu yana 9082 USD, 2014-cü ildə 16715.10 USD və 1995-ci ildə 3319.80 USD olaraq qeyd edilib. Fərq gözlə görünəcək dərəcədədir. Bu həmdə sosial-iqtisadi inkişafdan xəbər verir.[5]

2016-cı ilin ilk doqquz ayında respublika rezidentləri tərəfindən 43436,3 mlyn. Manat, əhalinin hər nəfərinə düşən ümumi daxili məhsul 4512,5 manat dəyərində istehsal olunmuşdur. ÜDM-in 65,7 %-i iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrində, 34,3 %i neft-qaz sektorunda istehsal olunmuşdur. Həmin dövr üçün informasiya və rabitə sektorunda əlavə dəyər istehsalı 2015ci ilin həmin dövrü ilə müqayisədə 5,5%, , meşə təsərrüfatı ,kənd təsərrüfatı və balıqçılıq sahələrində 2,4%, ticarət; sahəsində və nəqliyyat vasitələrinin təmiri sektorunda 2,3%, ictimai iaşə sahələrində 1,8 %, tikintidə 32% , anbar təsərrüfatı sahələrində 1,2 %, sənayedə 1,0 faiz artmış, iqtisadiyyatın başqa sahələrində isə 2,5% azalma baş vermişdir.[22] Tikinti sektorunda istehsalın azalma göstəriciləri 2015ci ilin yanvar-sentyabrında ÜDMin əvvəlki ilin həmin dövrünə nisbətdə 3,9 % azalmasına təsir edən vacib amil olmuşdur. 2017-ci ilin ilk dörd ayında ölkədə 20139,8 milyon AZN və ya 2016cı ilin həmin dövrü ilə müqayisə olunduqda 1,2% az ÜDM istehsal olunmuşdur. Həmin dövrdə neft hasilatı və emalı sahələrində istehsal olunan məhsulun azalması ÜDMin həcmcə azalmasına təsiri olan əsas amil olmuşdur.

Bununla yanaşı, iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunda istehsal edilmiş əlavə dəyər 2016cı ilin yanvar-aprel ayları üçün nisbətən 1,9 % artmışdır.

ÜDMin 44,6%-i sənayedə, 11%-i ticarətdə; nəqliyyat vasitələrinin təmiri sahələrində, 8,2% tikinti sektorunda, 7,3% nəqliyyat və anbar təsərrüfatı sektorunda, 3% i kənd təsərrüfatı sektorunda, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq, 2,9% i turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə sektorunda, 1,7 % i informasiya və rabitə sahələrində, 14% faizi başqa sahələrdə istehsal olunmuş, məhsul və idxala görə xalis vergilər Ümumi Daxili Məhsulun 7,3%ni təşkil etmişdir. Əhalinin hər fərdinə düşən ÜDM 2075,5 manat olmuşdur.[22]

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dissertasiya işimi hazırlayarkən müəyyən ədəbiyyatlardan istifadə etdim. İnternetdə məlumatlar topladım. Ölkəmiz və dünya gündəmi ilə tanış oldum. Belə nəticəyə gəldim ki qlobal və milli çətinliklər 21-ci əsrin ilk on ildə sürətlə inkişaf edən informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları və ortaya çıxan qloballaşma meylləri bir çox ölkənin sosial-iqtisadi həyatları üzərində böyük bir təsirə sahib olmuşdur. Azərbaycan istisna deyil. Qlobal inkişaf, ictimai, siyasi, humanitar, mədəni və s. daxil olmaqla ölkədəki bütün həyat sahələrinə təsir təsir etmir. Ölkənin ictimai həyatının müxtəlif aspektləri idarə etmək vacib faktor hesab edilir. Belə nəticəyə gəldim ki, bütün cəmiyyətlərin üzvlərini rəqəmsal inqilabdan faydalana bilməsi üçün uyğun tətbiqlər inkişaf etdirilməlidir. İstənilən dövlət sosial- iqtisadi cəhətdən inkişaf edibsə, həmin dövlətin internetə çıxışı var. İnternetdən istifadənin günümüzdə vacib olduğunu hamımız bilirik. İstər sənayedə, istər turizmdə, istər səhiyyədə, istərsə də təhsildə internetin rolu danılmazdır. Bunlar haqqında dissertasiyamda məlumatlar vermişəm. Xüsusi araşdırmalarımın nəticəsində internetdən istifadənin davamlı inkişaf hədəfləri haqqında belə nəticəyə gəldim ki, internetə daxil olma həm də ictimai cinsiyyət bərabərsizliyinin azaldılmasına gətirib çıxarır. İnternetə daxil olmanın artan ictimai cinsiyyət fərqi azaltmaq üçün ictimai cinsiyyət bərabərliyini təmin olunmasında vacib bir rol oynayacağını iddia edirəm. Qadınların İKT vasitəsilə qazana biləcəyi faydalara dair dəlillər artmaqdadır. İnternetə daxil, qadınların birliklərində, hökumətlərinə və qlobal səviyyədə daha güclü bir səs əldə etməsini təmin edə bilər. "" Bir milyondan çox ixtisasız qadın, təhsil və məşğulluq sahəsində daha çox fürsət açmaq üçün kompüter və İKT tətbiqləri istifadə etmələri üçün təhsil alır.. Təhsil, qadınların online biznes qurmasına ya da sosial şəbəkə saytları kimi genişzolaqlı xidmətlərini istifadə edərək davam etməkdə olan dolanışıq qaynaqlarını və iqtisadi fəaliyyətlərini inkişaf etdirmələrini təmin edir. "İnternetdən istifadə zamanı bir sıra çətinliklərlə qarşılaşırıq. Qlobal və yerli faktorlar (çətinliklər) aşağıdakı kimi grplandırıla bilər.

1. Yenilik fəaliyyətlərinin inkişafı, dünyadakı dəyişən iqtisadi proseslər və qloballaşma şəraitində istehsal sektoruna yenilikçi fikirlər tətbiq olunması bənzəri görülməmiş bir sürət qazandı. Bu, gedərək artan sayda ölkənin yenilikçilik müvəffəqiyyətlərindən, inkişaf etmiş texniki standartlara və rəhbərlik texnikalarından faydalanmasına imkan tanıyan qloballaşmanın "müsbət yükü" olaraq təyin olunmaqdadır. Təxminlərə görə, bu faktorun orta və uzun müddətli gələcəkdə qlobal iqtisadi böyüməyi istiqamətləndirməsi gözlənilir. Qlobal ticarətin önümüzdəki illərdə sürətlə böyüməsi gözlənilir. Qloballaşma qaçınılmaz olaraq regional integrasiyanı dəstəkləyəcək. Beynəlxalq təşkilatların, beynəlxalq ticarət, rəqabət, intellektual mülkiyyət və ekoloji mövzuların yeni standartlarının ortaya çıxmasına çox kömək edəcəyini düşünürəm. Beynəlxalq bazarlarda ixtisaslaşmış fəaliyyətləri üstünlük təşkil edən, istehsal texnologiyalarını və yenilik potensialını inkişaf etdirən, beləcə əlavə dəyər yaradan sektorları təşviq edən ölkələrin qlobal və regional səviyyədə davamlı olması gözlənilir. Sənayeləşmə, elmi və texnoloji potensialın gücləndirilməsi və təhsil sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə mümkün hala gələcək. Bu şərtlər altında, Azərbaycanın eləcə də dünya ölkələrinin əsas hədəfləri, iqtisadi fəaliyyəti və rəqabət gücünü artırmaq və yenilikçiliyə söykənən irəliləməyi təmin etmək və yaranan gərginliklərin qarşısını almaqdır. Başqa sözlə, ənənəvi iqtisadiyyatdan "məlumata söykənən iqtisadiyyat"-a keçid olmalıdır. Bunu etmək üçün, bəşəri sərmayəni kifayət qədər inkişaf etdirmək tələb olunur. Bu, bəzi iqtisadi tələbləri yerinə yetirmədən əlavə, təhsil sisteminin yenidən qurulmasını, əlavə olaraq təhsilin və ömür boyu təhsil komponentlərinin yaradılmasının İKT və virtual təhsil və kompüter əsaslı məlumatın inkişaf etdirilməsi yönündə işlər görülməlidir.

2. Önümüzdəki illər, iqtisadi stansiyalar arasındakı tarazlığın dəyişməsi, bunun nəticəsi olaraq ortaya çıxan iqtisadi yenidən qurma və regional iqtisadi ittifaqlar getdikcə artan rolu ilə xarakterizə olacaq. Azərbaycan üçün bu, xarici iqtisadi integrasiyanın asanlaşdırılması və çevrilmənin regional deyil də qlobal məzmununda reallaşdırılması baxımından ölkəyə müxtəlif iqtisadi bazarlara iştirakdan fayda təmin edəcək yeni fərsətlər

yaradacaq. Həm bir hədəf həm də bir investisiya mənbəyi olan iqtisadiyyatların təsiri artmaqdadır. Yüksək gəlirli ölkələrdə iqtisadi böyümənin sürəti, böhran sonrası inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatların yarısı qədər sürətli bir şəkildə reallaşması gözlənilir. Nəticə olaraq, inkişaf etməkdə olan ölkələr qlobal iqtisadi böyümənin lokomotivi olaraq xidmət edəcək.

3. Məqsədə çatmaq üçün, bir bazar iqtisadiyyatının şəraitində sağlam rəqabətin təmin edilməsi, enerjinin səmərəli istifadə edilməsi prinsipləri və tətbiq olunan ixrac yönümlü əlavə dəyər iqtisadiyyatına çevrilməsi və əhatəli sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi üçün təsirli dövlət tənzimləməsi tətbiq edilməlidir.

4. Hər hansı bir iqtisadi inkişafın məqsədi əhalinin rifah səviyyəsini artırmaqdır. Bu səbəblə anlayışın əsas prioriteti, ictimai sahələrin və bəşəri sərmayənin inkişaf etdirilməsi, təhsil və səhiyyə keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ictimai qorumanın gücləndirilməsi, ictimai cinsiyyət bərabərliyi və ailə inkişafının təmin edilməsi, gənclərin potensialının gücləndirilməsidir.

5. Önümüzdəki illərdə ən yaxşı beynəlxalq tətbiqlər istifadə ediləcək və Azərbaycanda yeni məlumat və texnologiyaların istifadəsini və yayılmasını təmin edən milli bir innovasiya sisteminin yaradılmasını tamamlayacaq.

6. Telekommunikasiya şəbəkəsinə yeni texnologiyaların tətbiq olunması geniş yayılacaq. Trans-Avrasiya Super İnformasiya Otobanı layihəsinin həyata keçirilməsi, regional ölkələr arasındakı rəqəmsal boşluqları azaldacaq. Güclü və davamlı bir məlumat infrastrukturunun yaradılması, e-ticarət və e-marketing sistemlərinin inkişaf etdirilməsi yolu ilə geniş bant internetə daxil olan ölkənin qlobal informasiya sahəsinə inteqrasiyasını sürətləndirməsi gözlənilir. Kompüter, telefon və mobil telefonu istifadəçisi sayı, internet çıxışı olan xana xalqlarının və genişzolaqlı xidmətlərin ümumi ev təsərrüfatlarının içindəki payı və ümumi tələbə sayına görə kompüter istifadəsinin maksimallaşdırılması kimi əhəmiyyətli göstəricilər inkişaf etdiriləcək. Önümüzdəki illər ölkələrdəki İKT tətbiqini genişləndirməklə rəqəmsal hazırlıq səviyyəsi artacaq. telefon və internet tarifləri

optimize ediləcək, , Wi-Fi genişləndirilmiş şəkildə istifadə ediləcək, 4G CDMA stansiyaları qurulmuş və ölkədə təqdim edilən telekommunikasiya və poçt xidmətləri universal bir paket halına gələcək.

7. Məhdud maliyyələşmə layihəsi seçilən çoxsaylı ölkələrdə ölkədə bu layihənin maliyyələşmə prosesi bütün infrastrukturun dəyişilməsini tələb etdiyi üçün çox yüksək maliyyə tələb olunur, buna uyğun olaraq sərfəli yol tapmaq lazım gəlir. Mənim fikrimcə, Rumıniya təcrübəsi praktik hesab edilə bilər. Bu təcrübəyə görə hökumət orqanları xırda və orta biznes ilə internetin köməyi ilə əlaqə qura bilər və variantlar içərisində ən yaxşısı elektron satınalma və tenderlər hesab olunur . Bu sistemdəm istifadədən sonar 50%-ə qədər vəsaitə qənaət olunmuşdur.

8. Texnoloji inqilab dövründə müasir texnologiyadan anlayışı olmayan idarəedicilərin sonu olmalıdır. Belə düşünürəm ki, hər məmur texnologiyanın yenilənməsinin nə dərəcədə dövləti üçün əhəmiyyətli olduğunu anlamalı və gələcəkdəki inkişaf üçün bir sıra köhnəyönlü fikirlərdən əl çəkərək elektronlaşma üçün səy göstərməlidirlər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Алиев А.Г. “Проблемы информатизации общества и экономики“. Баку, ЭЛМ, 2003, 460 стр.
2. Алиев А.Г. “Теоретико-прикладные аспекты информатизации гуманитарных отраслей”. Баку, “ЭЛМ”, 2006 г., 474 стр.
3. www.revolvy.com
- Самойлов А.М. Электронная коммерция в системе современного бизнеса. Автореферат канд. дис. на соис-е уч. ст. экон-ких наук. Москва, 2004 г.
4. Abdou, Hussein, English, John and Adewunmi, Paul **An investigation of risk management practices in electronic banking: the case of the UK banks**
- Вишнякова С.С. Формирование сферы электронных услуг в России. Автореферат канд. дис. на соис-е уч. ст. экон-ких наук. Москва, 2007 г.
5. <http://www.tradingeconomics.com/azerbaijan/gdp>
6. <http://www.stat.gov.az>
7. en.wikipedia.org
8. Корцева А.В. Развития Интернет-банкинга в России // Перспективы науки. 2009, № 1, стр. 60-62.
9. <http://www.bp.com>
10. <http://vxside.gov.az/statistics/>
11. <http://www.president.az>
12. <http://www.countryeconomy.com>
13. Корцева А.В. Развития Интернет-банкинга в России // Перспективы науки. 2009, № 1, стр. 60-62.
14. Кобелев О.А. Электронная коммерция. М: Торговая корпорация «Дашков и К°», 2009, стр. 262.
15. <https://quizlet.com>

16. Юрасов А.В. Основы электронной коммерции. М.:, Горячая линия-Телеком, 2008, стр. 480.
17. <http://pubdocs.worldbank.org>
18. Чернышов А.С. Преимущества и перспективы развития Интернет-банкинга в России // Вестник Белгородского Университета Потребительской Кооперации. 2009, № 4-2, стр. 276-279.
19. Тедеев А.А. О проблемах и перспективах развития электронной банковской деятельности (Интернет-банкинга) в России // Финансы и кредит, 2010, № 33, стр. 55-58.
20. <https://www.revolvy.com>
21. Ломакин Н.И., Самородова И.А. Развитие Интернет-банкинга в России в условиях формирования информационного общества // В мире научных открытий, 2010, № 4-9, стр. 10-11.
22. <http://www.stat.gov.az/>
23. Poçerçov Q.Q: “İnformasiya siyasəti”.
24. <https://en.wikipedia.org>
25. M.A. Sedinkin: “Xarici dövlətlərin electron təcrübəsindən istifadə”.
26. Y. İrxin: “E-hökumət”innəzəriyyəsi, metodikası və innovasiyatəhlili üsulu.
27. Y. İrxin“ “E-hökumət”: nəzəriyyə və praktika”.
28. https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Facebook
29. <https://www.statista.com/>
30. <http://www.webpronews.com>
31. <https://www.youtube.com/yt/press/statistics.html>
32. <https://www.nexmo.com>
33. D.Tanskot : “E-rəqəmsalcəmiyyət: şəbəkə intellektinin müsbət və mənfi cəhətləri
34. <https://www.statista.com/statistics/558290/number-of-whatsapp-users-usa/>
35. <https://en.wikipedia.org/wiki/Instagram>

36. Nyankina E.S, Poqodina E.S: “E-hökümətin perspektivi”.
37. Çelişova: “Elektron idarəetmədən e-hökümətə.”
38. Trifalenzkov İ.A : “E-hökümət:şəxsi məlumatların müdafiəsi”
39. Kongyuxovski. «Ekonomiçeskaya informatika». Piter, SPb, 2001.
40. «Ekonomiçeskaya informatika». Pod red. V.V.Evdokimova. Piter, SPb, 1997 q. 29.
41. O.Yefimova, M.Moiseeva, Y.Şafrin. Praktikum po kompyuternoy texnologii. Moskva, 1997.
42. İnformatika. Uçebnik pod red.N.B.Makarovoy. M., 1999.
43. İnformatika – Praktikum po texnologii rabotı na kompyutere. Pod. red. N.V.Makarovoy. M., 2000..
44. Вершинская О.Н., Бестужева О.Ю., Юдин Т.В. Потребление российским населением современных банковских услуг и электронная коммерция // Информационное общество, 2009, №3.

Summery

Macroeconomic stability in general has lagged behind the progress on economic reform. The government, trade policy, including the opening of a significant regulatory reforms implemented in some areas but inefficient state management of commercial and regulatory interests are brought together, the impact of these reforms are limited. [16] The government, the privatization of agricultural land and small and medium-sized enterprises largely completed. In August 2000, the government privatized many large state system, has launched the second stage of the privatization program. Since 2001, the country's economic activities are being organized by the Ministry of Economic Development.

During the first 4 months of 2017, worth \$ 20 billion to 1398 billion or 1.2% less than in the same period of the previous year, gross domestic product was produced.

According to the State Statistics Committee, in the areas of oil production and processing industry, the decline in production was the main factor influencing the decline in GDP.

At the same time, the value added in the non-oil sector increased by 1.9% compared to the same period of the previous year.

44.6% of gross domestic product in the industry, 11% of the trade; repair of motor vehicles sector, 8.2% in construction, 7.3% in transport and storage, and 3% in agriculture, forestry and fishing, 2.9% of the tourist accommodation and catering, 1, 7% in the fields of information and communication, 14% in other areas of the product and import taxes 7.3% of GDP. GDP per capita amounted to 2075.5.